

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

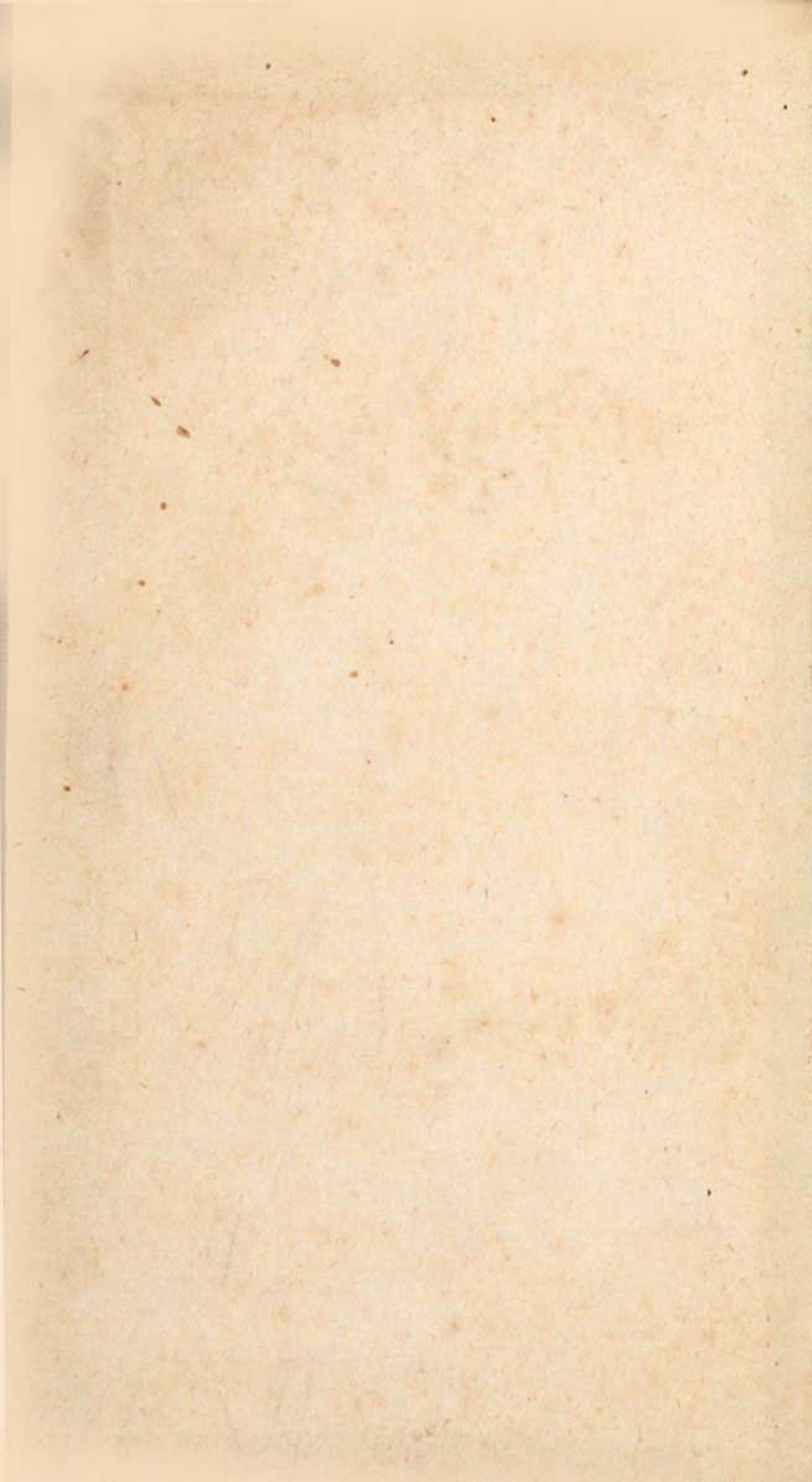
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

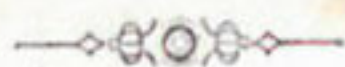
Մ Ա Գ Դ Ս Ղ Ի Ն Է

Գ Ի Պ Ա Ս Ա Ն Ա Ի Ք Ի Մ Ա

Պ Ե Ս Ո Ւ Ն Դ Ձ Ս Ի Օ Ս Պ Յ Յ Ձ

Ս Ն Տ Ա Գ Պ Գ Ր Ո Յ Հ Ա Մ Ի Մ Ա Ն

Զ Բ Օ Ս Ա Ր Ա Ն Մ Ա Ն Կ Ա Ն Ց

Դ

Մ Ա Գ Դ Ս Ղ Ի Ն Է

Հ Վ Ն Ե Տ Ի Կ

Հ Տ Ո Ր Ի Մ Ա Ն Ա Ր Ո Ր Ե Ն Գ Ս

Մ Ա Գ Դ Ա Ղ Ի Ն Է

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

Պ . ՅՈՒՂԻՈՍԻ ՍԱՆՏՈՅ

ԱՆԴԱՄ ԳԱՂՎՈՅ ՀԵՄԱՐԱՆԻՆ

Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1860

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ

Պ. Յուլիոս Սանտոյ, Մագդալենէի հեղինակը, այսօրուան օրս Գաղղիոյ երեւելագոյն վիպասաններէն մէկն է. և այնչափ մեծամեծ կատարելութիւններ կը բովանդակեն իր փոքրիկ երկասիրութիւնները, որ սարգանոնց համար Գաղղիոյ ճեմարանին անդամ ընտրուեցաւ 1858 տարւոյն : Իրմէ առաջ ոչ ոք իբրեւ վիպասան կրցեր էր աթոռ ունենալ այն իմաստուն կաճառին մէջ. անանկ որ Պ. Վիգէ, ճեմարանին այն ատենուան տեսուչը, ուրախակցութեան և գովեստի ճառ մը խօսելու ատենը Պ. Սանտոյի վրայ՝ անոր հանդիսական ընդունելութեան օրը, այսպէս դարձաւ ըսաւ նոր ընտիր ճեմականին. Քեզմով, Պարոն, վիպասանութիւնն այսօր Գաղղիական ճեմարանը մըտնալու սլատիւն ունեցաւ :

Իւր վիպասանութիւնները ժամանակիս ուրիշ շատ վիպասանութիւններուն տէս երկոտասարդ հասակի մէջ չեն մեռնիր. ընդ հակառակն շատ անգամ կը հրատարակուին և սիրով կը կարդալովն ամէն վիճակի անձինքներէ : Ո՞վ կրնայ ան-

տարբեր աչքով կարդալ Սոփերձիլ Գիկին, Մարիա-
նէ, Տօփրօր Հէրպոյ, Վալէան և Ռիշար, Ֆէրնանդ,
Կապարինէ, Վալֆրէօզ, Որս Վիպասանութեան, Կը լա
Սէյնէր օրիորդը, Ժառանգութիւն ճը, Պարիէր և Տա-
ֆաղալինէր, Պ. Բաւարիէի Գիկան, Փորթափար, Բէնար-
լանի Տունը, Մոնսապրէ Դըլէսին ու Օւիլիէր վիպա-
սանութիւնները: Իսկ Մագդաղինէն քան զասոնք
ալ աւելի աղօտօր է, և Գաղղիոյ Ճեմարանէն
պահուելու արժանաւորութիւնն ունեցած է
1847ին:

Պ. Սանտոյ սրտի հետ կը խօսի, և իր ազնուա-
կան գրչովը կը լաւցնէ մարդուս բարոյականը՝
աղօտ և անոյշ կերպով մը նկարագրելով առաքի-
նութիւնը. և այնչափ աւելի օգտակար են իր գը-
րուածները, որչափ որ յայտնի կ'իմացուի թէ
կեղծեալ չեն իր խօսքերը, հասաւ իր ներքին ըզ-
դացմանցը նկարագիրը կամ թէ ըսենք հայլին են:
Այս ջանաղ յատկութեանց հետ խուռն մատենա-
գրական բարեմասնութիւններ ալ ունի. ու և իցէ
չնչին սեպուած գէտքերն ալ վեհութեան դրօշմ
առած են, և կենդանութիւն մը կը ցոլայ ծայրէ՝ ի
ծայր. շնորհալից, փափուկ և միանգամայն վառ-
վռուն է գրութեան ոճը. համառօտ ըսենք՝ իր եր-
կասիրութիւնները գարնան անամպ արշալուսոյ
մը կրնան նմանցուիլ, որ զեղուն է զովութեամբ,
սպայծառութեամբ, ու անանկ մէկ գեղեցկու-
թեամբ մը, որ կը զգայ մարդ՝ բայց չկրնար բա-
ցատրել:

Այսպիսի հեղինակի մը տաղանդին ճաշակը մեր
աղջայնոց տալ ուղեղով, 1859 տարւոյն Բապտիս-
տիէն էջերուն մէջ հրատարակեցինք Մագդալէնէի
աշխարհաբար թարգմանութիւնը . և նոյնը հիմա
յանձն առինք առանձին ալ 'ի լոյս հանելու՝ զի
ջանելով ոմանց ազնիւ փափաքանացը , և այս առ-
թիւ մեղի սլարտք սեպեցինք նորէն աչքէ անցընե-
լով կարևոր սրբագրութիւններն ընելու : Բնա-
գրին ոգին ու գրաւորական արդիւնքն ինչպէս որ
սկստք է դուրս ցառքեցընելու համար՝ լաւագոյն
կ'ըլլար գրաբար թարգմանել . բայց դեռ շատե-
լուն հասկընալի չըլլալով դրոց լեզուն , աւելի ըն-
տրեցինք ամենուն ծանօթացընելու թէ՛ ինչպէս
աշխատութիւնը ծնող է բարեաց և ինչպէս կրից
սկիզբ շնչովն ասպականած մարդկանց ալ կրնայ վե-
րանորոգութեան վայելելութիւնը շնորհել :

Մ Ա. Գ. Դ Ա. Ղ. Ի Ն Է

Ա.

Ինչպէս այն ամէն գեղերը՝ որոնց մէջէն արքունական ճամբայ կ'անցնի, առանկալ Նէօփի-լէ-Պուա անախորժ գեղ մըն է, ձմեռը աղտեղի, ամառը փոշելից, և բանաստեղծական ու խորհրդաւոր կերպարանքէ մը զուրկ: Ան աստիճանի ալ յարգունի, որ ինչուան այս սլարզ պատմութեան նախընթաց օրը՝ տեղացիք ամենեւին չէին յիշէր որ հասարակաց կառք մը իրենց գեղին մէջ կանկ առած ըլլայ երբէք: Զիավարներուն ու կառաց առաջնորդներուն առանկ արհամարհանք մը ցուցնելը Նէօփի-լէ-Պուայի վրայ՝ կ'իմացընէ թէ գինւոյ կողմանէ չատ խեղճ է:

Անան ժամանակ, կիրակիի օր մը, սլարագի ու երեկոյեան ժամերգութեան

ատեններուն մէջ տեղը , տեղացիք խմբովին ժողովուած գեղին մուտքը՝ արեւուն հրատապ ուղղահայեաց ճառագայթներուն տակ կը սօլասէին լուրջ դէմքով Բարիդէն Ախմոթ գացող ճեպընթաց կառաց անցնելուն , սա էր իրենց միակ զուարճութիւնը տօնի օրեր , որ թէ և կարճ , այլ շատ ախորժելի էր , ինչպէս այն ամէն ուրախութիւն որ տեղողական չէ : Երբոր հեռուանց անոր դալուն ձայնը կը լսէին , ճամբուն երկու կողմը հանդիսիւ կը շարուէին . յետոյ երբ անուահոլով մեքենայն ձիերուն երազընթացքովը օգուն մէջի երկու կարգ քիթերուն , պաղ աչքերուն ու բաց բերաններուն մէջէն թռչելով՝ ճամբան զարտուղածին պէս կ'աներևութանար աչքէ փոշւոյ ամպի մէջ ծածկուած , այս բարի մարդիկները գոհ սրտով իրենց տուները կը դառնային :

Արդ մեր ըսած կիրակի օրն ալ անանկ կ'երևար որ ուրիշ կիրակիներուն պէս պիտի անցնէր , բայց երկինք վճռած էր որ այդ օրը Նէօվի-լէ-Պուա գեղը այնպիսի հրաշք մը տեսնայ , որուն ալ յոյս չունէր . յիսուն տարուան սնտոյի ակնկալութեամբը սաստիկ վհատած ըլլալով : Ճեպընթաց կառքը փոխանակ նետի մը պէս թռչելով ինչպէս որ սովորութիւնն էր , ճամբուն վրայ կեցաւ ընդ մէջ մարդկանց երկու խումբերուն : Այսպիսի անակնունելի տեսարան մը ու բաղդին այսպիսի անկարծե-

լի շնորհքը տեսնալով, Նէօվի-լէ-Պուայի բոլոր բնակիչքը գամուած մնացին նոյն տեղւոյն վրայ, առանց գիտնալու և առանց մտածելու թէ ինչէն այս մեծ պատիւը կ'ըլլուէր իրենց: Նոյն իսկ շուներն ալ որ սովոր էին կառքին ետեւէն հաջելով վաղելու, իրենց տէրերուն պէս ապշած անշարժ ու լուռ կը կենային: Այն միջոցին առաջնորդը կառքէն վար իջաւ, բացաւ ճեպընթացին բոլորչի մասին դուռը, և Նէօվի-լէ-Պուայի անունն որ տուաւ, դեռ ահասակ օրիորդ մը վար իջաւ, որ թեկն տակը ծրար մը միայն ունէր: Սև հագուած էր, և տասնըհինգ տարեկանէ աւելի չէր երևար. ճակտին դեղնութիւնը, արտասուօք մաշած աչքերը, և տխուր ու վշտագին դէմքը՝ սգոյ զգեստներէն աւելի կը յայտնէին իր վիճակը: Առաջնորդը շուտով մը իր նստելու տեղն ելլելով, օրիորդը հազիւ կրցաւ գլխով բարև մը տալ ու առնել իր ճանապարհորդ ընկերներուն: Աղջիկը, որ իր հասակէն աւելի ծանրաբարոյ էր, երբոր մինակ մնաց այս հրակէզ ճամբուն վրայ և տեսաւ ամենուն աչքը իրեն վրայ ուղղուած ապուշ և կասկածոտ հետաքրքրութեամբ մը, մանաւանդ որ ամենեկին ճանչուոր մը չունէր այն գեղին մէջ, գնաց նստաւ քարերու դէզի մը վրայ, և սրտին տաղնապէն ձեռուրներովն երեսը գոցած սկսաւ լալ: Գեղացիք նոյնպէս առջի կերպովը կը

նայէին իրեն , առանց խօսք մը արտաբերելու և առանց տեղերնէն շարժելու : Բարեբաղդարար այս գեղացւոց խմբին մէջ քանի մը կանայք կային , և անոնց մէջ ալ մայր մը՝ որ գրկին մէջ նորածին տղայ մը կ'որորէր : Մօտեցաւ ասիկայ տառապեալ օրիորդին , և քանի մը վայրկեան կարեկցութեամբ մը աչուերները վրան սեւեռելով տարակուսած կեցաւ . որովհետեւ թէպէտ ամենայն կերպով կ'երևար վրան երեսէ ձգուած ըլլալն ու գրեթէ աղքատութիւն ալ , բայց այնպիսի վեհութիւն մը կը փայլէր անոր անձին վրայ՝ որ մեծարանաց արժանի կ'ընէր զինքը :

— « Խեղճ օրիորդ , ըսաւ վերջապէս կինը , որովհետեւ այս հասակին մինակուկ ճանապարհորդութեան ելած կը տեսնեմ՝ դքեղ , ըսել է որ անշուշտ մայրդ վախճաներ է :

— Այո , մայրս կորսնցուցի , պատասխանեց օրիորդը քաղցր ձայնիւ , քիչ մը օտարականի հնչմամբ արտաբերելով խօսքերը : Եղովկ ինծի . ամէն բան կորսնցուցի , ամէն բան , ինչուան այն կտոր մը հողն ալ՝ ուր ծներ եմ և ուր կը հանգչին այն ոսկերքն որ ինծի սիրելի են : Ա՛լ ոչ ինչ ունիմ երկրիս վրայ , աւելցուց ըսելով՝ արտամութեամբ զլուխը շարժելով :

— Սիրեցեալ օրիորդ , Աստուած գթայ քու վշտացդ վրայ : Խօսակցութեան կերպէդ կ'իմանամ որ մեր երկրէն չես . շատ հեռուներէն արդեօք կու գաս :

— Ո՛հ, այո, հեռուէն, շատ հեռուէն .
քանի տնդամ յուսահատեցայ որ ալ հաս-
նելիք չունիմ :

— Ո՛ւր կ'երթաս :

— Ուր որ մայրս մեռնելէն առաջ յան-
ձնեց որ երթամ : Երբոր ճամբայ ելայ ,
դիտէի թէ Նէօվի-լէ-Պուա հասնելու որ
ըլլամ, դիւրաւ Վալդրամէրի ճամբան կը
գտնեմ :

— Վալդրամէր կ'երթաս :

— Այո :

— Գլեակը :

— Հրամերես :

— Համբաղ երկնցուցեր ես . կառաց
առաջնորդը պէտք էր դքեզ մերձաւորքա-
ղտրը ձգած ըլլար : Ինչ և իցէ փոյթ չէ ,
իրեք փարսախ միայն ճամբայ ընելիք ու-
նիս , և թէ որ անտառներէն երթաս՝ ամ-
բողջ ժամ մը կը վաստըկիս : Թէ որ կ'ու-
ղես , քեռորդիս Բիէռոյ տանի դքեզ հոն .
բայց կարգէ դուրս տաք է , և անտարա-
կոյս եմ , սիրուն աղջիկս , որ բոլոր այսօրս
ինչուան հիմա բան մը դրած չես բերանդ :
Եկուր մեր տնակը . մեր կովերուն կաթին
համը կ'առնես , և իրիկուան զովութեանը
կը սպասես ճամբայ ելլելու համար :

— Շատ ջնորհակալ եմ սրտիդ աղնը-
ւութեանը . բայց բանի մը պէտք չունիմ :
Կ'ուղեմ հիմա մէկէն ճամբայ ելլել , և թէ
որ Պ . Բիէռոյ ուղենայ հաճոյք մը ընել
ինձի . . . :

— Բիէռոյ , հոս եկուր », պոռաց կինը :

Այնպիսի հրամայական ձայն մըն էր ա-
սիկայ , որ կրկնել հարկ չէր . մէկէն բազ-
մութեան մէջէն կրակուրոց երիտասարդ
մը դուրս ցատքեց , և խեղճ կերպով մը
առաջ կու գար ոչ ինչ ընդհատ այն շու-
նէն՝ որ գիտէ թէ տիրոջը գինքը կանչելն
ծեծելու համար է միայն : Բիէռոյ առա-
ւօտուրնէ սկսեալ ուրախութեամբ կը սպա-
սէր երեկոյեան ժամերգութեան լմննա-
լու ժամանակին՝ որ եկեղեցւոյն հրապա-
րակին վրայ ուրիշներուն հետ մէկտեղ
խաղայ . անոր համար շատ չախորժեցաւ
իր մօրաքրոջն ըրած առաջարկութիւնը :
Բայց մօրաքոյրն անանկ կերպով մը կըրկ-
նեց նոյն պատուէրը , որ երիտասարդը
խոհեմութիւն սեպեց հնազանդիլը : Աինն
առաւ օտարական օրիորդէն պզտի ծրարն
ու Բիէռոյի տուաւ որ թեին տակն առնէ .
ետքը մշտելով մը դանիկայ՝ ըսաւ . « Ան-
տառներէն գնա , և մասնաւորապէս նայէ
որ շատ շուտ չքալցընես այս մատաղ օ-
րիորդը , որ ոչ քու ռաւուրներդ և ոչ քու
սրունքներդ ունի » : Բիէռոյ տհաճ կեր-
պարանքով մը ճամբայ ելաւ . մինչդեռ
Նէօվի-լէ-Պուայի բոլոր բնակիչքը , որոնց
ապլութիւնն սկսեր էր անցնիլ , կերպ
կերպ մեկնութիւններ կու տային այս նը-
շանաւոր օրուան մէջ հանդիսւած գործո-
ղութիւններուն :

Կարծեմ թէ այս գեղին Նէօվի-լէ-Պուայ

(անտառք) անունը հակառակ իմաստով
դրուած է վրան . որովհետեւ կնճիններու ,
կաղամախներու կամ բարտիններու փունջ
մըն ալ չունի հիւսիսային հովէն կամ ցո-
րեկուան տաքութենէն պատասպարուելու
համար : Իր շրջակայքը մերկ են և տափա-
րակ ծովուն ափանցը պէս , և մերձակայ
տեղուանքը՝ ինչուան կէս փարսախի եր-
կայնութեամբ շառաւիղ ձգելով , մէկ կաղ-
նիի ծառի մը շուքը չեն վայլեր :

Սակայն քանի որ օրիորդն ու իր առաջ-
նորդը փոշելից ճամբէն կը հեռանային և
գէպի ներս խորը կը մտնային , բնութեան
տեսարանը անզգալի եղանակաւ մը աւելի
զուարթ և աւելի կենդանի կերպարանք
մը կ'առնուր : Երկու ժամ քալելէ ետքը ,
տեսան հորիզոնին վրայ Վալդերավէրի ան-
տառներուն շարժիլը : Բիէռոյ իր մօրա-
քրոջն ըսածին մտիկ չընելով՝ շուտ շուտ
կը քալէր , առանց փոյթ ընելու աղջկան
վրայ . յուսալով որ խաղի ժամանակին
կրնայ դառնալ հասնիլ , ստուերները կը
թռչէին : Թէպէտ Մագդաղինէի քալուած-
քը արագ էր , երբեմն երբեմն խեղճը կ'ա-
ղաչէր Բիէռոյի որ գթայ վրան . բայց ա-
նըզգամը չլսելու կը զարնէր և առանց կա-
րեկցութեան կը շարունակէր իր ճամբան :
Սուրհանդակի ընթացքով երթալով ալ
հանդերձ , տխուր աչքով մը կը նայէր ծա-
ռոյ ստուերներուն , զորոնք արեղակը
յանչափս կ'երկնյընէր մարդագետնոց խո-

տերուն վրայ . սիրտը դառնութեամբ լը-
ցուած՝ կը տեսնար որ եթէ ինչուան վաշ-
դրովէր երթալու ըլլար, իր կիրակի օրուան
ընելու զուարճութիւնն յօդս պիտի ցըն-
դէր : Անտառին ծայրն որ հասան, սատա-
նայական մտածութիւն մը այս երիտա-
սարդ հովուին միտքն ինկաւ : Եւ թեւին տա-
կը բռնած ծրարը վար առնելով ու խոտին
վրայ դնելով ,

— « Ահաւասիկ եկանք , ըսաւ աղջկան
կտրուկ կերպով մը . սա ծառադարդ ճամ-
բան բռնէ գնա և շիտակ դղեակը կը հաս-
նիս . քառորդէ մը դուռը երեսիդ առջև
կ'ելլէ » :

Աս ըսաւ ու կը պատրաստուէր երթալու .
բայց դիմացէն ձև մը տեսնելով՝ կեցաւ :
Օրիորդը դօտւոյն տակէն հանեց փոքրիկ
քսակ մը , որ շատ ծանր չէր երևար , և
արծաթէ պղտի դրամ մը տուաւ Բիէռոյի
աղնուական կերպով մը , շնորհակալ ըլլա-
լով քաշած աշխատութեանը վրայ : Այս-
պիսի առատաձեռնութիւն մը տեսնելով
Բիէռոյ՝ որուն յոյս չունէր , չփոթեցաւ
այլայլեցաւ : Տարակուսած մնաց քիչ մը
ատեն . և թերեւ իր խղճմտանաց ձայնին
մօտիկ կ'ընէր , բայց մէյ մ'ալ տեսաւ հե-
ռուէն դաշտին մէջ Նէօվի-լէ-Պուայի դան-
դակատունը , որ կը նմանէր ծովափանց
վրայ ինկած նաւու կայմի մը : Եւ սրտին
մէջ եղած բոլրոքը առարկաները մօտեցը-
նելով իրեն , կարծեց որ կը տեսնայ , մա-

նաւանդ թէ բսենք տեսաւ եկեղեցւոյն
հրապարակին վրայ վեց ջուխտ դատար-
կատունք որ իր սիրած խաղերը կը խա-
ղային : Ա՛լ չկրցաւ ինքզինքը բռնել , ա-
ռաւ ստակը գրպանը դրաւ , և անանկ ա-
րագարայլ փախաւ , որ կարծես թէ սա-
տանան ետեւէն ինկեր կը հալածէր :

Ծառաղարդ ճամբուն տակն որ մտաւ օ-
րիորդը , այնպիսի հանգստութիւն մը բզ-
գաց ներսը՝ ինչ որ կը զգայ մէկը տաք ջրոյ
բաղնիքէ մը ելլելով՝ պաղ ջրոյ մէջ մտած
առենը : Իր առաջին գործողութիւնն եղաւ
փառք տալ Աստուծոյ որ իրեն օգնական
և պաշտպան եղեր էր այն երկայն ճամբոր-
դութեան մէջ՝ զոր հիմա ըմբոսցուցեր էր ,
և խնդրել իրմէ՝ որ հիւրասիրութիւն գըտ-
նայ այն դուռը , զոր կ'երթար զարնելու :
Եւ որովհետեւ միտքը անանկ դրած էր որ
գլեակն ամենամօտ էր , կաղնիի ծառի մը
տակ նստեցաւ և անտառին գեղեցկու-
թիւններովն զբաղեցաւ մէկէն միտքը . ու-
րովհետեւ , ո՛ր ներողամիտ և ազնիւ բնու-
թիւն , դու ամէն հասակի բարեկամն ես .
դու կը մխիթարես ծերերը . նոյն իսկ տը-
ղայք ալ , երբոր դու ծիծաղ երեսով կը
նայիս իրենց , կը մոռնան որ մայրերնին
կորսնցուցեր են : Իր չորս կողմն եղած ա-
ռարկաներուն վրայ կը նկատէր չափա-
կցութիւն , կենդանութիւն և անուշահոտ
բուրմունք : Տեսնելով արեւուն առ ի շեղ
ճառաղայթներն որ տերեւներուն մէջէն

անցնելով հոռ գային իր ոտիցն առջև կը շիջանէին , յիշեց որ իրիկունը կը մօտենար : Ոտքի վրայ ելաւ և սկսաւ ծառադարդ ճամբուն մէջ առաջ երթալ , վայրկեանէ վայրկեան յուսալով որ դղեկին ճակատն ու աշտարակիկներն երևան իր աչքին : Բայց փոխանակ այն ճամբուն ծայրը դղեալ կը գտնալու՝ ինչպէս որ ըսեր էր Բիէռոյ , ուրիշ խոտորնակ ծառադարդ ճամբայ մը դիմացն ելաւ : Ուշադրութեամբ մտիկ դըրաւ որ մերձաւոր բնակութեան մը աղաղակ կը լսէ՝ արդեօք . սակայն ուրիշ ձայն չլսեց՝ բայց եթէ այն շնչիւնն որ երեկոյեան ժամանակ կը լսուի անտառներու խորերը : Բարձր տեղ մը ելաւ նայելու , և ուրիշ բան չտեսաւ իր չորս կողմը՝ բայց եթէ կանաչութեան ընդարձակ ու կիսանոս մը : Գեռ խել մը ատեն ալ քալեց՝ ինքզինքը Աստուծոյ յանձնելով . բայց վերջապէս սաստիկ յոգնելով երբոր ուղեց ետ դառնալ , չկրցաւ գտնալ այն ճամբաներն ուսկից անցեր էր : Թէպէտ արևն հորիզոնէն դեռ չէր քաշուած , անտառը ստուերաւ և մթութեամբ կը լեցուէր : Թռչունները դադրեր էին երգերէ , գիշերային թիթեռնիկները իրենց բամբակային թևերովն օդը կը հնչեցընէին , և ծովարծուեաց անախորժ ձայները կը սկսէին ալիանջի գալ : Ամէն ժամերէ աւելի այս ժամուն է որ վհատութիւնը , տխրութիւնն և միայնութիւնը սաստիկ ծանրութեամբ կը

նստին թշուառներու հողույն վրայ ու կը
ճմլեն զայն : Մէկ կողմանէ յուսահատած,
միւս կողմանէ վրան կարողութիւն մնա-
ցած չըլլալով, խեղճ աղջիկը ինկաւ տա-
րածուեցաւ խոտին վրայ և արցունքները
նորէն սկսան վազել : Իր յարդէ գլխար-
կին սև ժապաւենները քակած ըլլալով,
լացած ատենը անհանդարտ զեփիւռն իր
խարտեաշ մազերուն հետ կը խաղար, զո-
րոնք յոսկի կը ներկէր վերջին ճառա-
գայթ մը :

Քանի մը վայրկեան ասանկ յուսահա-
տութեան մէջ ընկղմած կենալէն ետքը,
յանկարծակի աղուոր ձի մը տեսաւ որ քա-
նի մը քայլ հեռու անշարժ կեցեր էր, և
որուն գալու ձայնը չէր լսած . ձիուն վրայ
հեծեր էր երիտասարդ մը, և անանկ զար-
մանքով կը նայէր աղջկան վրայ, որ կ'ի-
մացուէր թէ այսպիսի դիպուածի չէր հան-
դիպած ուրիշ անգամ, մանաւանդ այն
ժամուն և այնպիսի տեղ : Օրիորդը ոտքի
վրայ ելաւ, և օտարականին դէմքին վրայ
բարեսրտութիւն նկարուած տեսնելով,

— « Պարոն, ըսաւ անոր, Աստուած է
որ գրեզ ինծի օգնութեան կը խրկէ : Թէ
որ դու տեղացի ես, յայտնի կը տեսնաս
որ ես օտարական մըն եմ. երկու ժամէ
աւելի է որ այս անտառին մէջ մոլորական
կը թափառիմ, ոչ կրնամ ասկէց դուրս ել-
լալ և ոչ ալ գիտեմ թէ ուր կ'երթամ .
կ'աղաչեմ սորվեցընէիր ինծի երթալու
ճամբաս :

— Շատ սիրով, պատասխանեց երիտա-
սարդն անոյշ ձայնով մը . բայց ո՞ր կ'ու-
ղես երթալ :

— Ի վաղորավէր :

— Գղեա՞կը :

— Այո , վաղորավէրի գղեակը :

— Ես ալ հոն կ'երթամ . և թէ որ կ'ու-
ղես՝ ես կ'ընկերեմ քեզի ինչուան հոն » :

Եւ առանց պատասխանի սպասելու՝
ձիէն վար ցատքեց : Այս երիտասարդին
վրայ կենաց դարնան բոլոր պայծառու-
թիւնը կը նշուէր , փափուկ շէնք մըն էր ,
վայելուչ , և քաղցրահայեաց՝ միանգա-
մայն խորխտ աչքեր ունէր . բայց ամէն
բանէ աւելի՝ անբացատրելի շնորհք մը կար
վրան : Մազերը սև սաթի պէս փայլուն
էին , և ծամելեաց վրայ առանց ձեռաց ա-
րուեստի կը խոսկոպէին : Սևադոյն լոգիկ
մը կը ծածկէր իր երկայն ու ճկուն հասա-
կը . սպիտակ լայն տափատ մը ինչուան
կօշիկները կը հասնէր , որոնց դարչապար-
քը սլոդպատով զինուած էին : Այսպէս
պարզութիւն և միանգամայն գեղեցկու-
թիւն խառն էին իրեն վրայ :

— « Ասիկայ քովեղ է , աղնիւ օրիորդ ,
հարցուց երիտասարդը՝ ձեռքի խարաղա-
նին ծայրովը ցուցնելով գետինը դրուած
խեղճ ծրարը :

— Այո , պարոն , իմ բոլոր ունեցածս
անիկայ է » , պատասխանեց աղջիկը ար-
խուր ժպիտով մը :

Երիտասարդն առաւ ծրարը և ամուր
մը հաստատեց ձիուն թամբին վրայ . ետքը
սկսան դէպ 'ի դղեակն առաջ երթալ , ե-
տենէն ալ գեղեցիկ ու հլու կենդանին , որ
աշնանային թարմ խոտերուն համը կը
նայէր :

— « Ուրեմն , ըսաւ երիտասարդը , եր-
բոր քեզի հանդիպեցայ՝ կորսուեր մոլորե-
ր , ու չէիր գիտէր ինչ ընելիքդ : Շատ
ուրախ եմ՝ որ դիպուածով այս կողմէն ե-
կայ . ապա թէ ոչ՝ հաւանական է որ այս
գիշեր աստեղաց լուսոյն տակ պիտի պառ-
կէիր՝ անտառներու մամուռին վրայ :

— Արդէն աչքս առեր էի » :

Եւ հոս պատմեց օրիորդը թէ ինչպէս
խաբեր էր զինքը Բիէռոյ :

— « Բիէռոյ ըսածդ անդգամին մեծն է ,
և երկու ականջն ալ կտրուելու արժանա-
ւոր : Բայց դու վաղորավէր կ'երթաս՝ ա-
նանկ չէ՞ . անտարակոյս ուրեմն ասպետը ,
կամ գոնէ դղեկին մէջ մէկը կը ճանչնաս :

— Ոչ զոք կը ճանչնամ :

— Իրա՞ն կ'ըսես :

— Այո , ճշմարիտ կ'ըսեմ որ մարդ չեմ
ճանչնար . բայց դու , պարոն , կը ճանչ-
նաս արդեօք ասպետը :

— Ի՞նչ ըսել է . հին բարեկամ ենք ի-
րարու :

— Կ'ըսեն թէ աղէկ մարդ մըն է , վե-
հանձն ու գթած :

— Ո՛հ , շատ գթած է » , պատասխանեց

երիտասարդը՝ կարծելով թէ աղջիկն իր
թշուառութեանը օգնութիւն խնդրելու հա-
մար կ'երթար . բայց ետքը աչքովը շու-
տով մը չափելով զօրիորդը , հանեց մտքէն
այս կարծիքը , և յայտնի իմացաւ որ սո-
վորական ողորմութիւն խնդրողներէն մէ-
կը չէր :

— « Աղնիւ օրիորդ , յաւել ըսելու ծան-
րութեամբ , այսչափ ըսեմ քեզի որ ասպե-
տին սրտին պէս աղնիւ սիրտ բոլոր աչ-
խարհիս մէջ չկրնար գտնուիլ :

— Ես գիտէի թէ անանկ է , ամենեւին
տարակոյս չունէի . բայց այս վայրկենիս՝
չատ քաղցր է ինծի նոյն բանը նորէն ըսե-
լը : Իսկ պզտի Մաւրիտիոսն ալ կը ճանչ-
նամ անշուշտ :

— Ո՞վ է այս պզտի Մաւրիտիոսը :

— Ասպետին տղան :

— Հա՛ , իմացայ իմացայ , աղաղակեց
երիտասարդը ծիծաղելով : Այո , կը ճանչ-
նամ պզտի Մաւրիտիոսը :

— Ի՞նչ կ'ըսես , յոյս կու տայ արդեօր
որ օր մը իր հօրը պէս աղէկ ու վեհանձն
մարդ ըլլայ :

— Անոր տարակոյս կայ . բոլոր այս կող-
մի մարդիկները աղէկ տղու մը տեղ դրած
են զինքը : Ես չեմ կրնար իրեն վրայ գէշ
խօսիլ :

— Սիրտս կը վկայէ որ եղբօր պէս պի-
տի սիրեմ զինքը :

— Ես ալ կրնամ ապահովընել զրեղ

որ նաև իրեն մեծ ախորժ պիտի պատճառէ
զքեզ տեսնելը » :

Այսպէս խօսելու ատենը՝ բացավայրէ
մը անցան , և սլարտիդի մը պատին ետեւ
որուն վանդակապատ դուռը անտառին
վրայ կը նայէր , երեցաւ աղուոր դղեակ
մը՝ որուն բոլոր պատուհանները արեւմտից
ճառագայթներէն կ'այրէին :

Բ

Նոյն իրիկունը, նոյն ժամուն, տը վալ
 դրավէր ծեր ասպետը դաւթին մէջնստած
 էր, և հետն ընկերութիւն կ'ընէր Զրէզնը
 պառաւ մարդիդուհին, որուն մերձաւոր
 դղեակը հովտին խորը կ'երևար վիեն դե-
 տին ափանցը վրայ բարձրացող կաղամա-
 խեաց դեռ կանաչ տերեւներուն մէջէն :
 Այս երկուքը ախորժանօք կը խօսակցէին
 իրարու հետ անցեալ ժամանակներու վը-
 րայ. որովհետեւ իրենց տարիքին՝ կեանքն
 ուրիշ բանով լուսաւորուած չէ, բայց ե-
 թէ այն տժգոյն և քաղցր ցոլացմամբ՝ որ
 յիշատակ կը կոչուի :

Մարդիդուհւոյն և ասպետին իրարու
 հետ ունեցած մտերմութիւնը շատոնցուան
 էր : Թաղաւորութեան դէմ ելած առաջին
 աղմուկներուն միջոցը, Զրէզնը մարդիդը
 պատշաճ սեպեց իր կնոջն հետ մէկտեղ
 երթալու քանի մը ամիս ճամբորդութիւն
 մը ընելու Հռենոսի ափանց վրայ, բողոք

մը համարելով իր այս ճանապարհորդութիւնը զաղղիւոյ մէջ հանդիպած գործոց դէմ, և վաւերական վկայութիւն մը մեծարանայ և սիրոյ առ աթոռն Սրբոյն Լուդովիկոսի . և Վալդրամէր ասպետն ալ ուզեց ընկերակից ըլլալ անոնց : Յայտնի է ամենուն թէ ինչ վերջ ունեցան նոյն ատենները այս քանի մը ամսուան ճամբորդութիւնները , և թէ ինչպէս մեծաւ մասամբ զբօսանքէ երկար և դառն սրսորտանքի մը փոխուեցան : Մեր իրեր ճանապարհորդները անանկ հաստատ մօրերնին դըրած էին չուտով դառնալու , որ հազիւ տարուան մը ծախքի համար հարկաւոր եղած դրամն առած էին հետերնին : Երբոր անկալայ լմընցաւ , երբոր իրենց ազամանդները ծախեցին և դարդերն ստակ ըրին , անձանօթ երեսօք Նիւրեմպէրկ գացին , և աղքատաբար ղետեղուեցան հոն , և ապրուստնին հոգալու վիճակի մէջ ինկան : Տը Ֆրէզներ և տը Վալդրամէր պարոնները վշտացեր և վհատեր էին այս դէպքէն : Սակայն , ինչպէս որ միշտ կը հանդիպի , կի՛նն օրինակ տուաւ անոնց համակամութեան , քաջասրտութեան և անվեհեր գործունէութեան : Երբոր երկու բարեկամներն անձկութեամբ կը հարցընէին իրեն թէ ինչ ճամբայ պէտք էր բռնել , « Աշխատինք , աշխատինք » պատասխանեց կի՛նն անխռով կերպարանքով : Կապարանկարի¹

և կիտուածանկարի մէջ ճարտար ըլլալով ինքը, սկսաւ դաս տալ և դէմքեր նկարել. և իր թշուառութեամբն ու իր ճարտարութեամբը՝ քիչ ատենուան մէջ բազմաթիւ և ընտիր աշակերտներ ունեցաւ: Երկու աղնուականներն, որ սկզբան մարգիղուհւոյն աշխատիլը տեսնելով՝ բարձրաձայն կը գանգատէին թէ իրենց աղնուականութեանը չէր վայլէր անոր ըրածը, վերջապէս տեսան որ առանց բան մը ընելու բաւական աղէկ կ'ապրէին, և թէ ասիկայ մարգիղուհւոյն արդիւնքն էր: Մարգիղը շարունակեց նոյն պարապօրդ կեանքը. բայց տը Վալդրամէր խորհեցաւ որ փուճ բան էր իր աստիճանին պատիւը մտածելով ասանկ թե թեխի անցուցած կենսալը. միայն բանը իր կարողութեանը յարմար գործողութիւն մը, և իր անգործ ձեռքերուն յարմար արուեստ մը գտնալն էր: Մտքէն անցաւ որ գաղղիարէն լեզուի վարժապետութիւն ընէ. բայց տեսնելով որ սորվեցընելէն առաջ պէտք էր որ ինքը սորվէր, հանեց մտքէն իր այս գեղեցիկ առաջադրութիւնը: Ամէն կողմանէ ինքզինքը չափելէն չափչլփելէն ետքը, խառնարհաբար խոստովանեցաւ իր անձին որ ուրիշ բանի կարող չէր, բայց եթէ երթալու կեանքը զոհելու Գոնտէի բանակին մէջ: Երբոր իր այս դիտաւորութիւնն 'ի գործ դնելու պատրաստութեան վրայ էր՝ թէպէտ ոչ ախորժանօք, օր մը տխուր

արտում փողոցներուն մէջ քաշելու ատեն
նր՝ մեքենաբար կանկ առաւ տղայոց խա-
ղախիկներու խանութի մը առջև, ուր բաց
ի ուրիշ փայտաշէն խաղալիկներէ, խեղ
մը վարպետ շինուած շոնչաններ կային,
որոնք Նիւրեմպէրկի պարծանքն են և
քաղբին տղայոց դուարճութիւնը: Չէր
կրնար կարծուիլ թէ այս տեսարանը կա-
րենայ պանդխտեալ և հասակն առած աղ-
նուականի մը, որ բոլորովին ինկած էր
առջի փիճակէն, երեւեակալութիւնը վառել
և ըղեղին գործունեայ բորբոք մը տալ:
Եւ սակայն տը Վալդրամէր ասպետը քա-
նի մը վայրկեան լռութեամբ ուշի ուշով
նայելէն ետքը, այնպիսի զգացմունք մը
զգաց իր վրան՝ ինչ որ անտարակոյս զգա-
ցած են իրենց վրայ՝ Քրիստափոր Գոլմ-
պոս երբոր տեսաւ տիկիանոսի մէջէն նոր
աշխարհին ամանց վեր բարձրանալը, և
Գալիլէոս՝ երբոր ծանեաւ թէ մեր երկրա-
գունտը, զոր ազիտութիւնը միջոցին մէջ
գամուտ և անշարժ կը սեպէր վեց հազար
տարիէ ի վեր, կը շարժի և արեուն վրայ
կը պտըտի:

Տը Վալդրամէր ասպետը 1760 տարւոյն
ծնած էր: Արդ այն ժամանակի նորու-
թիւնն էր Գաղղիոյ մէջ որ բարձր աստի-
ճանի մարդկանց տղայոց դաստիարակու-
թեանը հարկաւոր կը սեպուէր ու և իցէ ա-
րուեստի մը տեղեկութիւնը: Եւ այս բա-
նիս վեհագոյն օրինակ մըն ալ տրուած էր:

1780ին Վաղղիոյ թագաւորն , որ իր պետութեան մէջ ամենէն արդարակորով մարդն էր , միանգամայն ամենէն վարպետ դարբինն էր : Աղնուական բան մը կը համարուէր իշխանաւորաց համար՝ մեքենական արուեստ մը դիտնալը , ինչպէս որ մեծատոհմ տիկնանց համար ալ՝ իրենց որդիքն անձամբ սնուցանելը :

Այս ամէն խաղալիկները տեսնալով տը վաղդրավէր , որոնք դիպուածով կամ մանաւանդ թէ՛ գաղտնի կոչման մը բնածին զգացմամբ իրեն աչքին հանդիպած էին , յիշեց որ տաւնօք սորված էր երենոսի և փղոսկրի վրայ աշխատիլ : Իրեք ամիս չանցաւ ոսոր վրայ՝ անանկ աղէկ կը բանէր փայտի վրայ , որ իրեն հաւասարը չէր գտնուէր . մասնաւորապէս շատ ախորժելի կ'անցնէին իր շոնչանները . հապա ինչ ըսելու է իր շինած կաղնաբեկ գործեաց վրայ , որոնք իրենց փափուկ և վայելուչ յօրինուածովն մէյմէկ փոքրիկ հրաշալիք էին . իսկ փղոսկրէ շինածները չքնաղ զարդերու պէս կը պահէին ամէնքը քովերանին : Ասանկով թէ՛ ասպետն և թէ՛ մարդիգուհին անուէն հանեցին իրենց ճարտարութեամբն այն գերմանական հին քաղաքին մէջ :

Բոլոր օրը աշխատութեամբ անցընելէն ետքը , իրիկուան մէկտեղ կու գային , և իրենց ձեռակերտներն իրարու ցուցընելով՝ զուարթութեամբ ու ծիծաղով կ'անցընէին

ժամանակնին . և չէին անդրադառնար որ իրենց զուարթութեանը պատճառն աշխատութիւնն էր , աշխատութիւնը՝ որ արդէն իրենց բարբը լաւագունի կը փոխէր և աւելի երջանիկ կ'ընէր զիրենք՝ քան ինչ որ եղած էին իրենց ամենէն աւելի բարեբաւտութեան միջոցը : Կսկ մարդիկին գալով , ինքը անանկ կը սեպէր՝ որ քրտամբ երեսաց իր հացն ուտելը ռամկին ընելու բանն էր , և թէ աղնուական մը որ իր յարգը գիտէ՝ աւելի պէտք է յանձն առնէ մեռնիլ հռոմայեցի սինկլիտոսաց իրենց կոշրոշեան գահերուն վրայ նստած մեռնելուն պէս , քան թէ ինքզինքը նուաստացընէ ու աշխատելով հացը գտնայ աղքատաց պէս : Անոր համար մտքէն նեղացած էր իր կնոջը , տիրաբար կ'արհամարհէր զառապետն և համարձակ կ'ըսէր երեսին : Անկէց աւելի կը զայրանար՝ որ կը տեսնէր թէ երկուքն ալ բոլոր օրը զբաղած և զուարթութեամբ կ'անցընէին . ուր ընդ հակառակն ինքը մեռնելու աստիճանի կը տաղնապէր այն տխրական ու խորին ճանճութենէն , որ անգործութեան հետեւանքն է : Մակայն իր յարգը գիտնալովն ալ հանդերձ՝ աղէկ ախորժակով մը կը սրբէր կերակուրները , և անանկ մանկական ու փուճ պահանջ մունքներ կ'ընէր՝ իբրեւ թէ իր Վիենի ափանց վրայ կանգնուած գղեկին մէջ ըլլար : Մասնաւորապէս սեղանի վրայ շատ կը շարժէր իր բարկութիւնը : — « Է՛ , մար-

գիւղ, կ'ըսէր երբեմն առաւել տը, ըսէ նայինք մեզի անկեղծութեամբ թէ առանց մարդիկ զուհւոյն կապարանկարներուն հիմա ինչ վիճակի մէջ կ'ըլլայիր: — Եւ առանց մեր բարեկամին կաշնաբեկ գործեացը», կ'աւելցնէր մարդիկուհին խնտալով: Տը Թրէզնը զայրացած ուտերը վեր կը թօթվէր, իր կնկանն համար թողութիւն կը խնդրէր իր ազգատոհմին նախնեաց հողիներէն, և կը գանգատէր որ սեղանին վրայ Պորտոյի գինի բնաւ չէր գտնուէր:

Ճամանակ անցնելէ վերջը՝ տը Թրէզնը մարդիկուհին և տը Վալդրամվէր առաւել երբոր իրենց տան ներքին վիճակը բաւաւ կանապէս կարգաւորեցին, սկսան բանաւորեղծական զգացման մը գործադրութիւնն ընել, որ առանց իրենց գիտնալուն անզգալի կերպով ծներ ու զարգացեր էր իրենց սրտին մէջ: Ինչպէս Յակոբայ տան դուխն երկրէս ինչուան երկինք կը բարձրանար, այսպէս իրենք ալ արուեստից վարի աստիճաններէն ելեր բարձրացեր էին ինչուան արուեստի գեղեցկութիւնը: Մարգիդուհին սկսաւ հին երեւելի նկարչաց պատկերներուն պղտի օրինակներ շինել. և այնչափ յաջողեցաւ, որ իր Հովաթանի ու Ալպրեհդ Տիւրէրի նկարներուն վրայէն շինած կիտուածանկարները՝ գնողներուն բազմութեանը քիչ կու գային: Ասպետն ալ ամենայն խնամքով փայտի քանդակագործութեան ետեւէ եղաւ. և այս մասին

մէջ այն կողմերուն ամենէն քաջ արուեստագէտներուն կարգն անցաւ : Ինչուան այսօրուան օրս Նիւրեմպէրկի մայր եկեղեցւոյն մէջ կը տեսնուի իր շինած ամպիոնը . ասոր զարդերուն յօրինուածքը կատարեալ է , թէպէտ և անոնցմէ ոմանց վերայ ախորժակի թերութիւն կը նշմարուի . բայց գլխաւոր կտորը որ կը ներկայացընէ սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի տնապատին մէջ բրած քարոզութիւնը , անանկ գեղեցիկ է՝ որ բոլոր Պերմանիոյ մէջ անոր հաւասար քիչ կը գտնուի , և կրնայ բաղդատուիլ Վենետիոյ Սուրբ Փետրոս Մեծն եկեղեցւոյն մէջ եղած նշանաւոր փայտաքանդակներուն հետ :

Ու և իցէ ստորին արուեստն ալ , բաց ի այն վայելքներէն որ կուտայ , այս յարգն ալ ունի՝ որ ազնուականութիւն կը սլարգէ սրտի , վեհութիւն կը շնորհէ ոգւոյ , և մտածութեանց՝ ընդարձակութիւն և զուարթութիւն : Այս արդիւնքն ունեցաւ արուեստը՝ նաև մարգիզուհւոյն և ասպետին վրայ . երկուքն ալ կամաց կամաց բոլորովին մէկդի ձգեցին այն անարդ գաղափարները՝ որոնց սահմանին մէջ փակուած էին իրենց սերնդեամբն և իրենց դաստիարակութեամբը : Հանցյան որ մեծութիւնը աշխատութեան և իմացականութեան վրայ կայացած է . և թիթեռնիկներու նման որ իրենց պատեանը կը թողուն կը փախչին , այսպէս իրենք ալ իրենց ան-

ձուկ ու սահմանաւոր ցեղին մէջէն ելլելով աննխաբար՝ մտան յաղթանակաւ մարդկային բնդհանուր և մեծ ցեղին մէջ։ Այս դէպքերուն միջոցը, մարդիդին վրայ ձանձրութիւնն ինչուան ոսկրները թափանցելով խեղճը օր օրուան վրայ կը հաւելի կը մաշէր անկարելի փափաքներով և բնդունայն յիշատակաց ցաւերով։ Արջապէս մահն հասաւ, մարդիդն հոգին Աստուծոյ ձեռքն աւանդեց. իր կինն ու բարեկամը լացին իր մահուան վրայ։

Քանի մը ամիս ետքը, 1802ին, առաջին հիւպատոսին հրաւիրանօք՝ նորէն անցան Հռենոսը և ուրախ սրտիւ դարձան իրենց հայրենիքը, որ իրենց պէս վերանորոգեր էր։ Շատոնցուրնէ՛ ի վեր՝ երկուքն ալ սկսած էին Պաղղկոյ նոր ստացած փառքերն ախորժիլ ու հաւնիլ. և երբ այս դիւցազնական հողուն վրայ ոտք կոխեցին, սրտերնին ելաւ և քաղցր արցունքներ կաթեցին աչուրներնէն։ Իրենց կալուածներուն մեծագոյն մասը աղղին ձեռքը մնացած ըլլալով, դիւրաւ կրցան ձեռք ձգել դանոնք. անանկ որ աքսորանքի մէջ անցուցած տարիներն իրենց աչքին առջև ուրիշ բան մը չէին երեւար՝ բայց եթէ երկայն երազ մը. միայն թէ, Նպիմենիդեայ հանդիպածին հակառակ, ծեր պառկեր էին ու երիտասարդ արթնցեր էին։ Ասպետն իր դղեկին մէջ հաստատուելէն ետքը, կանչեց Պերմանիայէն իր

քովը գեղեցիկ և համեստ օրիորդ մը՝ որ
իր հոն բնակած ատենը հաճոյացեր էր ի-
րեն , ամուսնացաւ հետը . բայց շատ չան-
ցաւ , մեռաւ կինը և մանչ զաւակ մը թո-
ղուց իր էրկանը : Այս տղուն վրայ մեծա-
պէս խնամք տարին իր հայրն և մարգի-
ղուհին , որոնք նոյն կեանքը շարունակե-
ցին իրենց միայնութեանը մէջ , բարեգոր-
ծութիւններ ընելով , և աշխարհիս աղմուկ-
ներէն և փառասիրութենէ հեռու անցը-
նելով իրենց ժամանակը : Աշխատելու սո-
վորութեանը ինչպէս որ գծուարին է վար-
ժիլը , այսպէս վարժելէն ետքն ալ անհնա-
րին է ձգելը . մարգիղուհին առջինին
պէս նորէն կը նկարէր , և ասպետն ալ
ամէն առաւօտ արշալուսոյն ելլելով՝ տան-
ձենուոյ , ընկուզենուոյ և կաղնիի փայտե-
րու վրայ կը խաղար իր քերչաւը . միտքը
դրած էր իր բնակարանին մէջ գտնուած
բոլոր որդնակեր փայտաքանդակներն իր
ձեռքովը վայելչապէս նորոգելու . եր-
բեմն ալ իր առջի ժամանակներուն յիշա-
տակը կենդանացընել ուզելով , քանի մը
կաղնաբեկ գործիներ կը շինէր , զորոնք
իր երկիրներուն վարձակալաց աղջիկնե-
րուն ընծայ կ'ընէր : Իսկ օրուան մնացած
մասը կը սահէր ընթերցմամբ , չրջագայու-
թեամբ , և այնպիսի մտերմութեան մը
վայելքովը՝ որ ամենևին չէր նուազած ու
պակսած , և Մաւրիտիոսին դաստիարա-

կութեանը հոգ տանելով . և յայտնի է որ
երբ օրերը աշխատութեամբ և ընտանու-
թեան սիրովը կ'անցնին , շատ կարճ կ'ե-
րկան :

Ուստի իրիկուն մ'ալ որ այս երկու ծե-
րունի ընկերակիցները իրարու քով նըս-
տած իրենց հին օրերուն վրայ կը խօսա-
կցէին, զորոնք մէկտեղ սահեցուցեր էին,
յանկարձ տեսան որ պարտիզին ծառա-
զարդ մէկ ճամբէն դուրս ելան այն երկու
պատանիները՝ զորոնք մենք վանդակա-
պատ դրանն առջև թողուցինք : Գեռահա-
սակ օրիորդը դաւթին աստիճաններէն կա-
մաց կամաց վեր ելաւ, ծանր և սիրտը ե-
լաւ կերպով մը : Մարգիզուհին և ասպետը
ոտքի վրայ ելան ղինքն ընդունելու համար.
ինքը ան ատեն ծոցէն նամակ մը հանեց,
զոր նախ չրթանցը մօտեցուց պազաւ, ետ-
քը Վալդերավէրի ձեռքը տուաւ, որ հե-
տաքրքիր բարեսրտութեամբ մը կը նայէր
այս օրիորդին վրայ, զոր առաջին անգամ
կը տեսնար : Ծեր ասպետը կնիքը քակեց
ու կարդաց նամակը : Աղջիկը ոտքի վրայ
կեցած՝ նիհար թւերը կուրծքին վրայ դրեր

և աշուրները գետին սևեռեր էր . հան-
դարտ էր իր ակարութեանը մէջ , և խեղ-
ճութիւնը չէր վերուցած վրայէն իր վեհու-
թիւնը : Տը Ֆրէզը մարդիզուհին հե-
տաքննութեամբ մը կը կշռէր դինքն աչքե-
րովը . իսկ երիտասարդը քանի մը քայլ
հեռու կեցած՝ ականատես էր այս անձայն
տեսարանին :

Մոնագոյ , 13 յուլիս 18 . . :

« Այս աշխարհէս ելլելու մօտեցած , և
դիմացս յաւիտենականութիւնը տեսած մի-
ջոցս՝ որ քիչ ասունէն պիտի սկսի ինծի հա-
մար , աշուրներս դէպ ՚ի Ղաղղիա կը դար-
ձընեմ քանի որ չեն փակուած . առ քեզ
կ'աղաղակեմ , ո՛վ եղբայր իմ , և աղաչա-
ւոր բազուկներս առ քեզ կը բարձրացընեմ ,
յանուն այն կնոջ՝ որ իմ մօրաքոյրս էր և
քու ընտրած ամուսինդ : Աւաղ , ինչե՛ր
քաշեց , ինչ դառն պատահարներ , այս
տունն՝ որ դուն այնպիսի բարեբաւտու-
թեան մէջ տեսար երբեմն : Ո՛ւր են հիմա
այս ընտանեաց ուրախութիւնն , որուն
համբ դու ալ առիր : Գերեզմանը բոլոր
իմ մերձաւորներս յափշտակեց ինծմէ :
Էրիկս չկրցաւ իր ձախորդութեան վրայ
սպրիլ , և ես թշուառս ալ՝ ահաւասիկ ես
իսկ կը մեռնիմ : Ար մեռնիմ ես , և մայր
եմ . կրկին մահ է տսիկայ , ո՛վ Տէր : Այս
տողերը կարդացած ժամանակդ , որ մի

միակ գանձն է և մի միակ ժառանգութիւն՝ զոր կրցայ ձգել աղջկանս, ինքը աշխարհիս վրայ ուրիշ մէկը չունի՝ բաց ՚ի քեզմէ. այս արցունքներովս թրջած թուղթը ձեռքդ բռնած միջոցը, իմ զաւակս քու դիմացդ պիտի ըլլայ, միայնակ, հեռու տեղէ եկած, խոնջ ՚ի ցաւոց և յաշխատութենէ, առանց ուրիշ ապաստանի՝ բաց ՚ի քու յարկէդ, առանց ուրիշ ապաւինի՝ բաց ՚ի քու սրտէդ։ Ա՛հ, այն քաղցր կապին համար ըլլայ՝ որ քեզի սիրելի եղաւ և զոր անշուշտ մահը չքակեց, այն Պերմանիոյ համար ըլլայ՝ որ քեզի հիւրասիրութիւնը բաւ և երկար ժամանակ հայրենիք եղաւ քեզի, իմ գերդաստանիս համար ըլլայ՝ որ քու գերդաստանդ եղաւ, այն նազելի անձին համար ըլլայ՝ զոր շատ շուտ կողոպտեց քեզմէ մահը և որ կ'երգմենցուցանէ դրեզ իմ բերնէս, ո՛հ, մի մերժեր իմ սիրուն անօգնական աղջիկս։ Ընդունէ, տաքցուր քու գրկիդ մէջ աղաւնի մը որ իր բոյնէն ինկեր է։ Աւ դու, զոր թէպէտ չեմ ճանչնար, բայց աղջրկանս հաւասար կը սիրէի և սրտով կը հոգայի, ով իմ մօր քրոջս որդին, թէ որ մայրդ իր հոգւոյն նման հոգի մը տուած է նէ քեզի, դու անշուշտ իմ ամենասիրելի Մադդաղինէիս եղբայր պիտի սեպես ինքզինքդ։ Պաշտպանէ զինքը, հսկէ իր վրայ՝ երբոր հայրդ վերանայ քեզմէ, և մի մոռնար երբէք, երիտասարդ բարեկամս, որ Աստուծոյ մէջ

զի խրկած որք աղջիկը՝ պահապան հրեշ-
տակ կ'ըլլայ երբեմն այն տանն , որ զինքն
ընդունեցաւ » :

— « Եկուր , աղջիկս , եկուր դիրկս , ա-
ղաղակեց ասպետն երբոր կարդալը լմն-
ցուց . բարի եկար , զաւակս , քու ծերու-
նի աղգականիդ տունը քուկդ է : Թէ որ
սուգի մէջ չըլլայիր , ես այսօրուան օրս
չատ երջանիկ օր պիտի սեպէի , և քու
գալուստդ տօնի օր մը պիտի ըլլար ամե-
նուս ալ : Մարգիզուհի , քենւոյս թոռն
է աս , յաւել ըսելու՝ ձեռքերովն օրիորդին
գլուխը սխմելով . Մաւրիտիոս , մօրաքեռ
թոռդ է ասիկայ , պզտի քոյր մըն է քե-
զի՝ որ մօրդ երկրէն կու գայ » :

Որք աղջիկը ծերունւոյն գրկէն մարդի-
զուհւոյն գիրկն անցաւ : Տը Զրէզնը տի-
կինն իր միածին ծաղկահասակ աղջկա-
նէն զրկուեր էր Մագդաղինէի չափ տա-
րիք ունեցած միջոցը . և ամենայն թը-
շուառք որ այս ահաւոր ճախորդութիւնն
ունեցած են , մասնաւորապէս մարք ,
բուռն հակամիտութենէ մը մղուելով
յայտնի և նշանաւոր նմանութիւններ կը
գտնան (թէպէտ և իրօք չգտնուին ալ նէ)
այն զաւակին որ մահն առեր է իրենցմէ և
այն տղոց մէջ որ պատահմամբ իրենց դի-
մացը կ'ելլան . սիրոյ և ցաւոց խաբէու-
թիւնն է ասիկայ , որ այն կենդանի մա-
տաղ գէմբերուն աննիւթաբար մեռեալ սի-

րելեաց կերպարանքը կու տայ : Այսպէս մարգիգուհին ալ բնականաբար այս զգացման հետեւելով իր ազըրկան պատկերը սեպեց այս սպիտակադէմ օրիորդը : Իրեն համար նոյն աչքերն էին ու նոյն նայուածքը , նոյն տխուր ու ծանր վայելչութիւնը , որ սեփական է այն արարածներուն՝ որոնք ժամանակէ առաջ վշտաց փորձ կ'ըլլան կամ ժամանակէ առաջ կը դատապարտուին մեռնելու : Այսպիսի ներքին պատրաստութեամբ մը բորբոքելով տը Ֆրէզնը մարգիգուհին , որ աշխոյժ ու կրակուբոց կին մըն էր , և այնպիսի վեհանձն բնութիւն մը ունէր՝ զոր չէին կրցած խանգարել տարիներու բազմութիւնը , օտարական օրիորդին վրայ վառ եռանդեամբ մը խանգաղատեցաւ : Գրկին մէջ սխմեց դանիկայ , և քաղցր անուններ տալով կրկին և կրկին կը գգուէր և անդադար կը համբուրէր : Անկէց վերջը կարգը երիտասարդին եկաւ . — « Ուրեմն դուն էիր , ով իմ ազգականս , ըսաւ ազջիկն անոր՝ արտասուաթոր այտերը ծիծաղի շարժելով , դու էիր պզտի Մաւրիտիոսը : Ես միտքս դրած էի որ դու գրեթէ ինծի չափ տղայ մըն ես » : Մաւրիտիոս ելած սրտով գրկուեցաւ հետը . ինչուան նոյն օրը հազիւ թերեւս կասկած մը մտքէն անցած ըլլար թէ կրնայ ըլլալ որ մօրաքեռ թու մը ունենայ : Այս միջոցին ասպետը ատդին կ'երթար անդին կը վազէր հրամաններ

կու տար, և իր հին ծառաներուն իւրաքանչիւրին ալ զեղմամբ սրտի կ'ըսէր : « Ասկէ ետքը զաւակ մըն ալ աւելի ունինք » : — Իրաւցընէ՝ թէ որ սոյն իրիկունը կրցաւ մեր դիւցազնուհւոյն մայրը տեսնել երկնքէն իր աղջրկանն եղած ընդունելութիւնը, անշուշտ շատ գոհ եղած պիտի ըլլայ :

Մագդաղինէին հոն զետեղուիլը՝ դղեկին ընթացքն ամենեւին չփոխեց : Բարեպաշտ աղջիկ մըն էր, պարզ, համեստ, հանդարտ ու խորհող. տան մէջ քիչ տեղ կը բռնէր, բնաւ աղաղակ չէր հանէր, և օրուան մեծ մասը լուռ կը կենար ու զլուխը ծռած կ'աշխատէր ասեղով : Քիչ օրուան մէջ՝ իր քաղցրութեամբն ու աղնութեամբը ամենուն սիրելի եղաւ. և մանաւանդ մարգիդուհւոյն ու ասպետին, որ անշէջ գորովով կը գուրգուրային վրան, և աղջիկն իր կեանքը փոփոխակի երկու բնակարաններուն մէջ կ'անցընէր, որոնք իրարու դրացի էին, և որոնք ճշգիւ խօսելով մէկ տուն մը կը ձեացընէին : Այն պիսի ընտիր դաստիարակութիւն առած էր, որ ալ կրնար ինքիրեն շարունակել զայն, և թէ որ հարկ ըլլար՝ մընցընել ալ առանց մէկու մը օգնականութեանը : Մաքուր կը խօսէր դաղդիարէն լեզուն. ինչպէս բոլոր գերմանացի կանայքը, և դաղդիացի կանանցմէ շատը, հիմամբ գիտէր զերաժշտութիւն, և որ թշուառաբար դը-

Ժուարագիւտան է՝ չէր զեղծանէր անով :
 Ասպետն ու մարգիզուհին շատ կ'ախոր-
 ժէին երգել տալու անոր իր երկրին յիւր-
 յեան երգերը . բայց այս եղանակներն՝ որ
 իրենց երկուքին հաճոյական կու գային ի-
 րենց արքայանոց և աղքատութեան օ-
 րերն յիշեցընելով, ընդ հակառակն աղջը-
 կանը կը յիշեցընէին ակամայ իր մայրն և
 իր հայրենիքը, որոնք անդարձ կորուսա-
 ներ եղած էին իրեն համար, և շատ ան-
 դամ խեղճ օրիորդը արտասուօք և հե-
 ծութեամբք կ'ընդհատէր իր երգերը : Իսկ
 Մաւրիտիոսի գալով, շաբաթ մը կամ եր-
 կու շաբաթ պարտք սեպեց իր մօրաքեռ
 թոռն դբաղեցընել ու երկրին վրայօք գո-
 վեստներ խօսիլ անոր . անկէ ետքը գրե-
 թէ մոռցաւ իսկ որ Մագդաղինէ գղեակն
 էր : Քսան տարուան էր և այն հասակին
 բուռն ու անխորհուրդ աշխուժութիւնը
 լիուլի ունէր իր վրայ . խելքը միտքը ու-
 րիշ բանի տուած էր : Շատ մեծ աղատու-
 թեան մէջ մեծցեր էր, և հայրն ու մարգի-
 ղուհին երկուքն ալ աւերեր էին զինքը՝ շատ
 երես տալով իրեն : Քիչ մը յունարէն ու
 քիչ մ'ալ լատիններէն սորվեր էր վարժա-
 պետէ մը . 'ի նմին ժամանակի Վալդրա-
 վէր ասպետն ալ, որ փայտի քանդակա-
 գործութեան սիրովը բորբոքած էր, նոյն
 արուեստին վարժեցուցեր էր զինքն ալ :
 Բարի ծերուկը պարծանքէն և ուրախու-
 թենէն արցունք կը թափէր, երբոր կը

տեսնէր որդին իր քովը որ կը խաղար կը
յղկէր քերչաւ և յոյս կու տար անցներու
իր հայրը : Մաւրիտիոս ալ կարծես թէ
կ'ախորժէր այս անմիաս զբաղանքը . մէյ
մ'ալ յանկարծակի օր մը դժբաղդաբար
հարցուց ինքն իր անձին՝ թէ ասպետէն ,
մարգիզուհիէն և փայտի քանդակագոր-
ծութենէն 'ի վատ՝ աշխարհիս մէջ ուրիշ
բան մը չկամ արդեօք : Այս անմիտ հարց-
մանը՝ զոր ինքն իրեն հարցուց խռովեալ ,
անհանդարտ և սանձը կոտրելու մօտ երի-
տասարդութիւնը , շուտով պատասխանն
առաւ . նոյն ինքն երիտասարդութիւնը իր
թումբերը պատռելովը պատասխան տը-
լաւ :

Այան փախուկ և բանաստեղծական բնու-
թիւններ , որոնց առաւօտը թեթեւ մառա-
խով մը ծածկուած կ'ըլլայ , ընդ հակա-
ռակն կան ուրիշ բնութիւններ ալ աւելի
վառվռուն և աւելի ազդու , որոնց արշա-
լոյսը ցորեկուան բոլոր ճառագայթներովը
հրդեհած կը ծագէ : Առջիններուն վրայ ,
նոր արթնցած զգայարանքներուն և երեւա-
կայութեան պատճառած խռովութիւնը՝ ա-
ռանց ազադակի երեւան կ'ելլէ և մտաւո-
րական տխրութեան կը փոխուի . իսկ վեր-
ջիններուն վրայ , բռնաբար խռովայոյղ
այլայլութիւններու կը փոխարկի : Մաւրի-
տիոս այս երկու բնութիւններէն ալ միան-
գամայն մասն ունէր . մերթ ընդ մերթ
տխուր կը տեսնուէր , ինքիրմէն դուրս ե-

լած ու մտածութեանց մէջ ընկղմած, մէյ մ'ալ յանկարծակի այնպիսի անվտխճան իղձերով կը բորբոքէր՝ որոնք և ոչ կարելի է ճիշդ բացատրելը, տունը չէր կրնար կենալ, բռնկած ու չափազանց եռանդուն և բարկասիրտ կերպ մը կ'առնէր, և չէր դիտէր թէ ինչպէս նետէ վրայէն այն վայրենի բռնն զօրութիւնը որ կը մաշէր դինքը. բայց միանգամայն կը սիրէր անկեղծ դորովով իր ծերունի հայրը, շնորհալից և քաղաքավար կերպով կը վարուէր պառաւ մարգիզուհւոյն հետ, ամենուն հետ աղէկ էր, ամենէն սիրուած. միայն թէ սաստիկ կը ձանձրանար փայտի քանդակագործութենէն, հօրենական տան մէջ միակերպ բնակելէն, այն անհատնում պատմութիւններէն՝ որ գրեթէ քսան տարուրնէ 'ի վեր կը լսէր, և կը հարցընէր ինքն իր անձին նեղսրտութեամբ՝ թէ արդեօք բոլոր իր կեանքը տօտախի և կաղնիի փայտի վրայ խաղալով, և իրիկունները կրակին դիմաց ոտուրները կրակարանին երկաթներուն վրայ դրած՝ փախստականաց պանդխտութեան ժամանակին անվերջանալի գէպքերը մտիկ ընելով պիտի անցընէր։ Մնոր համար ինքզինքը բոլորովին որսորդութեան տուած էր, բոլոր չըջակայ տեղուանքը կը պտըտէր և ձիեր կը ճաթեցընէր։

Այս յիմարութեանց ամենէն սաստիկ միջոցին եկաւ Մաղդաղինէ։ Արնայ մա-

կաբերուիլ թէ արդեօք ինչ աստիճանի ազ-
գեցութիւն կրցաւ ընել այսպիսի ատեն մը
երկտասարդի մը վիճակին վրայ՝ տասնը-
չորս տասնըհինգ տարեկան դեռահասակ
աղջրկան մը գալուստը , որ վախկոտ , ըզ-
գուշաւոր , լուռ էր և շատ գեղեցկութիւն
ու շնորհք մ'ալ չունէր : Երկտասարդին
անանկ հոգը չեղաւ անոր գալուստը , որ
իրբե թէ աղջիկը Մոնագոյէն ելած եկած
չըլլար իրենց քովը : Առաւօտը անէն դուրս
կ'ելէր , և գիշերը կոխած ատեն ներս կը
մտնէր . իսկ շատ անգամ ալ ամբողջ շա-
բաթ մը դուրսը կ'անցընէր , կամ մերձաւոր
քաղաքը , կամ մերձակայից դղեակներուն
մէկուն մէջ : Թէ որ առաւօտը Մագդա-
ղինէն պատուհանը տեսնար , բոլոր բո-
լոր բարե մը կու տար ու կ'անցնէր կ'եր-
թար : Կերակրոյ ժամանակ՝ առանց երեսը
նայելու ասդիէն անդիէն քանի մը ան-
նշան խօսքեր կ'ըսէր անոր : Երբոր անի-
կայ դիրքեան երգերը կ'երգէր , զորոնք
յօժարութեամբ առիթ առնելով ասպետն
ու մարդիգուհին՝ Նիւրեմպէրկի վրայ կը
խօսէին , և կը յիշէին՝ մէկը իր կաղնաբեկ
գործիները , միւսն իր կիտուածանկարնե-
րը , Մաւրիտիոս՝ որուն ականջները ա-
նոնցմով լեցուած էին , գաղտուկ մը կը
փախչէր միշտ սեղանէն երգը սկսածին
պէս : Ի վերայ այսր ամենայնի՝ իրիկուն
մ'որ օրիորդին քովը նստած էր , յան-
կարծ աչքը դարկաւ անոր մաղերուն գե-

ղեցկութիւնը . և ընտանեքար ձեռքովը
վեր առնելով այն դեղին ու բարակ մազե-
րը , որ պզտիկ գերմանուհւոյն գլխուն
թեթեւ բեռն էին , բարձրաձայն գովեց զա-
նոնք : Օրիորդը այն աստիճանի չէր սպա-
սէր այսպիսի նշանի մը իր ազգականէն ,
որ ամօթէն կարմրեցաւ շփոթեցաւ և դռ-
ղալ սկսաւ : Ետքը երբոր կ'ուզէր ժպտե-
լով մը իր շնորհակալութիւնն յայտնել ,
Մաւրիտիոս վախճալով թէ յանկարծ սո-
վորական երգերէն մէկը կը սկսի՝ արդէն
փախեր էր : Ուրիշ անգամ մ'ալ՝ Մաւրի-
տիոս որսէ որ դարձաւ , աղուոր փասիան
մը ընծայեց անոր , զոր ողջ խալըսցու-
ցեր էր իր շուներուն մէկուն բերնէն : —
« Ի՞նչ , իմ վրաս ալ կը մտածես եղեր եր-
բեմն , ով ազգականս » , հարցուց օրիորդը
սիրան ելած : Հարցմունքը չսած Մաւրի-
տիոս արդէն հեռացեր էր հոնտեղէն . իր
այս բռնած կերպը ոչ եթէ անկից առաջ
կու գար՝ որ չէր ախորժէր որք աղջկան
իր հօրենական տունը բնակիլը : Ոչ եր-
բէք . ինչպէս որ իր հասակին տաքութիւ-
նը կար վրան , ասանկ նոյն հասակին ա-
մէն աղնուական և վեհանձն բնածին ըզ-
գացումներն ալ ունէր : Ոչ երբէք կրնար
իր մտքէն անցնիլ թէ հաւանական էր որ
Մագդաղինէ օր մը ասպետին կտակին
մէջ մասն ունենար : Տեղն է հոս որ զուր-
ցնէր ի պարծանս երիտասարդութեան՝
թէ չատ քիչ կը դոնուի քսան տարուան

որտեք որ այսպիսի ամօթալի հաշիւներ ընեն : Մաւրիտիոս պատրաստ էր բաժանելու զամենայն ինչ իր մօրաքեռ թոռանն հետ՝ իբրեւ թէ իր քոյրն ըլլար . և իր անոր վրայ շատ գութ ու փոյթ չունենալուն պատճառը պարզ այն էր՝ որ Մազդապինէ տասնըհինգ կամ քսան ամիս առաջ աշխարհ չէր եկած :

Մարգիզուհին և ասպետը մէկէն 'ի սկզբան տեսան ու զգացին այն անակնկալ փոփոխութիւնն որ Մաւրիտիոսի սովորութեանցը վրայ եղաւ , իրենք որ ինչուանայն ատեն պարզասէր և ընդել բնաւորութեան տէր ճանչցած էին զինքը , այս բանիս վրայ երկուքն ալ կը վշտանային՝ առանց աղէկ մը ըմբռնելու իրին էութիւնը : Իրենց երիտասարդութիւնն այնպիսի ժամանակի մը մէջ հանդիպած էր՝ որ երիտասարդք յանխորհուրդս չնչին ու ընդունայն առերեւոյթ իրաց և զբաղանաց ցնդելով , և ոչ իսկ կրնային մակաբերել այն գաղտնի անձկութիւնը և այն խորին ձանձրութիւնն որ ժամանակաւ ընդհանուր աղգին սերնդեան մը պատիժն ու չարչարանքը պիտի ըլլային : Մաւրիտիոս թէպէտ դաշտորէից խորը թաղուած միայնութեան մը մէջ մեծցեր էր , առանց իր գիտնալուն նոր գաղափարաց աղգեցութիւնն առեր էր իր վրան : Չաղտափարները կենդանի զօրութիւններ են և մեր շնչած օդուն հետ խառնուած են . քամին

կը քալցընէ զանոնք և հորիզոնին ամէն
կէտերուն վրայ կը ցանէ . և ինչ ջանք ալ
որ ընէ մէկը այս անտեսանելի յորձանք-
ներէն խալըսելու համար , որչափ ալ հե-
ռու կենայ նէ , ճար չկայ , անոնք կը թա-
փանցեն իր մէջը և իրենցմով կը լեցընեն
զինքը . մարդ միշտ իր դարուն զաւակն է :
Ասպետին և մարդիզուհւոյն զարմանքը
այնչափ չէր շարժէր այն արտաքոյ կարգի
գործունէութիւնը , որ արեան տաքութե-
նէն և երիտասարդութեան թափէն առաջ
կու գար , որչափ այն խորին մաղճոտու-
թիւնն որուն մէջ կ'իյնար երիտասարդը
անմիջապէս իր տաք և բոբբոքեալ իղձե-
րէն ետքը : Իրաւցընէ , ինչպէս կրնային
ըմբռնել այնպիսի ժամանակի մը հիւան-
դութիւնը , յորում զուարթութիւնը քսան
տարեկան կուրծքերէն աքսորուած էր , և
ճերմակ մազերով պսակուած գլուխներու
քով կը գտնուէր : Եւ սակայն մտքերնին
յոգնեցընելով այս նիւթիս վրայ և մէկ-
տեղ խորհելով , հասկըցան որ Մաւրի-
տիոսի ինչուան այն ատեն անցուցած
կեանքը՝ միակերպ կեանք մըն էր և առանց
զուարճութեան , և թէ թէսլէտ փայտի
քանդակագործութիւնը շատ սիրելի զբաղ-
մունք մըն է , բայց պէտք չէր զարմա-
նալ որ երիտասարդ սիրտ մը չկրնար
ինքզինքը բոլորովին անոր տալ : Այս էր
մարդիզուհւոյն կարծիքը . ասպետն ալ
վերջապէս հաւանեցաւ ասոր : Բայց ինչ

ճար ընէին . սկզբան ըսին թէ կարգեն երիտասարդը . բայց աս դեղը չափազանց դժուար ունեւոյեցաւ . թող որ մարգիղուհին աղէկ անդրադարձութիւն մը քու թէ ալ քսան տարուան կարգուելու սովորութեան ժամանակն անցած էր , և թէ ուրիշ ատենուան 'ի գործ դրուածին հակառակ՝ ամուսնութիւնն աւելի վախճան մը եղած էր քան թէ սկիզբն : Համառօտ ըսենք , յետ հասուն խորհրդածութեանց որոշուեցաւ որ երկու իրեք տարի մը աշխարհ պտըտելու խրկեն զՄաւրիտիոս , նախ 'ի Բարիզ , ետքը իրեն ընտրութեանը թողուլ Վերմանիա կամ 'Իտալիա երթալը , որպէս զի կատարելագործէ իր դաստիարակութիւնը մարդկանց և իրաց խորունկ ծանօթութիւն մը ստանալով . այսպիսի տարտամ խորհուրդ մը հաստատուեցաւ :

Քիչ մը ժամանակ անցնելէն վերջը , աշնան իրիկուն մը՝ ճիշդ տարի մը ետքը Մագդաղինէի դպէն , ասպետը , իր որդին և մարգիղուհին Վալդրամէրի գղեկին մէջ միատեղ ժողովուեցան : Այն ձին որ պիտի տանէր զՄաւրիտիոս մերձաւոր քաղաքն ուսկից կ'անցնէր թղթատարի կառքը , ամենայն կերպով պատրաստ էր ուկը սպասէր գաւթին առջև : Վերջին բարետալու ժամանակն եկեր էր . բաժանման վայրկեանը միշտ տխուր ու հանդիսական տեսարան մըն է , նոյն իսկ ցաւալի բաժանմունք ալ չըլլայ նէ : Ասպետը սաս-

տիկ զգածուած կ'երևար : մարդիզուհին
չէր կրնար ծածկել սրտին յոյզքը . նոյն
իսկ Մաւրիտիոսի ալ սիրտն ելած էր , և
երբոր իր ծեր հայրը թեւերը դէպ 'ի իրեն
տարածեց , արտասուօք լցեալ վազեց ին-
կաւ անոր գիրկը՝ իբրեւ թէ վերջին ան-
գամն էր որ կը գրկուէր հետը : Տը Ֆրէզնը
տիկինն ալ առատազեղ զգացմամբ սխմեց
դինքն իր բազկաց մէջ : Հուսկ ուրեմն տան
հնազոյն ծառաներն որ իր ծնանիլը տե-
սած էին , իրենց որդւոյն պէս գրկեցին
դինքը :

Ժամանակը քիչ էր , անոր համար հարկ
եղաւ որ Մաւրիտիոս բաժնուի : Յետին
վայրկենին երբոր ոտքը ասպանդակին¹
վրայ պիտի դնէր՝ Մագդաղինէն միտքն ե-
կաւ : Աչքովը փնտռեց զանիկայ . և զար-
մանալով որ չէր տեսնուէր՝ երբոր կ'ուզէր
կանչել տալ , ըսին իրեն թէ օրիորդը քա-
նի մը ժամէ 'ի վեր դղեկէն դուրս ելեր էր
և դեռ չէր դարձած : Ան ատեն քանի մը
սիրալիր խօսքեր ապրտալրեց որ ըսեն իր
կողմանէ մօրաքեռ թոռանը , և սկսաւ
կամաց կամաց քալքընել ձին , և ստէպ
ստէպ կը դառնար վերջին անգամ մ' ալ
բարեւելու սրտի թարգման ձեռով մը այն
ազնիւ անձինքներն որոնք աչուրնին իր
վրայ սևեռած էին : Երբոր վանդակասրտ
դուռն հասաւ ու անկէց անցնելու վրայ
էր , տարակուսած կեցաւ մէյ մը , ինչպէս

արծուոյ ձագ մը իր բոյնին եղերացը վրայ
կը կենայ օգուն մէջ յարձակելէն առաջ :
Միտքը եկան այն երջանիկ օրերն որ ան-
ցուցեր էր այս գեղեցիկ բնակարանին
մէջ, ընդ հովանեաւ խնամոց մարգիզու-
հւոյն և իր հօրը գորովալից սիրոյն : Ար-
ծեց թէ կը տեսնայ շարժուն տերեւներուն
մէջէն իր պատանեկութեան շնորհալի ու-
րուականը, որ տխրութեամբ կը նայէր ի-
րեն և կը ջանար հօն բռնելու զինքը : Ար-
ծեց թէ կը լսէր ասորժական ձայներ որ
կ'ըսէին իրեն . Ապերախտ դու, ո՛ւր կ'եր-
թաս : Միրտը կտոր կտոր եղաւ և աչքերը
արտասուօք թրջեցան . բայց իր վիճակն
որոշուած էր : Նետուեցաւ անտառին
մէջ զոր պիտի անցնէր քաղաքն հասնելու
համար :

Քիչ մը ատեն վազըրնելէն ետքը ձին,
տեսաւ Մադդաղինէն նստած և մտածու-
թեանց մէջ թափառած նոյն տեղը՝ ուր որ
հանգիպեր էր անոր տարի մը առաջ, նոյն
օրը, նոյն ժամուն : Ինչպէս որ անցեալ
տարին, այսպէս հիմա ալ չէր լսած որք
աղջիկը ձիուն մամուռին վրայ քալելուն
ձայնը . աչքերը վեր վերուց, տեսաւ որ
երիտասարդն իրեն կը նայէր : Նոյն ու-
րուագիծը և նոյն պատկերն էր . ամենեւին
բան մը չէր փոխուած, միայն՝ այն օրիորդն
որ առջի տարին վտիտ, հիւանդոտ էր,
զուրկ 'ի գեղեցկութենէ և գրեթէ նաև 'ի
շնորհաց, հիմա ծաղկի կոկոնի մը կը նմա-

նէր , որ թէպէտ բոլորովին չէր բացուած , սակայն ճղքեր էր իր պատեանը : Մաւրիտիոս ձիէն վար իջաւ , փութաց գրկուեցաւ մօրաքեռ թոռանն հետ և հրաժարական ողջոյնը տուաւ անոր . յետոյ դարձեալ հեծաւ ձիուն վրայ և շարունակեց իր ճամբան , առանց գիտնալու դժբաղդաբար որ երջանկութիւնը ձգած անանկ կ'երթար :

Երբոր աներեւութացաւ աչքէ ծառադարդ ճամբուն զարտուղելուն պէս , Մագդաղինէ դէպ 'ի դղեակն սկսաւ դառնալ : Երբոր տուն մտաւ , ասպետը իր անապատացեալ խուցին մէկ անկիւնը նստեր էր . օրիորդը դնաց տրտմագին կրթընեցաւ թևովն այն թիկնաթոռին կռնակին վրայ , ուր բազմեր էր ծերունին վիրաւորեալ սրտիւ , և քանի մը վայրկեան լռութեամբ դիտեց զանիկայ : Յետոյ — « Հայր իմ , ըսաւ դեղին գլուխը դէպ 'ի անոր ծռելով , հայր իմ , դեռ աղջիկ մը ունիս » : Ասպետը ժպտեցաւ և թեթև մը իր սրտին վրայ սխմեց զինքը :

Մարիաիոսի հեռանալէն վերջը , Մագ-
 դաղինէ Վալդրավէրի դղեկին ուրախու-
 թեան առիթ եղաւ . իր շնորհալից կենցա-
 ղավարութեամբը կենդանութիւն տուաւ
 այն յարկին , ուսկից երիտասարդը գացեր
 էր : Դեռահասակ Անտիգոնեայ մը նման՝
 եռանդեամբ ու մեծարանքով կը խնամէր
 իր ծերունի ազգականը . թէպէտ տխուր
 էր դեռ սիրտը և իր հասակէն վեր հակա-
 մէտ էր միտքը լուռ մտածութեան , սա-
 կայն զանիկայ ուրախացընելու համար՝
 ինքն իր բնութենէն դուրս ելաւ , և իր սո-
 վորական ծանրութիւնը ծիծաղերես զը-
 ւարթութեան մը փոխեց : Երբոր զուար-
 ճութեան կ'ելլէր ասպետը՝ միշտ հետն էր ,
 երբոր՝ գործանոցին մէջ կ'աշխատէր՝ քովը
 կ'անցընէր իր ժամանակը , լրագիրները
 բարձր ձայնով կը կարդար անոր , անդա-
 դար կրկնել կու տար անոր վտարանդու-
 թեան ժամանակի սլատմութիւնները , և

մեծ ախորժով կը գովէր այն ամէն փայտաքանդակները՝ որոնցմով անխոնջ արուեստաւորը գղեկին ամէն անկիւնները կը լեցընէր : Միանգամայն՝ սիրելի էր , և իրաւցընէ սիրելի , մարգիզուհւոյն՝ որ նըկարչութիւն կը սորվեցընէր իրեն , և իր Աստուծոյ ընդունած ամէն հաճոյական ձիրքերը կատարելագործել տալու կը ջանար : Ասանկով այս աղջիկը երկու ծերունեաց հետ կեանքն անցընելով , թէ իր մը տաւորական տաղանդն և թէ ցանկալի առաքինութիւններ աճեցան վրան : Մագդաղինէ՝ իր գալէն իրեք տարի վերջը , ընտիր ու գեղեցիկ արարած մը դարձեր էր : Տան խնամակալութեան հոգն իր վրան էր , և առտնին բարեկարգութեան վրայ ինքը կը հսկէր , և իմաստութեամբ ու խոհեմութեամբ կը շարժէր այս գործոց մէջ . և վեհութիւն մը , բանաստեղծական շնորհք մը ու մտածութեան կերպ մը կը փայլէին իր վրայ , զորոնք ժառանգած էր մօրմէն , ի Վերմանիոյ և յԱստուծոյ : Մէկ խօսքով՝ երիտասարդութեան և առողջութեան գարնան մէջ էր իր հասակը , այն եղանակին մէջ՝ որ անձայն իր շրջակայ արարածոց շարժումն , երջանկութիւն և կեանք կու տայ :

Դիւրաւ կրնայ մարդ մտածել թէ այսպիսի յատկութեամբք Մագդաղինէ ինչ յարգ ունէր մարգիզուհւոյն և ասպետին աչացն առջև : Իրենց ծերութեան զուար-

ճութիւնն էր, և քաղցր ճառագայթ մը որ իրենց կենաց վերջին օրերը կը լուսաւորէր: Այս երեք հոգիք այսպիսի մտերմութեամբ մը յիրար խառնած՝ ծանր ու խաղաղ ընթացքով մը կը սահեցնէին իրենց ժամանակին ալիքները, և ամենեւին չէր կարծուէր որ այն թափանցիկ ալեաց պայծառ յատակութիւնը պիտի պղտորէր: Սակայն եկաւ ժամանակ որ այս վճիռ ջրերուն յատակն սկսաւ չերևնալ:

Մաւրիտիոսի գրած առջի նամակները գեղուն էին բանաստեղծութեամբ և ախորժական վայելչութեամբ, և կը նմանէին մարգագետնի մէջէն ժողվուած թարմ ու անուշահոտ ծաղկանց փունջերու: Ասանկ կը գրէ մարդ այդ հասակին, որ խիստ շուտով կը փախչի: Այն գունատ ժամն հասած ատեննիդ՝ երբոր կենաց սանդուխէն կը սկսիք վար իջնալ, գտնիք երբեմն արդեօք հին դարանի մը մէջէն ձեր երիտասարդութեան ժամանակի գրած նամակներէն մէկ քանին: չէք դարմացած զանոնք կարդալով, և արցունքներ թափելով՝ չէք նորոգած մտքերնուդ մէջ ձեր գեղեցիկ տարիներուն յիշատակը: Եւ յետոյ ձեր սրտին ներկայ վիճակը ցաւով մտածելով՝ չէք հարցունցած դուք ձեզի թէ արդեօք այդ աղբիւրէն, որ հիմա ցամքելու մօտ է, բղխեր են ատենօք խանդի, հաւատոց, շնորհաց և առաքինութեան, սրտի անկեղծութեան և սիրոյ այսչափ

դանձերը : Ահաւասիկ այսպիսի նամակներ կը գրէր Մաւրիտիոս քսան տարուան :

Այս պատճառաւ սուրհանգակի օրերը հանդիսի օրեր էին Վալդրավէրի գղեկին համար : Մագդաղինէ գեղին թղթաբերին հեռուանց դալը տեսնելուն պէս՝ դիմացը կը վազէր , և նամակն առած ցատքըռտելով տուն կը դառնար : Սովորաբար ինքը կը կարդար բարձր ձայնիւ իր ազգականին թուղթերը . երբոր իր անունը յիշատակուած կը գտնար անոնց մէջ , որ միշտ չէր հանդիպէր , թեթեւ կարմրութեամբ մը կը շառագունէր իր ալապասդրեայ դէմքը : Թէ որ յիշատակուած չըլլար , որ ստէպ կը հանդիպէր , ոչ կը զարմանար անոր վրայ և ոչ ալ կը տխրէր . միայն թէ ինչուան իրիկուն սովորականէն աւելի ծանր և աւելի լուռ կը կենար : Այս նամակները մօտիկ ընելու ատեն՝ բարի ասպետին բոլոր ջիղերը կը տնկուէին , և իր եռանդուն սիրոյն կրակովը բորբոքած՝ ազնուական ոգւոյ մը և վառ խեղքի մը զարգանալը կը դիտէր ի նոսա : Ուրիշ կողմանէ ալ իր մէկ քանի Բարիզ ունեցող ծեր բարեկամները անգագար իրեն ուրախակցութիւններ կը գրէին որդւոյն համար , մեծամեծ գովեստներ խօսելով և հիանալի դիպումներ պատմելով վրան : Մեծ էր տան խնտումը . և Մաւրիտիոսի դարձին անձկանօք կը սպասէին :

Բայց տարի մը անցաւ չանցաւ՝ մեր ե-

րիտաւարդը սկսաւ քիչ անգամ նամակ
 գրել, անոնք ալ համառօտ, և զուրկ ՚ի
 փափկութենէ և ՚ի սիրալիր բանից: Մտա-
 ծութեան տարտամութիւն մը կը նշմա-
 րուէր անոնց մէջ, բացատրութեանց բռ-
 նագբօսութիւն մը, և յայտնի կ'իմացուէր
 որ զգայարանաց և հոգւոյ սաստիկ խռո-
 վութիւն մը պատեր է զՄաւրիտիոս: Վզե-
 կին գաղթականները այս բանիս վրայ սկը-
 սան վշտանալ ներքուստ. ետքը այն աս-
 տիճանի տւելցաւ վիշտերնին, որ իրարու
 ալ կը հաղորդէին իրենց սրտին տագնա-
 պը: Քաղցր յանդիմանութիւններ գրուե-
 ցան Մաւրիտիոսի. բայց անիկայ փա-
 խուստ կու տար անոնց պատասխանելու:
 Բարիք կենալու սահմանուած միջոցը շա-
 տոնց լմնցեր էր. և սակայն Մաւրիտիո-
 սի վրայ ամենեւին կամք չէր երևար ճամ-
 բայ ելլալու դէպ ՚ի Վերմանիա կամ Իտա-
 լիա: Ասպետը կը բռնադատէր զինքը որ
 որոշմանն հպատակի, իսկ անիկայ պա-
 տասխան չէր տար. բայց երբոր հայրը ան-
 դադար կը կրկնէր իրեն նոյն բանը, վեր-
 ջապէս պատասխանեց յանդուգն խօսքե-
 րով նամակ մը գրելով, որուն մէջ կը հաս-
 կըցուէր որ հպատակութեան սանձերը
 խզել կ'ուզէր: Գեռ այն ատենն ալ ծեր
 բարեկամները կը գրէին նամակ Վալդրա-
 վէր ասպետին, բայց դանգաւ ընելով որ
 Մաւրիտիոս առջինին պէս չէր: Հուսկ ու-
 րեմն սկսան երբեմն երբեմն փոխանակա-

զիրներ դալ ասպետին վրայ, որ թնդա-
նօթի հարուածներու պէս կ'իջնային տնե-
ցոյ սիրտը, և տխուր սարսափ մը առաւ
զիրենք: Այս բաներս շաբթուան մը մէջ
չեղան, և ոչ իսկ ամսուան մը մէջ. և սա-
կայն իրեք տարի չքշած այս աստիճանին
հասաւ երիտասարդը:

Այսչափս ալ բաւական չէ. թէպէտ
Մաւրիտիոսի բերած սուտ պատճառանք-
ներն որով կ'ուզէր պարտըկել իր անկար-
գութիւնները՝ քիչ մը կը խաբէին Վալդրա-
վէր ասպետը, բայց չար մարդիկ, որ Գաղ-
ղիոյ գաւառաց մէջ այնչափ առատ են,
չէին դանդաղէր պղտորելու ծերունոյն
միաբը: Որովհետեւ խիստ ազնիւ անձ մըն
էր տը Վալդրավէր, վեհանձն, ամենուն
հետ ընտանի, սիրելի և ազնուական սիրտ
ունէր, և արդար բնաւորութիւն, անոր
համար բնականապէս շատ թշնամի ունէր
այն կողմերը. իր գեղացիները զինքը կը
սիրէին, բայց մօտի քաղաքին մէջ խել
մը զինուորական մարդիկ և փաստաբանք,
որոնք գինետանց դարդն, աղատամտու-
թեան պարագլուխներն և ընկերութեան
որդն էին, սաստիկ զայրացած էին՝ աս-
պետին նորէն իր կալուածները դառնա-
լուն և հոն նորէն սիրելի եղած ըլլալուն
վրայ: Արդ այդ քաղաքին մէջ ամէնքը եր-
կայն ատենէ 'ի վեր գիտէին Մաւրիտիոսի
ինչ կեանք անցընելն 'ի Բարիդ, որովհե-
տեւ հայրենական գաւառ ըստօգ անանկ

բնութեամբ մայր մըն է , որ իր հեռաւոր
որդւոց վրայ անհոգութեամբ չանցնիր ,
անոնց կենաց ընթացքը հետաքրքիր , չար
և նախանձոտ աչքով մը կը դիտէ : Ընդ-
հանրապէս խօսելով , երբոր կ'ուզես յու-
սահատքընել ու սարսափ ձգել այն մարդ-
կանց սիրտը , որ ծննդեանդ կամ հա-
սակիդ աճմանը տեսող եղած են , ար-
դար ճամբով և անխռով յաջողութեան ,
պատուոյ կամ հարստութեան ճամբուն
մէջ առաջ գնա : Ընդ հակառակն թէ որ
կ'ուզես պաղըշտրկցընել անոնց սիրտը ,
ճամբադ խոտորէ , անանկ որ առաքինի
քաղաքակիցներդ կարենան կործանմանդ
վրայ լալ : Երբոր մեր քաղաքակիցները
կու լան վրանիս , ըսել է որ ծաղր ընելու
աղէկ ախորժ ունին :

Ասով է որ Մաւրիտիոս քիչ ատենուան
մէջ այս քաղաքին մէջ հասարակաց դայ-
թակղութեան և ներքին գոհութեան մեծ
առիթ մը եղաւ : Խել մը սիրալիր աղղա-
րարութեանց , և կեղծաւորական ցաւա-
կցութեանց նամակներ գրուեցան ասպե-
տին . իսկ մնացած պաշտօնն ալ անանուն
թղթերը կատարեցին :

Մարդիգուհին արցունքները կը բռնէր .
իսկ ասպետը օր օրուան վրայ զգալի կը
տկարանար : Ամենայն երջանկութիւն ան-
հետացեր էր երկայն ատենէ 'ի վեր այս ծե-
րունի բարեկամներուն տուներէն : Մագ-
դաղինէ մէյ մը մէկին՝ մէյ մը մէկալին

կերթար մխիթարիչ հրեշտակի մը պէս .
 կը պաշտպանէր զՄաւրիտիոս և կ'ըսէր
 թէ անառակ որդին քիչ ատենէն պիտի
 դառնար . սակայն ինքն ալ ըսածին չէր
 հաւտար , և շատ անգամ կ'առանձնանար
 արցունք թափելու համար : Յայտնի տես-
 նուեցաւ որ ազնիւ ասպետը վերջին աս-
 տիճանի վշտացած էր , որովհետեւ սկսաւ
 փայտի քանդակագործութեան քիչ ետեւէ
 ըլլալ , և ետքը ինչուան բոլորովին թո-
 ղուց : Ա'լ անկէ վերջը ամենեւին մէկ բա-
 նէ մը համ չէր առնէր . Մագդաղինէ միայն
 կրնար թեթեւ դուարթութիւն մը տալ իր
 ճակտին և չրթանցը վրայ տխրական ժպիտ
 մը ծնանել տալ : Վալդերավէր կ'ըսէր եր-
 բեմն անոր . « Պէտք է որ , խեղճ աղջիկս ,
 մեռնելէս առաջ քու բաղդդ ապահովցը-
 նեմ . որովհետեւ Մաւրիտիոսի բռնած
 ճամբուն նայելով ամենեւին յոյս չկայ որ
 իմ մահուընէս վերջը գրեզ հոգայ : —
 Թող տուր , հայր իմ , կը պատասխանէր
 Մագդաղինէ , թող տուր , մի մտածեր ա-
 սոր վրայ : Ես ուրիշ բան չեմ ուզեր՝ բայց
 եթէ գրեզ սիրել . ես բանի մը կարօտ չեմ
 ըլլար քու մահուընէդ վերջը : Փառք Աս-
 տուծոյ՝ կտրըճութիւն և կամք ունիմ , և
 ինչ որ դու և մարգիզուհին ըրիք ՚ի Գեր-
 մանիա , նոյնը ես ՚ի Գաղղիա կ'ընեմ , սի-
 բելի հայրս . կ'աշխատիմ , կ'աշխատիմ » :
 Ծերունին կը ժպտէր ու թեթեւ մը գլուխը
 կը շարժէր : Օր մը գեռահասակ օրիորդը

մտածեց ծածուկ նամակ մը գրելու իր
ազգականին . ո՛հ , ի՛նչպէս սրտով գը-
րուած նամակ էր . բայց Մաւրիտիոս չաւ-
տասխանեց : Իսկ ասպետն ալ չէր գրէր .
հազիւ թէ թող կու տար իր վերջին ժամա-
նակներն որ տղուն վրայ իր առջև խօսին :
Սակայն տեսնալով որ օր ըստ օրէ ուժէ
կ'իյնայ և վախճանն ալ կը մօտենայ , միա-
քը դրաւ վերջին անգամ մ' ալ սիրոյ և
յուսահատութեան ուժգին ձայն մը հաս-
ցրնել այն թշուառ երիտասարդին ական-
ջին :

Պատասխանն ուշացաւ . իրեք ամիս
անցնելէն ետքը , վերջապէս եկաւ : Մաւ-
րիտիոս գրեթէ տարիէ մը 'ի վեր Բարիդէ
հեռացած ըլլալով ո՞ր գիտէ դէպ 'ի ուր և
որուն հետ , 'ի դարձին կարդացեր էր իր
հօրը վերջին խրատները : Աստուածային
շնորհքով մը՝ երիտասարդին վրայ նորէն
լաւագոյն զգացմունքներ կու գային , ինչ-
պէս որ կը վկայէր իր նամակը . որուն մէջ
կ'երևար թէ ի՛նչ կործանման վիճակի մէջ
էր հոգին , և միանգամայն իր ըրած յետին
ջանքն որ նորէն ուղղուի : Իր ծերունի
հօրն ոտքը կը պլլուէր , համբուրիւ և ար-
տասուօք կը թրջէր մարգիղուհւոյն ձեռքը .
իր յորդեռանդն զղջման խօսքերուն մէջ
Մագդաղինէի անունն ալ կը խառնէր :
Կը խոստանար որ քանի մը շաբաթուան
մէջ ամէն չար կապանքներէ ինքզինքը լու-
ծած՝ ճամբայ կ'ելլար , մշանջենաւոր հրա-

ժարական ողջոյն մը կու տար զինքը մու-
տրցընող աշխարհիս . կ'ըսէր թէ ալէկոծու-
թեան տագնապը քաշած ըլլալով, ալ կ'ու-
ղէր նաւահանգիստը մտնալ ու մէյ մ' ալ
չելլալ անկէ : « Ուրեմն նորէն պիտի տես-
նամ զքեզ , կ'աւելցընէր , ո՛վ յարկ հայ-
րենական . նորէն պիտի դառնամ 'ի քեզ ,
ո՛վ մանկութեանս սիրելի բոյնը : Ո՛վ պա-
տանեկութեանս տենչալի ընկերները , ու-
րեմն քիչ ատենէն պիտի գրկուիմ ձեզի
հետ . նոյնպէս քեզի հետ ալ , ո՛վ մօրա-
քեռ թոռս , որ ո՞ գիտէ որչափ մեծցեր
ու գեղեցկացեր ես » : Այսպիսի վառ-
վռուն դաղափարներով երևակայութիւնը
բորբոքելով՝ այդ վայրկենին իր պատանե-
կութեան շնորհալի ու առոյգ վիճակը դար-
ձեր էր Մաւրիտիոս : Գժբաղդաբար՝ երբ
այս նամակը դղեակն հասաւ , քսանըջորս
ժամէ 'ի վեր ասպետը փոխեր էր յաշխար-
հէս՝ մարգիզուհւոյն և Մագդաղինէի աչ-
քին առջև , որոնք իր մէյմէկ ձեռքէն բռն-
նած էին :

Յուդարկաւորութեան օրը , երբոր հո-
ղու տակ ծածկեցին այն սքանչելի անձին
մարմինը , որ պատահմամբ ազնուական
ծնած էր , և զոր աշխատութիւնն ու աղ-
քատութիւնը մարդ բրած էին , մարգիզու-
հին առաւ հետը տարաւ զՄագդաղինէ , որ
այս երկրորդ անգամ որբացեր էր :

— « Աղջիկս , ըսաւ իրեն , դեռ քու բ-
նելիքդ չմընցաւ . դեռ պիտի օգնես ինձի

մահուանս ժամանակն ու աչուրներս գոցես » :

Իրարու գիրկը պլլուեցան , և այնպէս երկար ժամանակ գիրկընդխառն կեցան :

— « Ա՛հ , աղաղակեց մարգիզուհին , որովհետեւ դու իմ աղջըկանս յարութիւն առնել տուիր , ինձի ալ կ'իյնայ որ քեզի մայրութիւն ընեմ » :

Այն օրուրնէ սկսեալ՝ Մագդաղինէ Ֆրէզնը դղեակը բնակեցաւ : Ասպետը մահուրնէն չաբաթ մը առաջ ինքնագիր առանձին կտակ մը յանձներ էր մարգիզուհւոյն ձեռքը , որով իր քենւոյն թուանը կը թողուր իր Գուտրէի ագարակը , որ 80-100 հազար Փրանգի չափ կ'աժէր : Այս համառօտ կտակը սիրալիր ու սրտաշարժ խօսքերով գրուած էր , և կտակագրին փափուկ սրտին գերազանց լաւութիւնը կը յայտնէր : Տը Ֆրէզնը տիկինը՝ անշուշտ Մագդաղինէն ապահովցընելու դիտմամբ իր ապագայ վիճակին վրայ , ձեռքը տուաւ ասպետին սիրոյն այս անջնջելի գրաւականը : Օրիորդը նախ երախտագիտութեամբ ու պատկառանք համբուրեց զայն և սրտին վրայ դրաւ . յետոյ պատռեց , և կտորները խնամով ծոցը դրաւ :

— « Ա՛հ , ինչ ըրիր , աղջիկս , աղաղակեց մարգիզուհին՝ արտաքուստ խռովեալ ձեացընելով ինքզինքը , բայց ներքուստ հիանալով :

— Դո՛ւ ինձի կը հարցընես զայդ , ո՛ր աղ-

նուաւիրտ խաթուն, պատասխանեց Մագ-
դաղինէ ժպտելով: Ես Մաւրիտիոսի ան-
ցուցած կենաց վրայ ստոյգ տեղեկութիւն
մը չունիմ. այսչափ միայն գիտեմ որ հար-
կաւ իր բոլոր հօրենական ընչիցը կը կարօ-
տի, և չեմ կրնար ընդունիլ այնպիսի բա-
րերարութիւն մը, որ իր ստացուածոց մէկ
մասէն կը զրկէ զինքը: Ապահով եղիր,
սիրեցեալ տիկին, որ ըրածս աղէկ դործք
է. և թէ որ դու ալ իմ տեղս ըլլայիր, նոյն
բանը կ'ընէիր:

— Բայց, խեղճ աղջիկս, դու բան մը
չունիս. և աս ալ կ'ըսեմ քեզի՝ որ յոյսդ
Մաւրիտիոսի գթալուն վրայ չդնես: Երբ
որ ես ալ երթամ, և գիտես որ ալ երկայն
ժամանակ չեմ կրնար կենալ երկրիս վրայ,
սիրելի աղջիկս, ինչ պիտոր ընես դուն:

— Ինչ որ կ'ընէ մէկն որ արիասիրտ է
և կամքով զինեալ: Քեզմէ առած դասե-
րովս այնչափ հարուստ չեմ՝ որչափ որ
էիր դու Նիւրեմպէրի հասած ժամանակդ:
Ար յուսամ թէ Աստուած, որ ան ատեն քե-
զի օգնութեան հասաւ, զիս երեսէ չձգեր,
և ես ալ բոյն մը կը գտնամ՝ ինչպէս որ
դու գտար:

— Ո՛վ աղնիւ օրիորդ », ըսաւ մարգի-
դուհին իր սպիտակ ու վտիտ ձեռքերուն
մէջ առնելով Մագդաղինէի գլուխը և ճա-
կատն ու մաղերը համբուրելով:

Օր օրուան վրայ կը սպասէին Մաւրի-
տիոսի, որուն սրտին վրայ կայծակի պէս

իջեր էր հօրը մահուան գոյժը : Շաբաթներ ,
ամիսներ անցան , Մաւրիտիոս չերեցաւ :
Քիչ ատենէն լսեցին որ գործակալութեան
թուղթ խրկեր էր մէկու մը , որ ետեւէ էր
կարգի դնելու դուրս ելած խառնակու-
թիւնները : Մաւրիտիոս մէկէն հօրը մա-
հուէնէն քիչ ետքը , պաղ՝ բայց քաղաքա-
վարական նամակ մը գրեր էր իր մօրաքեռ
թոռանը , որուն մէջ իր հօրը ժառան-
գութենէն մեծ մաս մը կը հանէր իրեն ,
այն Գուտրէի ագարակը , ուսկից որը աղ-
ջիկը վեհանձնութեամբ հրաժարեր էր , ա-
նանկ որ Մաւրիտիոս առանց գիտնալու
այն բանը կ'ընծայէր Մագդաղինէի , զորն
որ անիկայ իրեն կու տար : Օրիորդը պա-
տասխանեց որ տը Ֆրէզներ տիկնոջ քով կը
բնակէր և ամենեւին բանի մը կարօտ չէր . ե-
րիտասարդը վրայ չտուաւ : Բայց ո՞ր դրեր
էր արդեօք իր բարի առաջագրութիւննե-
րը . թերեւս սրտին վշտէն ու պատկառան-
քէն զեռ չէր համարձակէր տեսնալու այն
գերեզմանը , զորն որ կրնար իրաւամբք իր
յանցանացը պտուղը սեպել :

Երբ Ֆրէզներ գղեկին մէջ այս վերջին
յուսով կը մխիթարուէին մարգիզուհին և
օրիորդը և կը գովէին զինքը այս ամօթոյ
ղգացմանն համար , անկէց քանի մը քայլ
հեռու Մաւրիտիոսի ստացուածները ե-
տեւէ ետեւ անշարժ գրաւի կը դրուէին :
Հազիւ տարի մը անցաւ ասպետին մա-
հուան վրայ , ձայն մը տարածուեցաւ այն

կողմերն՝ որ Վալդրամիւրի կալուածն ու
դղեակը աճուրդի պիտի հանուէին : Մար-
գիզուհին և Մազդազինէ շհաւտացին տա-
րանիս և զրպարտութիւն սեպեցին , ինչ-
պէս որ ինչուան այն տաւեն սեպեր էին
Մաւրիտիոսի վրայօք շրջակայից մէջ ճայն-
ճընուած խօսքերը : Սակայն օր մը որ ան-
տառին մէջ մէկտեղ կը ստըտէին՝ Մաւրի-
տիոսի վրայ խօսելով , զոր պախարակե-
լով ալ հանդերձ կը սիրէին , պարտիզին
վանդակապատ դրան ծակերէն տեսան որ
խել մը ծառաներ ու գեղացիներ գաւթին
աստիճաններուն վրայ ասդիս անդին ժող-
վուած՝ տաք տաք կը խօսէին իրարու հետ
և սարսափով պաշարուած կ'երևային :
Այն մը ներքին տղղմամբ , կէս մ' ալ հե-
տաքրբրութեամբ՝ առաջ գացին ներս մը-
տան , ինչպէս ուրիշ անգամներ ալ ստէպ
կ'երթային :

— « Ահ , խաթուն , ահ , աղնիւ օրիորդ ,
աղաղակեցին ամէնքը միաբերան՝ երբոր
անոնց մօտենալը տեսան . ահ , այս ինչ
մեծ թշուառութիւն է որ ամենուս գլուխն
եկաւ : Կայծակ մը իջաւ վրանիս , ու զմեզ
մոխրի վրայ պիտի նստեցընէ :

— Ինչ կայ , զաւակներս , ինչ եղաւ ,
ինչ ունիք , հարցուց տը Զրէզնը տիկինը :

— Տես տես , մարգիզուհի . ո՛հ , ինչ
կ'ըսէ արդեօք երկնքէն մեր աղնիւ տէրն՝
ասպետը » :

Աս ըսելով կը ցուցընէին մատով դղե-

էին դրան և ճակատին վրայ կառուցած վաճառման ծանուցումները ակնթեւան կրնաքով:

Մադդաղինէ գլուխը ծռեց, և առանց հեծեծանաց երկու արցունք երեսներէն 'ի վար վաղեցին. ինչուան այն ատեն բոլորովին չէր ըմբռնած Մարիտիոսի վրայ պատմուած անկարգութեանց ինչ ըլլալը, անոր համար ալ միշտ 'ի ներքուստ անպարտ սեպած էր զանիկայ. բայց այս անգամուն իր աղնուական բնածին զգացումը վերջին աստիճանի զգուելով՝ իմացաւ որ երիտասարդն 'ի կորուստ հասեր էր: Իսկ մարդիզուհւոյն դալով, զայրացած սրտին արիւնը բոլոր գլուխը դարկաւ, այն սրտին՝ զոր հասակը չէր սառեցուցած, և միշտ երիտասարդ էր և եռանդուն:

— « Զէ, զաւակներս, չէ, աղաղակեց հաստատութեամբ, քանի որ ես կ'ապրիմ՝ այս կալուածն և այս դղեակը չար մարդկանց ընկերութեանն աւար պիտի չըլլան. թող պիտի չտամ որ անմիտ և անզգամ մարդիկ այս մեծ ուրախութիւնն ունենան: Ուստի ապահով եղէք. դուք վարձակալքդ՝ ինչպէս որ մինչև հիմա, այսպէս տակէ ետքն ալ ձեր տնակներուն մէջ կը մնաք՝ որոնց մէջ ծնած էք, դուք ծառայքդ ալ մաս տանս մէջ, ուր մեծցած էք: Զեր կեանքը ամենեւին պիտի չփոխուի. ձեզի երաշխաւոր ըլլայ խոստմունքս, և դացէք շուտով միսթարեցէք ձեր կանայքն ու որդիքը »:

Յետոյ առանց ժամանակ անցընելու՝ կանչել տուաւ իր նօտարն , և անոր ձեռքովը գնել տուաւ Վալդերավէրի կալուածը . սակայն անկէ ետքն ալ շարունակեց Մագդաղինէի հետ Ծրէզնը դղեկին մէջ ապրիլ , ուր մեռած էր իր աղջիկը , և ուր ինքն ալ կ'ուզէր մեռնիլ :

Աւաղ . ասիկայ պատուական մարգիզուհւոյն վերջին գործողութիւնն եղաւ . որովհետեւ զգալի կը տեսնուէր որ իր հին բարեկամը անդիլի աշխարհ կը հրաւիրէր զինքը :

— « Շատ սպասեցուցի խեղճը , կ'ըսէր Մագդաղինէի . պէտք է որ երթամ զբտնամ զինքը . բայց բանը ան է որ ինչ պատասխան տամ իրեն՝ երբոր որդւոյն վերայօք հարցընելու ըլլայ ինծի » :

Մահուան նախընթաց օրը՝ երկայն ատեն թմրութիւն մը եկաւ վրան . երբոր արթնցաւ , դարձաւ Մագդաղինէի , որ քովը նստած էր , և ըսաւ . « Արտաքոյ կարգի երաղ մը տեսայ հիմա , պատմեմ քեզի որ զարմանաս : Կը տեսնայի զՄաւրիաիոս խոր անդունդի մը մէջ . գարշելի զեռուններ քովը կը սողային ու կը չչէին , և ողորմելին յուսահատաբար կը յոգնէր կը ջանար վեր ելլալու որ լոյս տեսնայ : Կ'ուզէի ես օգնութեան հասնիլ , բայց ոտքերս գետնին վրայ անշարժ կեցեր էին , և ձեռքերս որ դէպ 'ի իրեն երկնցուցի՝ անկարող էին . մէյ մ' ալ յանկարծակի ըզ-

քեզ տեսայ՝ որ հեռուէն կու գայիր հան-
դարտ և զուարթ կերպարանքով : Ան-
դունդին քովն որ հասար , քակեցիր վզէդ
այն ճերմակ կտաւն որ կռնըկիդ վրայ
կը ծածանէր , ծիծաղելով նետեցիր Մաւ-
րիտիոսի , որ բռնեց զայն , և առանց
նեղութեան վեր առիր զինքը . Մաւրի-
տիոս լուսաւոր էր և բոլորովին փո-
խուած : Ահա այս է երազս . ինչ կ'ըսես ,
աղջիկս » :

Տխուր ժպիտ մը ծնաւ Մազդազինէի
չրթանցը վրայ . սկսաւ ինքիրեն մտածել ,
և սկստասխան չտուաւ : Մարգիզուհին
երկրորդ օրը մեռաւ , կամ լաւ ևս ասել՝
ճրագի մը պէս մարեցաւ գերմանացի օ-
րիորդին աչացն առջև :

— « Պզտի աղջիկս , ըսեր էր Մազ-
դազինէի մեռնելէն քանի մը ժամ ա-
ռաջ , կտակիս մէջ չեմ մոռցած գրեզ :
Որովհետեւ կիտուածանկարը կ'ախորժիս ,
ունեցած գոյներս և վրձիններս քեզի
թողուցի . նայէ որ անոնցմով էրիկ մը
գտնաս » :

Իրաւցընէ՛ , կտակն որ բացուեցաւ ,
Մազդազինէ տեսաւ որ մարգիզուհին ճշ-
մարիտ ըսեր էր . միայն թէ՛ այս պզտիկ
ժառանգութեան վրայ Վալդրամէրի կա-
լուածն ու դղեակն ալ աւելցուցեր էր , ա-
ռանց ամենեւին զրկելու ուրիշ աղուոր մա-
սերէ իր բուն ժառանգները , որ արդէն
կարօտ չէին :

Ասանկով այս դեռահասակ օրիորդը
իբրև տէր մտաւ այն տունը, ուր հինգ
տարի առաջ աչնանային իրիկուն մը պզտի
ծրար մը թւին տակն սուած մտեր էր :

Ե

Մագդաղինէի նոր վիճակը չհաւարտացուց զինքը, թէպէտ դղեկին ծառաները, որոնք իր պատանեկութեանը տեսող եղած էին և կը սիրէին զինքը, իբրեւ իրենց տէրն ընդունեցան և պատուեցին զինքը։ Առջինին պէս չափաւորութեամբ և առանց սնապարծութեան կ'անցընէր հոն իր կեանքը, և իր միակ դրաղանքն այն էր՝ որ իր խնամոցը յանձնուած անձանց երջանկութիւնը հոգայ։ Իր իշխանութիւնն՝ ըրած անթիւ բարերարութիւններովը միայն կ'իմացուէր. ապա թէ ոչ կարելի չէր գուշակել իր հարստութիւնը, և կրնար դեռ այն դեռահասակ որք օրիորդը սեպուիլ, զոր գթած Վալդրամէր ասպետն հիւրընկալեց։ Իմացուց իր մարդիկներուն թէ կ'ուզէր որ տունն իր առջի ընթացքովն երթայ, և թէ ազնիւ ասպետին սովորութիւնները շարունակուին պահուելու, իբրեւ թէ մեռած չըլլար անիկայ և քիչ ատենէն տուն

պիտի դար : Իր բնակութիւնն ալ այն փոքրիկ սենեկին մէջ հաստատեց , ուր առաջ նստեր էր : Երբոր կու գային մեծ բանի մը համար հրաման առնելու իրմէ , միշտ կը հարցընէր կ'իմանար իր մարդիկներէն թէ արդեօք այսպիսի դիպուածի մը մէջ ինչպէս կը շարժէր ասպետը : Թէ որ առիթ մը ունենար խրատ տալու , կամ յանդիմանելու (որ խիստ քիչ կը հանդիպէր) , միշտ իր խօսակցութիւնը այսպիսի ոճով մը կը բանար . — Արծեմ , սիրելիքս , որ ձեր պատուական տէրն ասպետը այս հանգամանաց մէջ անանկ կը խօսէր կամ կը գործէր , ինչպէս որ հիմա ես պիտի ընեմ : Ստէպ կը կրկնէր ըսելու թէ մեր սիրած անձանց յիշատակը լաւագոյն կերպով պատուելու համար՝ զգուշանալու է այն ամէն բաներէ որ կրնար իրենց տըհաճելի ըլլալ , և թէ որ անոնք ողջ եղած ըլլային՝ գործելէն առաջ անոնց կարծիքը հարցընելու էր : Արծապէս , Մաւրիտիոսի վրայ միշտ մեծարանօք կը խօսէր , իբրեւ թէ անիկայ մատաղ հասակի թագաւոր մը ըլլար և ինքը անոր տղայութեանը միջոց թագաւորութիւնը կառավարէր :

Իր բարեբաստութեան ձայնը այն կողմերը տարածուելով , խել մը անձինք ամուսնանալ ուղեցին իրեն հետ . բայց Մագդաղինէ ամենուն ալ ժխտողական պատասխան տուաւ : Աոյն պատասխանը տուած էր միշտ երբոր ատենօք ասպետը

կամ մարգիդուհին երբեմն երբեմն կը յոր-
դորէին զինքը կարգուելու . որովհետեւ
միտքը դրած էր որ չկարգուի : Մագդա-
ղինէ շարունակեց իր առանձնութեան
կեանքը , իր սլզտիկ տէրութիւնն հողա-
լով , բարեգործութիւն ընելով և իր սիրած
արուեստներուն սլարապելով : Ասպետին
դրատան մէջէն քանի մը հին ընտիր զըր-
քեր տուաւ կարդաց , որ իր խելքին հար-
կաւոր եղած զարգացումը տուին : Քսանը
մէկ տարուան էր , և իր զուարթ ծանրա-
բարոյ բնութեամբը և հանդարտ գիմաց
գեղեցկութեամբը՝ ճոխ էր թէ վայելչու-
թեամբ և իմացականութեամբ , և թէ ու-
ղիղ դատմամբ ու բանաստեղծութեամբ ,
նման ծաղկանց որ երկրին հիւթը իրենց
ցօղունին արմատներէն կը քաշեն կը ծը-
ծեն , մի և նոյն ժամանակին որ իրենց ա-
նուշահոտ բաժակը կը խմէ երկնից ցօղը :
Միանգամայն աստուածապաշտ ալ էր , և
ոչ երբէք զանց կ'առնէր կիրակի օրերը
Նէօլի-լէ-Պուա երթալու սլատարագ տես-
նելու համար : Սիրով կ'երթար այն խեղճ
գեղն՝ ուր ատենօք անօգնական վիճակի
մէջ հասեր էր , և ուր հիմա աղքատներ
և որբեր կ'օրհնէին զինքը : Եկեղեցիէն որ
կ'ելլէր , քիչ անգամ կ'ըլլար որ այն աղ-
նիւ կնոջ տնակը չմտնար , որն որ ուղեր
էր իր կովերուն կաթին համն առնել տալ
Մագդաղինէի : Բայց ինչ որ ալ ըրաւ ,
չկրցաւ Բիէռոն տեսնալ . անգգամը երբոր

հեռուէն Մագդաղինէի դալը կը տեսնէր , չորս օտքով կը փախչէր , ո՛ր գիտէ խղճմբտանքը զարնելէն արդեօք բրածին վրայ , չէ նէ վախնալէն որ չըլլայ թէ Մագդաղինէ տուած արծաթէ դրամը ետ ուզէ :

Երբոր մահուան յիշատակները ցրուեցան Մագդաղինէի մտքէն , և ժամանակաւ քաղցրացան իր սրտին մեռեալ սիրելեաց անուոնները , կրնար այս օրիորդը երջանիկ սեպուիլ , թէ որ միտքը անդադար դրաւեալ չըլլար մտածութեամբ մը , որ կը դառնացընէր իր երջանկութիւնը : Ի՞նչ կ'ընէ Մաւրիտիոս , ի՞նչ ճամբայ կը բռնէ . այս էր իր մտածութիւնը : Մաւրիտիոս՝ հօրը մեռնելէն վերջը կենդանութեան ուրիշ նշան մը չէր տուած , բայց եթէ իր անկարգութիւններովն որ օր օրուան վրայ կ'աւելնային : Մագդաղինէ Վալդրամէրի կալուածը ժառանգելէն առաջ՝ այնպիսի սրտի փափկութեամբ մը , զոր ազնուական սրտերը դիւրաւ կ'ըմբռնեն , նամակ մը գրեր էր Մաւրիտիոսի՝ ինքզինքը արդարացընելու համար այս ժառանգութեան նկատմամբ : Այս նամակին , զոր անշուշտ հիացմամբ կարդացած պիտի ըլլայ Մաւրիտիոս՝ թէ որ առաքինութեան զգացմունքը բոլորովին մեռած չէր նէ սրտին մէջ , պատասխան չէր արուած : Հանդերձ այսու ամենայնիւ , յետ որոյ որ Մագդաղինէ այսչափ պատճառ ունէր մերժելու զանիկայ իր սրտէն , յետ որոյ

որ Մաւրիտիոս այնչափ բան ըրեր էր իրեն
 և յետ որոյ որ այնչափ կը խօսուէր անոր
 վրայ, Մազդազինէ չէր մոռնար դեռ զա-
 նիկայ և իր սիրտը կը տազնապէր անոր
 ողորմելի վիճակին վրայ: Աստուած որ
 կը տեսնայ աղաւանդին ձեւանալն հո-
 ղուն մէջ և մարդրտին ծնանիլն ուղիւ-
 նոսի անդունդին մէջ, Աստուած միայն
 կրնայ գիտցած ըլլալ օրիորդին սրտին
 յուզմունքը: Մազդազինէ երկար ժամա-
 նակ Մաւրիտիոսի վրայ լսուած չափէ
 դուրս անկարգութիւններուն չէր հաւտա-
 ցած. երկար ժամանակ սլաշտպաներ էր
 դանիկայ ամենուն խօսքին դէմ, ինչուան
 նաև անոր ներողամիտ հօրն և ազնիւ մար-
 գիղուհւոյն տլ դէմ: Վերջապէս՝ երբոր
 ատպետին կենաց կարծնալը և հօրենա-
 կան կալուածին հրապարակաւ աճուրդի
 հանուիլը տեսնալէն ետքը՝ հարկաւորուեր
 էր ճշմարտութիւնը ճանչնալու, նորէն
 Մաւրիտիոս կենդանի էր իր մտաց մէջ:
 Մանաւանդ որ բնակած դղեկին մէջ ամէն
 կողմ անոր հետքերը կը տեսնար. սեղա-
 նատան փայտաքանդակները բոլոր Մաւ-
 րիտիոս շինած էր. անոր բնակած սենեակ-
 ներուն մէջ ամենեւին փոփոխութիւն մը
 եղած չէր, և Մազդազինէ շատ անգամ
 անոնց մէջ տխրութեան ժամեր կ'անցը-
 նէր: Գղեկին գաւթէն որ կ'անցնէր, որ-
 սի շուները կը վազէին ձեռքերը կը լսէին.
 Վիեն գետին ափանց վրայ որ ժուռ կու

գար , ցանկերուն վրայէն կը տեսնար Մաւրիտիոսի հեծած ձիերը , որոնք պարարտ մարգագետնոց մէջ կ'արծէին : Բայց այսչափս բաւական չէ . դղեկին մէջ աղնիւ ու լաւաբարոյ աղջիկ մը կ'ար , որ հոն տեղ ծնած էր՝ գրեթէ մէկտեղ Մաւրիտիոսի հետ , և ինչո՞ւն այս ատենս ոչ երբէք հեռացեր էր տունէն : Ասպետն՝ որ գութ ունէր վրան , անոր դաստիարակութիւնը հոգաց , բայց անանկ բարձր աստիճանի էր անոր տրուած կրթութիւնը , որ բարեբաղդաբար աղջիկը քիչ օգտուեցաւ անկէ , և անանկ մնաց՝ ինչպէս որ բնութիւնն ըստեղծեր էր զինքը , այսինքն գործունեայ , աշխոյժ , համարձակ , միանգամայն մաքուր , շնորհալից և առողջութեամբ կայտառ : Պակտութիւն մը ունէր նէ՝ միայն այս էր որ ուրախութեան ատեն երբեմն շատ աղաղակ կը հանէր : Մաւրիտիոսի հետ մէկտեղ մեծցած ըլլալով , եղբայրական գութ ունէր վրան . անոր համար Մաւրիտիոսի ամէն ըրածները աղէկի կը մեկնէր , և իր անմեղութեամբը կը զարմանար թէ ինչպէս ուրիշները կը զարմանան անոնց վրայ : Հաւասար սիրով կը սիրէր նաև զՄագդաղինէ . երբոր առջի անգամն որ լսեր էր թէ գերմանացի որբ դեռահասակ օրիորդ մը , Մաւրիտիոսի մօրաքեռ թոռը , եկեր էր գղեակը , վաղելով գացեր գրկուեր էր հետը , և արցունքներովը թրջեր էր զանիկայ : Զուարճալին

ան ատեն էր՝ երբոր ծառայք կամ կալուածին մարդիկները ասոր դիմաց սկսէին երիտասարդ ասպետին բռնած գէշ ընթացքին վրայ խօսիլ . այնպէս կը տաքնար՝ որ կայծակի պէս ապտակներ կ'իջեցընէր անոնց երեսներուն . և անանկ ծանր էր ձեռքը , որ ամէնքն ալ կը զգուշանային այս վտանգին մէջ խնայու : Մագդաղինէ շատ կ'ախորժէր Որսուլայի հետ խօսակցիլ . այս էր աղջրկան անունը : Օր չէր անցնէր որ դանիկայ կանչել չտար . պատուհանին մէջ նստած՝ ձեռքերնին կար , կը սկսէին խօսիլ և միշտ խօսակցութեան ծայրը Մաւրիտիոսի վրայ կը դառնար . Որսուլա երիտասարդին կենաց առաջին տարիները կը ստորագրէր . բայց խօսքը կամաց կամաց անզգալի կերպով ներկային վրայ կու գար : Որսուլա կը պաշտպանէր դան , և կը մարգարէանար որ քիչ ատենէն պիտի դառնայ գայ . իսկ Մագդաղինէ գլուխը կը շարժէր : Որսուլայի փաստն այն էր՝ որ Գուտրէի ագարակը չէր ծախուած . որով ըսել էր թէ Մաւրիտիոս հրաժեշտի վերջին ողջոյնը չէր տուած այն կողմերուն :

Այս վերջին յոյսն ալ անհետացաւ . քիչ ատենէն լսեցին որ այն ագարակը ծախուելու հանուեր էր . և ինչպէս սովորաբար թշուառութիւնք թշուառութեանց ետեւէն կը բալեն , նոյն օրը անկարծելի դիպուած մը հանդիպեցաւ , որ մեր սակաւթիւ գաղթականները խռովեց ու

ստորաափեցուց : Սրէնսդէտ մը եկաւ իմացուց Մագդաղինէի թէ Ֆրէզնը տիկնոջ եղբօրորդին , որ շատ տարիներէ 'ի վեր մեռած կը կարծուէր , ելեր եկեր էր իր հայրենիքը , և իր հօրաքեռ կտակին վրայ դատաստան բանալ կ'ուղէր , որով այս օրէն 'ի վեր թշնամութիւնները պիտի սկըսէին իրարու մէջ :

Քիչ մը ժամանակ անցնելէն վերջը , Մագդաղինէ իրիկուն մը պարտիդին ծառադարդ ճամբաներուն մէջ մինակուկ կը պտըտէր . ծանր էին իր քայլերը , իսկ ինքը ախուր ու մտածութեանց մէջ ընկղմած : Թէպէտ անկարելի էր գուշակել թէ այս դատաստանին ծայրը ուր պիտի երթար , թէպէտ չէր ախորժէր ինքը այս տեսակ գործոց պատճառած հոգերն ու նեղութիւնները , սակայն իր ստացուածոցը վրայ չէր իր մտմտութիւնն ու այլայլութիւնը : Սկզբան մտածեր էր որ շիտակ գլխակը ձգէ երթայ . բայց վերջը իր բարեբարաց յիշատակն անմոռաց պահելու և իրենց կամքը կատարած ըլլալու դիտմամբ՝ յանձն առաւ իր իրաւունքը պաշտպանելու : Այսպէս իր պարտքն 'ի գործ դնելէն ետքը՝ փոյթը չէր ինչ որ ալ ըլլար նէ . թող որ կը մտածէր թէ ինչ բանի կու գար իրեն այս տունը՝ երբոր ալ Մաւրիտիոս ամենեւին հոն գալու միտք չունէր , որովհետեւ միշտ իր ազգականին ստացուածքը կը սեպէր Մագդաղինէ այս կալուածը , գրեթէ իրեր

տարիի չափ իր կենաց յոյսն և իր հոգւոյն
ուրախութիւնն այն եղած էր՝ թէ օր մը
պիտի դայ, որ անառակ որդին իր ձեռքով
հօրենական կալուածը նորէն պիտի ժա-
ռանգէ :

Իսկ Մաւրիտիոս այս վայրկենիս ինչ
կ'ընէր : Մագդաղինէ ծառադարդ ճամբու
մը ծայրը՝ յանկարծակի իր դիմացը տեսաւ
զանիկայ : Երազ չէր, ստուգիւ Մաւրի-
տիոս էր . բայց անանկ տժգոյն ու անանկ
փոխուած, որ կարծես թէ իր ուրուականն
էր : Աւա՛ղ . իրաւցընէ Մաւրիտիոսը չէր,
հասկա անոր ուրուականը : Մագդաղինէ
շփոթած՝ մերձեցաւ իրեն խանդաղատա-
նաց ողջունիւ . բայց անոր պաղ ու տխուր
տրտում կերպը տեսնալով՝ ետ քաշուե-
ցաւ : Մաւրիտիոս ըսաւ թէ իրիկունը քիչ
մը ցրտկեկ է, և կ'ուզէր դղեակն երթալ :
Դարձան դէպ 'ի տունը . Մաւրիտիոսի
քալուածքը համարձակ էր, և առանց այ-
լայլութեան դաւթին աստիճաններէն վեր
ելաւ . բայց երբոր խուց մը մտան և Մագ-
դաղինէ իրեն ըսաւ՝ թէ « Ահա հայրդ հոս
մեռաւ », ծնկուընները դողացին, ու ձե-
ռուըններովն երեսը գոցեց : Յետոյ երբոր
Որսոլան տեսաւ, « Հոս ես ուրեմն » ա-
ղաղակեց . և քանի մը սովորական քաղա-
քավարութեան խօսքեր ըսելէն ետքը իր
մօրաքեռ թոռանը, պատմեց թէ միտքը
դրած ըլլալով երկայն ու մշտնջենաւոր
ճամբորդութիւն մը սկսելու քիչ ատենէն,

ուղեր էր յետին անգամ մ' ալ իր հօրը տունը տեսնալ և հրաժեշտի բարեք տալ իր ատենօր սիրածներուն : Դամ մը վերջը իր խուցը քաշուեցաւ , որովհետեւ օրիորդը բռնադատեց զինքը որ իրենց քով կենայ :

— « Ո՛վ թշուառ երիտասարդ , ո՛վ թշուառ երիտասարդ » , աղաղակեց հեծեծանօր Մագդաղինէ աղբիւրի պէս արցունք թափելով :

Իսկ Ռոստա քար կտրեր էր :

Մաւրիտիոս վաղորավէր գալու ատենը միտքը դրեր էր որ քանի մը ժամ միայն կենայ հոն . կ'ուզէր մէկէն հոնկէց Բարիդ դառնալ , որպէս զի գործողութիւնները կարգի դնէ և որոշած երկայն ճամբորդութեան պատրաստութիւնները տեսնէ : Սակայն իր մօռաքեռ թոռը չատ վրայ որ տուաւ , յանձն առաւ քանի մը օր մէկտեղ անցընելու : Այս միջոցիս մէջ Մագդաղինէ կրցաւ դիտել երիտասարդին վրայ եղած արտաքոյ կարգի փոփոխութիւնները , որոնք ոչ այնչափ իր դէմքը՝ որչափ սիրտն ու հոգին ապականեր էին . վայրենի , մաղձոտ ու երգիծաբան կերպ մը առեր էր Մաւրիտիոս , և հաղիւ թէ երբէք գործովոյ և լաւութեան զգացմունք մը վերան կը տեսնուէր : Սակայն ջանաց որ կերպով մը իր մօռաքեռ թոռան գործոցը յաջող երթալուն վրայ փոյթ ցուցընէ . իրիկուն մը՝ խղճմտանքը հանդարտեցընելու համար՝ դատաստանին վերաբերեալ

գրուածքները թղթատեց, ու առանց բան մը հասկընալու՝ ըսաւ թէ բանը աղէկ ջուրի մէջ էր, և թէ յայտնապէս դատին իրաւունքը Մագդաղինէի կողմն էր :

— « Այս դատաստանը քեզի կը վերաբերի, ո՛վ իմ աղգականս, ըսաւ օրիորդը ծիծաղելով :

— Ինձի :

— Ձեռնդ իտեր որ հօրդ մահուընէն վերջը այս կալուածին տէրը փոխուած չէ :

— Ափսոս որ այս ըրած վեհանձն առաւ տաճեռնութիւնդ փուճ տեղն է, ըսաւ Մաւրիտիոս անտարբեր կերպով մը : Հարկ է իմացընեմ քեզի որ եթէ Գաղղիոյ բոլոր գղեականերն ալ իմա ըլլային՝ ոչ երբէք առնով երջանիկ կ'ըլլայի ես :

— Աւրեմն թշուա՞ռ ես, Մաւրիտիոս, հարցուց օրիորդն անանկ անոյշ ու տխուր ձայնով մը՝ որ կրնար քարէ սիրտ մըն ալ կակըղցընել :

— Ե՞ս թշուառ, ամենէն երջանիկ մարդն եմ ես » :

Երկրորդ օրը Մագդաղինէ իմացաւ որ Մաւրիտիոս դացեր էր տունէն առանց իրեն բարեւ մը տալու : Երբոր Բարիզ հասաւ Մաւրիտիոս, այսպիսի անբաղաքաւ վար կերպով բաժնուելուն վրայ նամակով մը ներումն խնդրեց Մագդաղինէէն : Երկու ամիս վերջը, նորէն մէյ մ' ալ գրեց . կ'ըսէր թէ հարկաւոր պատրաստութիւնները տեսեր էր, և թէ տասնըհինգ օրէն

ճամբայ պիտի ելլար : Այս երկու նամակներուն մէջ ալ իր հոգւոյն գէշ վիճակը յայտնապէս կ'երեւար . մասնաւորապէս երկրորդը սաստիկ յուսահատութեամբ մը և վայրագ յոյսերով թաթխուած էր : Առջի նամակն որ առաւ Մագդաղինէ , մինչև ի մահ տխրեցաւ . իսկ երկրորդին՝ զարհուրեցաւ սոսկաց :

Այս պարագաներս հանդիպած միջոցը , գատաստանը առաջ կ'երթար . բոլոր Մագդաղինէի հետ ամուսնանալ ուղղուները կ'ուրախանային որ գերմանացի օրիորդին բաները գէշի կ'երթային , միայն Մագդաղինէի հոգը չէր :

Մաւրիտիոս ինչպէս որ իմացուցեր էր Մագդաղինէի՝ մեծ ճամբորդութիւն մը սկսելու վրայ էր . իրաւքընէ շատ մեծ , ու բովհեաւ ով որ ալ այս ճամբորդութիւնն ըրած է՝ ինչուան հիմա դարձած չէ , և ուրովհեաւ ճամբայ ելլալու միջոց ամենէն աւելի աներկիւղներն ալ արիւն քրտնած են ու բոլոր մարմիննին դողացած է սարսափէն : Իր ամէն պատրաստութիւնները տեսած էր , ալ ուրիշ բան չունէր ընելու՝ բայց եթէ վերջին բարեւ մը տալ այս աշխարհիս ու ուրիշ աշխարհ մը անցնիլ , զոր անմտաբար կը յուսար լաւագոյն գտնալու : Մաւրիտիոս իբրեւ անդգալի դառ 'ի վայրէ մը վար իջնալով հասեր էր այս աստիճանին : Մարդկային կենցաղավարութեան այս ընթացքը անանկ ծանօթ ու սովորական է ամենուն , և այնչափ նկարագրուած է աւելի ճարտասան գրիչներէ , որ բաւական է հոս գլխաւոր կէտերը միայն ստորագրել :

Նայէ սա երիտասարդին . հազիւ թէ քսան տարեկան կայ . ահաւասիկ կը սկըսի իր կեանքը , որովհետեւ ինչուան հիմա իրեն համար կեանքը իր բնակութեան միայնարանին մէջ երազած գեղեցիկ աշխարհն էր : Իր տղայութեան տարիները հայրենական յարկին տակ սահած են խորին ու հեռաւոր ձորի մը մէջ . բնութիւնն իր գրկին մէջ դինքն որորեր է . Աստուած իր չորս կողմն աղնուական ու բարի օրինակ տուող անձինք շարեր է : Ահա կը քալէ առաջ կու գայ՝ երիտասարդութեան ամէն սքանչելի ձիրքերովը զարդարուած . ճակտին վրայ շնորհք մը կը փայլի . սիրտն անմեղութեան խաբեբայ յոյսերով լցուած է . բիւրեղեայ ջրին մէջ բացուած ծաղիկի մը պէս՝ իր նայուածքին մէջէն հոգւոյն գեղեցկութիւնը կը տեսնուի : Բարեմտութեամբ կը հաւտայ կեղծաւորեալ խօսքերու ու հաւատարմութեան խոստմունքներու , և նորեկ ըլլալով՝ անխորհրդաբար ինքզինքը խանդաղատանաց ձեռքը կը մատնէ . և քիչ ատենուան մէջ կը տեսնաս որ ապակեանեալ ու մոլար սրտի մը աւարեղեր է :

Այս կերպով սկսաւ Մաւրիտիոս իր աշխարհի ու կենաց ընթացքը , որով կեղեի մը պէս ինկաւ վրայէն իր բնիկ աղնուութիւնը . և ինչպէս որ ական ու բուռն ոգւոց յատուկ է միշտ չափազանցն երթալը , այսպէս Մաւրիտիոսի բռնած ճամբուն

ճայրն ալ բոլոր մարդկութիւնն անարգելու հասաւ : Կան աղնուական սրտեր որ նոյն խակ իրենց վէրքերէն վազած արեանը մէջ կը դտուին կը մաքրուին . բայց կան նաեւ ուրիշներ ալ որ անոնցմով կը դառնանան ու բոլորովին կ'ապականին : Մաւրիտիոս ալ անկէց վերջը այն տեսակ ծուռ փիլիսոփայութեան տուաւ բոլորովին ինքզինքը , որ բարձրագոյն զգացմունքները ծաղր ընելու , և մտացածին ցնորք համարելու վրայ կայացած է այն ամէն բան՝ որ նիւթական վայելքներու կարգը չէ . անարգ փիլիսոփայութիւն մը , որ ատենօր գաղղիական կատակերգութեանց մէջ ծառաներու բերանը միայն կը դրուէր , և այսօրուան օրս կը գտնուին մարդիկ որ բանավարութեան համաձայն կը սեպեն զայն , և ընտիր ախորժակի կանոն . որով վար կը զարնեն այն ամենայն բան՝ որ կը բարձրացընէ զմարդկային բնութիւնը : Մաւրիտիոս քիչ ժամանակի մէջ այս ամէն բան արհամարհող սկեպտականութեան հետեւող եղաւ : Մէյ մ' որ մարդ ոտքը աս զառ'ի վայրին վրայ դնէ , շուտով վար կը սահի . սկզբան այսպիսին միտքը կը դնէ որ ըրածը զուարճութեան համար է , և ստուգիւ երկար ժամանակ պարզ զուարճութիւն է բանը . և կը համոզէ ինքզինքը որ երբոր հարկ ըլլայ՝ կը ծնանին յինքեան այն ամէն զգացմունքներն՝ որոնց վրայ հիմա կը խնտայ , և իրենց բոլոր ուժովը կը գոր-

ծեն : Ասանկ մտածութեամբ սիրաբ Կան, դարտ բռնելով, չանդրադառնար որ արտաքուստ և և թանհաւատութիւն և կրօնքի արհամարհութիւն ցուցընելն ալ իր բարոյականը կ'աւերէ . մէյ մ' ալ օր կու դայ որ կը տեսնէ թէ այն զգացմունքները զորոնք իբրեւ պահեստի գունդ մը կը սեպէր, ալ չուզելով ծաղր ըլլալ՝ առանց ճայնի ծածուկ մը փախեր դացեր են : Այսպէս սկզբան ներքուստ աւելի լաւ էր քան ինչ որ դրսուանց կ'ուզէր երեցընել, ետքը արտաքուստ երեցուցածը իրօք բնական կ'ըլլայ իրեն :

Մաւրիաիտս երբեմն երբեմն դեռ մըտքով Ալադրամէրի վրայ կը դառնար . բայց սաստիկ կատերով կապուած ու սխմուած էր . անգամ մը որ ոտքդ կենաց փուշերուն մէջ դրիր, դիւրին չէ անկէց ելլալը : Իր հօրը նամակները կամաց կամաց գինքը կը զայրացընէին . աղնիւ մարդիզուհւոյն իրեն դրած քաղցր և մայրենի խրատներուն վրայ կը ծիծաղէր, երբեմն ալ վիրատորուած առիւծի մը պէս վեր վեր կը ցատքէր : Այն ատենուան երիտասարդներուն մէջ այս նորութիւնը կար՝ որ քանի տեղ չէին գնէր իրենց ծնողքը, զօրօնք ատենօք նոյն խակ Սպարտացիներն ալ կը յարգէին : Պուրպոնեանց վերականգնումը վերջանալու վրայ էր այն ատենները . և հասեր էր այն տագնապողական ժամը մարդկային ընկերութեան համար, որ կը

կարծուէր թէ աշխարհիւ կարգը պիտոր
փոխէ, և չեմ գիտեր թէ ուրիշ ժամանակ
մը եղած է արդեօք որ այն ատենուան չափ
կարգ կանոն արհամարհուած ու ամէն մե-
ծարանք ոտքի տակ առնուած ըլլայ: Մաւ-
րիտիոս առանց գիտնալու այն ապստամ-
բողական ոգւով տողորուեր էր, որ օգուն
մէջ կը քալէր, և որուն բնականաբար կը
մղէին զինքը իր արեան տաքութիւնն ու
իր բնաւորութեան թափը: Ափսոս, սր-
չափ փոխուեր էր այն երիտասարդէն,
զորն որ առաջ այնչափ վայելչութեամբ և
անմեղութեամբ պճնեալ տեսանք և սիրա-
լիր, շնորհալից, ու ամենուն հետ բարե-
բարոյ: Այս տեսակ բանաստեղծական և
գիւրաբեկ կաղմուածքով բնութիւնները
կը նմանին ապակւոյ, որ քանի որ ողջ է՝
կրնաս շօշափել իր փափուկ մարմինը,
բայց երբոր կոտորուի՝ ձեռքդ կը կտրէ:

Մաւրիտիոս ուրիշ բան չէր ընէր՝ բայց
եթէ դատարկ ասդին անդին պտըտիլ Բա-
րիզու մէջ, իր եկամուտները ժամանակէն
առաջ ուտել, և միտքը ցրուած բռնել որ
շիմանայ թէ ինչ գահավիժի առջև հասեր
էր: Մեծ սրտով մարդիկ երբոր սաստիկ
կը վիրաւորուին, առանձնութեան մէջ կը
քաշուին կ'ընկղմին, որպէս զի կամ հոն
ի լռութեան իրենք զիրենք բժշկեն, և
կամ հոն մեռնին. իսկ Մաւրիտիոս ընդ-
հակառակն հոգւով մարմնով ինքզինքը
անարգ զբաղանաց փոթորկին մէջ նետեր

էր . և դատարկութիւնն ու ճանճրութիւնը , որ կրից ալէկոծութիւններուն կը յաջորդեն , օր օրուան վրայ առաջ կը մըզէին զինքը : Ի՛նչ անյարմար դեղ է հոգւոյն վէրքերուն՝ գետին ցեխովն անոնք լուալը : Ողբալու արժանի է այն երիտասարդն՝ որ իր ցաւերուն վրայ չմտածեր , այլ մանաւանդ կ'արհամարհէ . այսպիսին կը ցուցնէ որ երջանիկ ըլլալու արժանի չէր : Մաւրիտիոս իր գեղեցկութեամբը , առատաձեռնութեամբն ու շռայլութեամբը՝ քիչ ատենուան մէջ անուն մը հանեց այս երկլեզու աշխարհիս մէջ : Ամէնքը սկսան իր մենամարտութեանց ու իր ճիւղերուն , իր պարտքերուն և իր անվայել զուարճութիւններուն վրայ խօսիլ : Օր օրուան վրայ աւելի կործանելով , օր մը անառակութիւնը դիմացն ելաւ . Մաւրիտիոս հրէշին երեսը նայեցաւ առանց գոյնը նետելու , ու իր երիտասարդութեան մնացորդը անոր ճիրաններուն առջևը նետեց որ ծախէ սպառէ :

Այսպիսի անկարգութեանց մէջ ինկած էր երբոր իր հօրը վերջին նամակը ձեռքն հասաւ : Շատ սրտաշարժ ու գեղեցիկ նամակ էր ասիկայ , ոչ սնոտի բարկութեամբ և ոչ տղայական ճոռումբանութեամբ գրուած : Մաւրիտիոս կարդալու ատենը խղճմտանքը զարկաւ , և բոլոր իր ազնուական բնածին զգացմունքները արթնցան , այն վեհ ու սիրելի ձայնը լսելով՝ սկսաւ

հեծեծալ, աչուքներէն արցունք կը թափէր, վերջապէս՝ սիրոյ ձայն մը լսուեցաւ այն սրտէն, որ երկար ատենէ ի վեր լուռ և անբարբառ էր: Երթալու վրայ էր, ճամբայ կ'ելլար՝ այն աղէտալի կապերէն ազատած, երբոր լսեց որ հայրը մեռեր է: Երիտասարդ եղած ատեննիս կենաց երկայն տարիներու դեռ յոյս ունենալով շատ անգամ կը մտնանք մեր հեռաւորութեան միջոցը որ մեր հօրը օրերն համբաւքով են. ամսէ ամիս կը թողունք սիրոյ նշան և արդիւնք ցուցնելը, և դրեթէ միշտ գերեզմանի մը վրայ կը մատուցանենք արտասուաց հետ անազան կարեւորութեան մը նուէրը:

Մաւրիտիոսի գլուխը կայծակ իջաւ. սաստիկ ցաւէն ջերմ ու մոլեգնութիւն և կաւ վրան: Իր բարեկամները, կամ լաւ ևս ասել՝ իր չարեաց գործակիցները դիմքը մխիթարելու պատճառանքով իր գրեթէ իսկուր բարձին քովը ժողվուեցան, և առնանկ ըրին՝ որ այն հարուածն որ կ'երևար թէ չար կապանքները բոլորովին պիտի խլղէր փրցընէր՝ առջինէն աւելի ամբացուց դանոնք: Վաղդրովէր երթար ինչ պիտի ընէր: Յետ ընդունայն ջանից որ զսպէ և նուաճէ այն տղմուտ ալիքն որ հետն առած կը տանէր դիմքը, աւելի դիւրին ճամբայ երեցաւ Մաւրիտիոսի որ ինքզինքը առնոր ձեռքը թողու: Արովհետեւ ջրոյն ընթացքին հետ քայելը շատ դիւրին է, բայց

անոր դէմ երթալը դժուարին . որովհետեւ այն անդունդն ուր կը տանի անիկայ՝ այն պիտի արտաքոյ կարգի խաբէական երեւոյթներով կը քաշէ իրեն զմարդ , զորոնք չեն ճանչնար վճիտ և հանդարտ ջրերու վրայ միայն նաւարկութիւն ըրած անձինք : Սակայն օր օրուան վրայ իր վիճակը յայտնի կ'ըլլար իր աչքին սպառնալից կերպարանքով մը . ամէն տեսակ շփոթութիւն գինքը առեր էր , որովհետեւ զգացմանց խռովութիւնը շիտակ ամէն անկարդութեանց կը տանի : Իր պարտքերուն վիշտալը հանդարտեցընելու և իր ոտքին տակ բացուած անդունդը գոցելու համար, բռնադատուեցաւ Մաւրիտիոս յանձն առնել որ ածուրդի հանուին այն դղեակն ուր ինքը ծներ էր և իր հորց կալուածը : Համառօտ ըսելով , անդգալի կերպով այն աստիճանի հասաւ՝ որ գնաց խառնուեցաւ այն խառնադնացներու խումբին հետ , որ Բարիդ կը գտնուի , և որոնք առանց ստացուածքի , առանց աստիճանի ու առանց վիճակի մը տէր ըլլալու՝ շատ ստրկով խաղ կը խաղան , ուղածնին կ'ընեն , և իրենց անգիտելի հարստութեամբը կը կործանեն այն արդար մարդիկը , զորոնք կ'արհամարհեն և որոնք բարեբաղդաբար բարիք կը փոխարինեն իրենց :

Ինչ որ ալ ընէ մարդ խալըսելու համար , անհրաժեշտ կու գայ ժամ մը , յորում ճակատագիրը իբրեւ անողորելի պար-

տատէր մը կու գայ գուռերնիս կը դարնէ՝
իւր առնելիքին թուղթը ձեռքը բռնած : Ա՛լ
ան ատեն փախուստ տալ չըլլար . հարկ է
կամայ կամ տկամայ նոյն միջոցին անոր
հաշիւները սրբել : Ա՛րսուի և կը կրկնուի
աշխարհիս մէջ՝ թէ մարդս բազդին խաղա-
լիկն է : Բայց մեզի համար մարդկային կե-
նաց տրամաբանութեան պէս պատճա-
ռեալ ու խիստ տրամաբանութիւն չկայ .
ամէն բան իրարու հետ կը կապակցին ՚ի
նմա . ով որ նախնագոյնը կրնայ որոշել և
համբերութեամբ հետևութեանն սպասել ,
յայտնապէս կը տեսնայ որ խիստ ճշգրիտ
հաւաքաբանութիւն մըն է անիկայ : Առանկ՝
Մաւրիտիոսի ալ ինչ որ պիտոր հանդիպէր
նէ հանդիպեցաւ . այն չար ժամը իր անել
փողոցի մը մէջ փակուած ատենը վրայ հա-
սաւ , ուսկից գուրս ելլելու ուրիշ ճամբայ
չկար՝ բայց եթէ անձնասպանութիւնը կամ
վատահամբաւութիւնը :

Մաւրիտիոսի հոգին խտտորեր էր ուզիլ
ճամբէն , բայց անանկ ծնած չէր . իր ա-
մենէն սատարիկ անառակութեանց միջոցն
ալ տեսնուած էր վրան իր ծագմանը կնիքը ,
և բնածին մեծութեան մը դրոշմը՝ թէպէտ
արտաքոյ կարգի աւրուած . խորին գիշե-
րուան մը մէջ մոլորած ժամանակը՝ փա-
ռաւոր փայլակներով լուսաւորեր էր զան :
Իր առջևի եղած երկու ճամբաներուն ըն-
տրութեանը մէջ չտարակուսեցաւ . շատոն-
ցուընէ ՚ի վեր արդէն իր բարոյական անձ-

նասպանութիւնն բրած էր, ուրիշ բան չէր մնար՝ բայց եթէ թաղուիլ. և այն մեղա-
մաղձոտ տաղտուկն որ կը մաշեցընէր զին-
քը, և այն ձանձրութիւնն որով ամէն
բանէ աւելի ինքն իրմէ ձանձրացեր էր,
զինքը սխալի մղէին շուտ կամ ուշ դէպ ՚ի
այս անարդ վախճանը, որ կարգէ դուրս
բան մը չէր այն ժամանակին՝ յորում քիչ
չէին գտնուէր քսան տարուան կեանքեր-
նէն յուսահատած տղաք:

Երբոր այս դիտաւորութիւնը հաստատ
միտքը դրաւ, չուզենալով այս կեանքէս
հրաժարիլ իբրեւ զինուորներուն ձեռքէն
խալըսիլ ուզող պարտապան մը, իր Գու-
տրէի ագարակը ծախել տուաւ, որուն ին-
չուան այն ատեն ձեռք չէր դաջուցած՝
պարզ Մազդազինէի համար. վասն զի,
թէպէտ իր մօրաքեռ թոռան դադափարը
հաղիւ թէ իր սրտին մէջ տալաւորուած էր,
սակայն վախճալով որ կրնար անիկայ դի-
պուածով աղքատութեան մէջ իյնալ՝ պա-
հեր էր դայն: Երբոր այս բանիս վրայ իր
վախը փարատեցաւ՝ գիտնալով որ օրինա-
ւոր կերպով Մազդազինէի ստացուածք ե-
ղեր էր Ալադրավէրի կալուածը, ունեցած
նոր պարտքերը գոցելու համար՝ ծախեց
այն միակ ու յետին մնացորդն իր հայրե-
նական ժառանգութեանը. ետքը այն սի-
րոյ բնածին զգացմամբը՝ որ ոչ երբէք կը
մարի մեր սրտին մէջ, ուզեց մեռնելէն ա-
ռաջ տեսնել մէյ մը այն հողը, ուր ծներ
էր:

իր ծննդեան տեղւոյն տեսարանը , զոր
թերեւս միջոց մը սեպեր էր իր երիտասար-
դութիւնը նորէն կենդանացընելու համար
յինքեան , ուրիշ բանի չծառայեց՝ բայց ե-
թէ իր էութեան խեղճութիւնը բոլորովին
դուրս ցաաքեցընելու իր աչքին : Հազիւ
հաղ ճանչցաւ այն ճամբաներն , որոնց մէ-
ջէն այնչափ անգամ անցեր էր մարդիկու-
հւոյն և ասպետին հետ , տաանց զգաց-
ման նայեցաւ այն գեղեցիկ բնութեան ,
զոր այնչափ սիրեր էր , և որն որ իրեն
սէս առոյգ ու գեղեցիկ տեսեր էր ատե-
նօք զՄաւրիաիոս : Արբոր եկաւ նստաւ
այն տանը սեմոյ վրայ՝ ուր իր հայրը մե-
ռեր էր , արցունք մըն ալ չկաթեցաւ իր
չոր արաւանունքներէն . արդար պատիժ
այն աւրուած հողւոյ , որ յետ ոտքի աակ
առնելու ամենայն սրբազան և մեծարելի
զգացմունքները , օր մը մտքերնին կը փչէ
որ գան զուտ դորովոց աղբիւրէն ծարաւ-
նին անցընեն . սակայն խճախառն աւազ
միայն կը գտնան :

Մաղդաղինէի սէս բարեբարոյ ու աղ-
նիւ օրիորդի մը հետ տեսութիւնն ու խօ-
սակցութիւնն ալ օգուտ մը ու տպաւորու-
թիւն մը չբրաւ իր վրայ : Աւ հրաժեշտի
ողջոյն աալու սովորութենէն ճանճրացած
ըլլալով , առաւօտ մը կանուխ ելաւ զնաց
առանց մարդու բան մը ըսելու : Արբոր
Բարիդ դարձաւ , աճապարեց դործողու-
թիւնները կարգի դնելու . արդէն հոնտե-

դէն երթալէն առաջ տան կարգաւորութիւնները լմնցուցեր էր, ծառաները արձրկեր և կառքերն ու ձիերն և անոնց քապասները ծախեր էր : Գուարէի ագարակին գնովը իր վերջին պարտքերը վճարեց, և հազար սկուտի մը չափ ալ քովը մնաց, որ շատ ալ էր իր ճանապարհորդութիւնը լմնցընելու համար : Ա'լամէն հոգէ ազատ առանձնացաւ իր տանը մէջ, ուղելով միայնութեան մէջ անցընել այն բանի մը օրն որ դեռ աշխարհիս մէջ պիտի անցընէր : Ամենեին մէկ բանի մը չէր հաւատար, և որչափ որ մարդկանց վրայ չէր մտածէր՝ նոյնչափ ալ անհոգ էր Աստուծոյ վրայ խորհելու : Մագդաղինէի զաղափարն ալ և ոչ ազօտ կերպով մը ծագեց մտքին մէջ իր կենաց վերջին իրիկունը, և ոչ անգամ մը մտածեց մաղձոտութեամբ անոր վրայ, և իր անձնասիրութեան վատ խորհրդովը գրաւեալ չլիչեց որ դատաստան մը իր մօրաբեռ թոռանը կը սպառնար ունեցած բոլոր հարստութիւնը ձեռքէն առնելու և աղքատ թողլու զինքը :

Ժամանակը կը մօտենար. ինքը անշարժ ու լուռ կեցած անխռով կը սպասէր այն վայրկենին՝ առանց իր մտաց հաստատութիւնը փոխուելու կամ դեղեկելու : Յայտնի կ'երևար որ անյեղլի կերպով որոշեր էր քիչ ատենէն իր կեանքը վերցընելու աշխարհէս, գրեր էր Մագդաղինէի յետին հրաժեշտի նամակը, ատրճառակները լե-

ցուցած էր , և քանի մը անգամ անոնց
չրթունքները իր ճակտին շօշափել տուեր
էր՝ իբրեւ թէ մահուան ցուրտ համբուրին
վարժելու համար : Վերջապէս , այն էր ա-
մենամեծ նշանը իր վերջին վայրկեանը
հասած ըլլալուն՝ որ իր անցեալ կենաց ա-
մենայն հետքերը ջանաց անհետ ընել , որ-
պէս զի դիակ մը միայն ձգէ հետաքրքրի-
ներու խօսակցութեանը նիւթ :

Է

Մաքիաիոս առաւօտը Բարիդէն դուրս ելեր էր , և Վիւսիէնի ու Սէլի անտառնէրուն մէջ ինչուան իրիկուն թափառելէն ետքը՝ նորէն քաղաք դարձեր էր : Աչ երբէք այն աստիճանի ծանրաբեռն երեցեր էր կեանքն իրեն՝ ինչպէս նոյն օրը , ոչ երբէք այն աստիճանի խորունկ զգացած էր իր սրտին մէջ տիրած դատարկութիւնն ու իր մտաւոր կարողութեանց հիւժումը : Մտաւ տուն , գզրոց մը դուրս քաշեց բացաւ , անցեալ երջանկութեան ժամանակներու ընդունած նամակները՝ անանկ խառնիխուռն դրուած էին անոր մէջ , ինչ անհոգութեամբ որ իր անձին բարոյական բարեկարգութիւնը նայած էր : Բնտանեաց և խանդաղատանաց նամակներ , չորցած ծաղիկներ , հինցած ժապաւէններ , մաղերու խոպոպիքներ , վերջապէս՝ իր երիտասարդութեան բոլոր բանաստեղծական էութիւնն անոր մէջ բովանդակուած

էր : Երբոր բացաւ զայն առանց մեծ պատ-
կառանքի մը ու առանց սիրտը շատ շար-
ժելու , թէպէտ խել մը տարիներէ 'ի վեր
այս տեսակ զգացմունքներէ օտար էր՝ սա-
կայն երբոր երջանկութեան օրերու անու-
շահոտութիւն մը ծաւալեցաւ անոր մէջէն
իրբեւ զարնանային բոյր մը , այլայլութիւն
եկաւ վրան : Նամակները մէկիկ մէկիկ
կրակը կը ձգէր , մէկ քանին աչքէ անցը-
նելով . պատահմամբ այն նամակը ձեռքն
եկաւ՝ զոր իր մօրաքեռ թոռն ատենօք գը-
րեր էր իրեն ասպետէն ու մարգիղուհիէն
ծածուկ , և որուն ինքը պատասխան չէր
տուած : Այս առաջին անգամ ամբողջ
կարդաց զայն , տեղ տեղ ժպտելով այն
բնական շնորհալի զուրցուածքին վրայ , որ
կը հանգիպէր մէջը : Երբոր կրակը մաշեց
ամէն բան , Մաւրիտիոս պարապ գզրոցին
մէջէն միտալ մը հանեց , որուն դպչելու
ատենը իբրեւ իժէ մը քստմնեցաւ . ճանչ-
ցաւ վրան նկարուած դէմքը , որ իր առա-
ջին և միակ սիրած օրիորդը կը ներկայա-
ցընէր , և մէկէն ջղային դող մը եկաւ վը-
րան , ճակտին վրայ մրրիկներ փրթան , և
ահաւոր փայլակներ շողացին աչուրնե-
րէն , որոնց կապիճները քիչ մը առաջ ան-
լոյս էին : Խել մը վայրկեան գժնեայ նայ-
ուածքով զննելէն վերջը զանիկայ , ատե-
լութենէ և բարկութենէ շարժած՝ գետինը
նետեց նուրբ ու գլուրաբեկ փղոսկրն , որ
մէկէն 'ի մէկ խորտակեցաւ : Յոգնութե-

նէն հանգչեցաւ բազմոցի մը վրայ , ձեռքերովը տփգոյն դէմքը ծածկած . ժամու մը չափ ասանկ կեցաւ : Երբոր զլուխը վեր վերուց , Մազդազինէն իր քովը տեսաւ , որ ոտքի վրայ կեցած տխուր ու անոյշ ժպիտով մը իրեն կը նայէր : Ակզբան կարծեց որ իր զգայարանաց գրգռմունքէն առաջ եկած ցնորք մըն էր . վայրկենի մը չափ միջոց՝ միտքը դրաւ որ մահուան հրեշտակն եկեր էր քովը դիւրացընելու համար իր վախճանը . բայց ալ ասանկ բանաստեղծական պատկերներով պարարելու մարդ չէր Մաւրիաիոս :

— « Ի՞նչ , դուն ես , Մազդազինէ . ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ . ի՞նչ միտքդ փչեց կամ ի՞նչ ունիս որ ելար եկար : Ա ե իցէ կերպով ալ ըլլայ , հոս քու կենալու տեղդ չէ :

— Այո , ազգականս , ես եմ , պատասխանեց օրիորդն՝ առանց շփոթելու ու առանց զարմանալու այս խօսքերէն , որ Մաւրիաիոս կրակի պէս ետեւէ ետեւ կրտուկ ու զայրադին ձայնով մը զուրցեց : Էս եմ , կամ մանաւանդ՝ մենք ենք , աւելցուց ըսելու , որովհետեւ Արսուա ալ նախասենեակդ է : Չկրցայ համոզել բարեբարոյ օրիորդն որ ինձմէ զատուի . թերեւս տհաճելի չըլլար քեզի իր ազնիւ կերպարանքն երբեմն երբեմն տեսնելը :

— Ի՞նչ կայ որ յանկարծ բոյներնիդ թողուցիր , հարցուց երիտասարդը վայրագ կերպով մը . ի՞նչ բանի համար եկաք այս

անդգամ քաղաքը . դուք չէք գիտեր որ հոստեղի ծծուած օդը ժահահոտ ու թունաւոր է . չէք գիտեր որ հոս մարդ տաղաւկութենէ , տխրութենէ ու ճանճրոյթէ կը մեռնի : Որսուա և դու , երկուքնիդ ալ Բարիդ եկեր էք . խեղճ աղջիկներ , չուտով ճամբայ ելէք , Վալդրավէր դարձէք , ձեր անտառներուն հովանեաց տակ պատըսպարուեցէք :

— Շատ դիւրաւ կը խօսիս Վալդրավէրի վրայ , կրկնեց քաղցրութեամբ Մագդաղինէ . ես ալ քեզի կ'ըսեմ որ դու չես գիտեր թէ այն դատաստանն որ անանկ ապահովութեամբ պիտի վաստըկէի , վերջապէս կորսնցուցի . չես գիտեր որ Վալդրավէր ալ իմս չէ , և թէ ճիշդ նոյն վիճակին մէջն եմ՝ ինչ որ էի այն իրիկունն որ հանդիպեցար ինձի այն անտառներուն խորերը , որոնց շուքը վայելելու խորհուրդ կու տաս ինձի :

— Դատաստանդ կորսնցուցիր . Վալդրավէր ալ քուկդ չէ , աղաղակեց Մաւրիտիոս զարհուրած :

— Ո՛հ , այո , աղգահանա : Բայց ասիկայ պատճառ մը չէ որ մարդ նախատէ մարդկային արդարութիւնը . ա՛հ , երկինք ինձի վկայ է որ հարստութիւն կորսնցընելուս վրայ ամենեւին չեմ ցաւիր . միայն այս մտածութիւնը ցաւ կու տայ ինձի՝ որ մեր ամենասիրելի մարդիգուհւոյն վերջին կամքը չպահեցին : Այս ալ պէտք է ըսեմ քե-

զի՛ թէ՛ յոյս ունէի որ այն աղուոր կալուածն ու գղեակն որ ինծի ինկած էին՝ օր մը կամ քեզի , կամ որդիքներուդ նորէն կը դառնան :

— Արդիքներս բանի մը կարօտ պիտի չըլլան , և ես ալ չեմ մտնար այս բանիս մէջ , կրկնեց Մաւրիտիոս աւելի կտրուկ ձայնով մը : Ինչո՞ւ համար չընդունեցար Գուարէի ագարակն որ քեզի կու տայի . ինչո՞ւ թող տուիր որ ծախեմ զանիկայ . ինչո՞ւ չըսիր ինծի այն ատեն՝ որ կրնայ ըլլալ օր մը բացը մնա : Ահաւասիկ եկաւ այն օրն . հիմա ինչ պիտի ընես նայինք :

— Մի սրգողիր , ազգականս , կը տեսնես որ քու սրտիդ աղնուութեանը վրայ չեմ տարակուսած , որովհետեւ հիմա անոր եկեր եմ գիմելու : Ա՛րդնում քեզի որ և ոչ վայրկեան մը երկբայեցայ . ըսի ես ինծի . Ասկէց վերջը ազգականս միայն ունիմ ինծի նեցուկ՝ որուն կրնամ ապաւինիլ . գիտէ ինքը որ ի՛նչպէս սիրեր եմ իր ծերունի հայրը , և թէ գէշ աղջիկ մը չեմ , և թերեւ իր կարեկցութեանն արժանաւոր եմ : Իր մեծանձնութիւնը կը ճանչնամ , կ'երթամ իր պաշտպանութեանը տակ կ'ամրանամ . անտարակոյս եմ որ չմերժեր զիս : Աս ըսի , ու կապոյս պատրաստեցի , ինչպէս ատենօք Մոնագոյէ ելած ժամանակս . յետոյ ծունկ չոքեցայ այն սեմոյ վրայ , որ այնպիսի հիւրասիրութիւն ըրեր էր ինծի , երկայն ու տխուր վերջին

բարե մը տուի այն տանն՝ ուր որ հասակս
աճեր էր, այն քաղցր տեղերուն՝ զորոնք
մէյ մ' ալ պիտի չտեսնէի. վերջը ճամբայ
եղայ, և ահա առաջիկ հոս եմ: Մաւրիտիոս,
աղէկ չըրի՞. չէ նէ արդեօք կ'ըսես թէ ու-
րիշ կերպով պէտք էի շարժիլ »:

Մաւրիտիոս պատասխան չտուաւ. բազ-
մոցին վրայ նստած Մագդաղինէի դիմաց՝
տխուր ապշութեամբ մը անոր երեսը կը
նայէր, ան մարդուն նման որ չդիտեր
թէ արթնն է չէ նէ քնոյ մէջ: Սուր թա-
փանցողութիւն մը պէտք չէր իր ճակտին
վրայէն դուշակելու համար թէ ինչ վիճա-
կի մէջ էր հոգին. բայց Մագդաղինէ չան-
դրադարձաւ, և զուարթ վեհութեամբ մը
յուել ըսելու.

— « Մի վախճար, աղգականս, որ քու
ապրելու կերպիդ մեծ արգելք մը պիտի ըլ-
լամ ես. ամենեին չեմ ուզեր քու սովորու-
թիւններուդ ու քու ազատութեանդ խա-
փան մը դնել: Ես պարզ ու չափաւոր ա-
խորժի աէր եմ. իմ ազքատութիւնս ոչ եր-
բէք կրնայ քու քսակիդ մեծ վնաս մը բե-
րել: Միայն կ'աղաչեմ որ դոնէ քիչ մը ա-
տենուան համար ետ կենաս այն երկայն
ճամբորդութենէն որ միտքդ դրեր էիր,
կարծեմ թէ չես ուզենար միայնակ և ան-
պաշտպան թողուլ դիս այս մեծ քաղքին
մէջ, որուն դու իսկ անդգամ անունը տը-
ւիր: Դու հոս պիտի կենաս, պիտի չեր-
թաս հոստեղէն. քու ազնուական հայրդ

ու սիրելի մարգիղուհին իմ բերնովս կ'ազաչեն քեզի . նոյնպէս իմ սրբակեաց մայրս ալ , որ մեռնելէն առաջ՝ զիս իր մօրքրոջը տղուն յանձնեց : Յիշէ այն նամակն որ մեռնելու ատենը միակ ժառանգութիւն ձգեց ինծի : Թէ որ մոռցեր ես զայն , Մաւրիտիոս , ահաւասիկ աս կարդա » :

Իրաւցընէ՝ Մաւրիտիոս ոչ երբէք կարգացեր էր այս նամակը : Արբ աղջիկը՝ որովհետեւ մօրմէն ասիկայ միայն մնացեր էր իրեն , իր Վալդերավէր հասնելուն երկրորդ օրը՝ աղաչեր էր ծերունի ասպետն որ իրեն դարձընէ զայն , և աղնիւ ասպետն ալ կատարեր էր իր այս գովելի փափաքը : Զարմանք չէր որ այդ երիտասարդը մաքի դբաղմունքներէ խռոված միջոցը՝ փոյթ բրած չըլլայ ստուգելու Մազդազի նէի նոյն անձն ըլլալը , և ոչ տեսնալով թէ իր Մոնագոյի մօրքրոջն աղջիկը ինչպէս գրեր էր գաղղիարէն լեզուով , բնականապէս աս բանիս վրայ ամենեին հոգ չէր բրած նոյն ատենը : Հայրն ըսեր էր իրեն . Ահաւասիկ աս է մօրաբեռութոյր . Մաւրիտիոս առանց ուրիշ բան հարցընելու՝ սիրոյ ողջոյնը տուեր էր անոր : Աւելինեղը մտնալով քան թէ հետաքրքրութենէ գրգռուած՝ նիւթաբար առաւ նամակն որ կու տար իրեն օրիորդը , և անտարբեր ու անզգայ աչքով մը կարդաց զայն :

Արչափ որ կրնար կարծուիլ ու ինչպէս որ ալ մտածէր ինքն իր վրայ , Մաւրիտիո

սի սիրտը բոլորովին անդադրած չէր . բիրտ մտկերեութիւն առի՝ քանի մը ջղեր կային որոնք կատարեալ անդամալոյժ չէին , և որոնք կրնային գեռ շարժիլ զօրաւոր զգացման մը ներգործութեամբը : Այլ մասնաւորապէս կէս մը անկորուստ պահած էր այն կենդանի կարողութիւնն՝ որ մարդուս ատուածային բարկութենէ և գթութենէ ընդունած կարողութեանց մէջ ամենէն աւելի յարգին և ամենէն աւելի մահառիթմէ , այն՝ որ կը զարթնուի մեզ յառաջ քան զայլս , և որ ամենէն ետքը կը մեռնի , այն՝ որ շնորհք է և միանգամայն անէծք , թոյն և խանթէփար¹ , դժոխային տանջանք , երկնային զարմանալիք , գերմարդկային զօրութիւն մը տուեալ մեր ուրախութեանցն ու ցաւոցն համար . միով բանիւ , երեւակայութիւնը :

Այս նամակս կարդալու ատենը , որուն արտասուքներէ և համբոյրներէ մաշած գրերը՝ նախ իր հայրն աչքէ անցուցեր էր , Մաւրիտիոս կամաց կամաց յիշեց այն աշնանային իրիկուն ամէն սրարադաները , յորում Մադդադինէ առաջին անգամ երեցեր էր իրեն : Նորէն մտքովը տեսաւ հովանաւոր անտառն , արեւմտից ճառագայթներէն ողողեալ բացաւայրը , պարտիզին վանդակապատ դուռը , և գաւթին

¹ ՏՃ. կիւրէր ծիւղ . վէրքերու համար օգտակար խոտ մըն է :

վրայ՝ որուն տատիճաններէն գերմանացի օրիւրդը կամաց կամաց վեր կ'ելլար՝ աս պետին ու մարգիզուհւոյն ոտք ելլելը զանիկայ ընդունելու համար։ Այս պատկերները սիրտը շարժեցին . կենդանի ջրոյ նուրբ երակ մը ժայռին կողերը ծակելով սկսաւ վաղել . բայց նամակին վերջին տողերուն՝ որ իրեն ուղղուած էին, երբոր կարգաց այս բառերը . « Եւ դու , զոր թէպէտ չեմ՝ ճանչնար , բայց աղջկանս հաւատարկը սիրէի և սրտով կը հոգայի , ո՛վ իմ մօրքրոջս որդին , թէ որ մայրդ իր հոգւոյն նման հոգի մը տուած է նէ քեզի , դու անշուշտ իմ ամենասիրելի Մագդաղինէիս եղբայր պիտի սեպես ինքզինքդ » , ժայռը ճգբուեցաւ , և աղբիւրն՝ որ երկայն ատեն նէ 'ի վեր դերի էր՝ առատ և երազահոս ալիքներով դուրս ցայտեց։ Երբոր Մաւրիտիոս բաղմոցին բարձերուն վրայ գլուխը ծռեցուցած հեծութիւններ կ'առնէր կուտար , Մագդաղինէ լուռ և ոտքի վրայ՝ կը նայէր իրեն , թեւերն իրարու անցուցած կուրծքին վրայ , տխուր ու ծանր կերպարանքով մը , իբրեւ երիտասարդ մայր մը իր հիւանդ զաւկին օրօրոցին քով։

— « Մաւրիտիոս , բարեկամ իմ , եղբայր իմ , ինչ ունիս » , հարցուց վերջապէս ողորական ձայնիւ մը։

Մաւրիտիոս քովը նստեցուց զինքը , և այն դեռ վառ զգացման բորբոքմանը միջոց՝ տեղն 'ի տեղ պատմեց իր կենացը վը-

բայց ան ամէն բան՝ որ կրնար պատմել
առանց ստատիկ զարհուրեցնելու այն
կուսական հոգին, որ իրեն բերնին կը
նայէր: Պատմեց իր խարէական յոյսերուն
պարապ ելլելը, այն մոլութիւններն՝ որոնց
մէջ զահաւիթներ էին դիրքը ցաւն ու ձան-
ձրութիւնը, իր անկարգութիւնները, իր
կատարեալ կործանումը, կեանքէ բոլորո-
վին տաղտկանալը, ինքզինքը աշխարհէս
վերցընելու հաստատ գիտաւորութիւնը,
վերջապէս, ամէն բան ըսաւ: Ախրաւ կըր-
նայ մարդ մտածել թէ ինչպիսի պատմու-
թիւն էր ասիկայ. բայց մարդկային տկա-
րութիւնը այնչափ յաղթուած է հպարտու-
թենէ, որ Մաւրիտիոս ինքզինքը կենաց
պարագաներու զոհ մը նկարագրեց. միան-
գամայն յիշատակեց իր համոզուիլն այն
դրութեան, որ զօրաւոր հոգւոց մի միայն
բռնելու ընթացքը զանառակութիւնը կը
սեպէ: Զերկինս և զերկիր ամբաստանեց,
և համոռօտ ասել՝ բոլոր մարդկային ընկե-
րութեան մէջ՝ իր անձին վրայ միայն յան-
ցանք չդրաւ:

Մագդաղինէ տխուր ու մտածող կեր-
պով մը և մեղամաղձիկ կարեկցութեամբ
մը մօտիկ կ'ընէր: Երբոր Մաւրիտիոս խօս-
քը լմնցուց, ինքը երկար ատեն լուռ կե-
ցաւ, և կերպարանքէն յայտնի կ'ըլլար որ
միտքն իրեն ամփոփած էր:

— « Արտաքոյ կարգի պատմութիւն մըն
է լսածս, յանկարծ ըսաւ Մաւրիտիոսի

բաւական զուարթութեամբ մը՝ դէպ ՚ի նա
վերցընելով իր ազուր աչուրներն, որոնց
մարուր կատարել չէր պղտորած այսպիսի
ունկնդրութենէ մը . դժբաղդարար պէտք
է խոստովանիմք զի, ո՞վ աղգականս, որ
անոր մեծ մասը չըմբռնեցի . այսպիսի բա-
ներ շատ վեր են խեղճ աղջրկան մը մըտ-
քէն, որ գաւառի մը գիւղական բնակու-
թենէն կու գայ, ուր արդար և քիչով գոհ
եղող անձանց մէջ մեծցած է: Հոն այսպիսի
կարգէ դուրս զգացմունքներու չեն վարժե-
ցուցած զիս, և ճանչնալով հանդերձ կե-
նաց անհաստատութիւնը՝ ինչուան հիմա
ես միտքս դրած էի որ կեանքը Աստուծոյ
ընտիր պարգև մըն է մեզի: Քու պատմա-
ծիդ մէջ ամենէն աւելի պարզ այն ըմբռնե-
ցի, որ բոլոր ժառանգութիւնդ մխիւր ես,
և նոյն միճակի մէջ կը գտնուիս՝ ինչ որ
ես: Ուստի յուսահատելու պատճառ չկայ:
Միայն թէ՛ ինչ միտքդ դրեր ես ընելու .
սպաննելու դքեղ . ալ ասկէց վերջը չես
կրնար . ես պարզ հարստութեանդ համար
հոս չեկայ, մանաւանդ թէ աւելի քու սի-
րոյդ վրայ վստահանալով քան թէ ու-
կեցի՞՞ ճամբայ ելայ: Թէպէտ ինծի պէս
ինկած ու աղքատ ես, և սակայն իմ օրի-
նաւոր նեցուկս, իմ բնական ապաւէնս
դու ես: Դու քու անձիդ դատաւոր եղիր .
իմ մամս ու քու մայրդ իրարու քոյր էին .
երկուքն ալ հիմա երկնքէն կը տեսնեն ըզ-
մեղ ու կը լսեն խօսածնիս: Արբոր ձեր

բնակարանը մտայ, հայրդ ընդունեցաւ
զիս իր գրկացը մէջ, և իրեն սիրելի աղ-
ջիկն եղայ. ևս քու տեղդ լեցուցի իրեն
սրտին մէջ մեղմէ հեռանալէդ վերջը, ևս
իր ծերութեանը վերջին ուրախութիւնն ե-
ղայ. ևս օգնեցի իրեն մեռնելու միջոցը,
և իմ ձեռքովս աչուրները գոցեցի: Մա-
կայն այս երկրորդ անգամ որք մնացի,
միայնակ, անինչ, առանց ուրիշ պաշտպա-
նի՝ բաց ՚ի քեզմէ, և անանկ աշխարհի մը
մէջ՝ որ լի է ժայռերով, և զոր չեմ՝ ճանչ-
նար: Մաւրիտիոս, պատասխանէ ինձի.
տակէց վերջը պարզ քեզի համար կրնաս
ապրիլ »:

Մաւրիտիոսի սրտին վրայ կայծակի պէս
իջնալով այս պարտքերուն ծանրութիւնը,
սոսկալով ապրելու բռնադատուելուն վը-
րայ՝ որչափ որ ատենօք իր երջանկութեան
օրերուն կրնար սոսկալ մեռնելու հարկին
վրայ, և կենաց հետ կապուած համարե-
լով զինքը՝ իբրեւ գերի մը որ երբ յոյս ու-
նի իր շղթաներուն քիչ ատենէ քակուե-
լուն՝ կը տեսնայ որ առջինէն աւելի կ'ամ-
բացընեն զանոնք, իր ներսի յուսահատու-
թիւնը դուրս պոսթբաց: Ի՞նչ կրնար ընել
իր մօրաքեռ թոռանը, ինքն որ իր անձին
բան չէր կրնար ընել. ինչ օգնութիւն կըր-
նար մատուցանել, ինքն որ իր ճակատա-
գրին բեռանը տակ կը ճմլէր:

— « Գնա՛, հեռացի՛ր հոստեղէն, ձգէ՛
զիս, աղաղակեց կիրք ելած. թշուառու

Թեանս վրայ դիմի , վշտացս խնայէ : Մտ-
վեղերքը կեցած քեզի օգնութեան մի կան-
չեր ան դժբաղդն՝ որ խղդուելու վրայ է .
նեցուկ մի ուղեր քեզի այն եղէգն՝ որ քա-
միններէ կը ծեծուի :

— Ուր բարեկամ , պատասխանեց Մագ-
դաղինէ , իրարու կրթընինք , և այն ատեն
թշնամի քամիներու կը յաղթենք . իրարու
օգնութեան ձեռք երկընցընենք , և մէկ-
տեղ կը խալըսինք այն ալիքէն՝ որ զմեզ
կլլել կը սպառնայ . մէկտեղ ջանք ընելով՝
կը հասնինք ծովեզերքը , ուր ալ չեմ գրտ-
նուիր ես՝ թէպէտ դու անանկ կը կարծես :
Քեզ տեսնամ , Մաւրիտիոս , կտրիճ եղիր .
փոխանակ լալու ու ինքզինքդ թաղելու ,
ելիր կանգնէ . գիտնաս որ մահն ամուլ
դոհ մըն է . ապրէ , վերջապէս՝ մարդ ե-
ղիր : Աեանքն ևեթ՝ բեղնաւոր է . միայն
գիտնալու է ճանչնալ զայն ու սիրել : Աղ-
քատ ենք . բայց ինչ բանի համար տուեր
է մեզի Աստուած բանականութիւն , ոյժ
և առողջութիւն : Մենք ալ անանկ ընենք՝
ինչպէս որ կ'ընեն այնչափ մեզի նման
մարդիկ , ինչպէս որ ատենօք ըրին մարդի-
զուհին և ասպետը , իբրեւ որդիք Աստու-
ծոյ աշխատինք » :

Այս ապառնւոյն հեռացոյց նկարը ա-
խորժելի մը չանցաւ Մաւրիտիոսի , որ ար-
համարհութեամբ և բարկութեամբ մը՝

— « Ի՞նչ , ես ալ խաղալիկներ չիմեմ ,
հարցուց ուսերը վեր վեր թօթվելով :

— Ինչո՞ւ չէ . հայրդ , որ քեզի պէս զուտ աղնուական էր , որչափ շինած է անոնց մէ » :

Մաւրիտիոս ոտքի վրայ ելաւ , և երկու անգամ խուցին մէջ վեր վար պտրտելէն ետքը՝ եկաւ Մազդազինէի դիմաց կայնեցաւ :

— « Մաւրիտիոս , բարի դիտաւորութեան մը կը սպասեմ քեզմէ , աղաղակեց ընտիր օրիորդը :

— Աղէկ աղէկ , որպէս զի գոհ ըլլամ ուղածդ կ'ընեմ քեզի համար , զորն որ ապահովապէս ինծի համար չէի ընէր . կ'ապրիմ :

— Շնորհակալ եմ , ով աղգականս , ըսաւ Մազդազինէ սիրտը ելած . ա՛հ , աղնիւ ես , և ես դիտէի որ չես մերժեր զիս : Առաւօտ ու իրիկուն պիտի աղաչեմ Աստուծոյ որ իր օրհնութեանց ցօղը գլխուդ վրայ կաթեցընէ :

— Աստուած շատ բան ունի ընելու , և իրաւցընէ այսպիսի պզտիկ բանի մը համար չարժեր իրեն նեղութիւն տալը : Կ'ապրիմ ես . բայց այս պայմանով՝ որ երբ քու վիճակդ ապահովեցընելու ըլլանք , ես ալ աղատ ըլլամ և իմ վիճակիս տէր :

— Բնական է , պատասխան տուաւ օրիորդը . ես արդէն կարգաւորութիւններ մտքիս մէջ պատրաստած եմ , որոնց վրայ եղբայրաբար կը խօսինք . և առաջուցմէ ապահով եմ որ պիտի հաւանիս անոնց :

Աստուծոյ և քու օգնականութեամբդ՝ երկու տարի ինծի բաւական է վայելուչ վիճակի մը հասնելու համար :

— Երկո՞ւ տարի . երկո՞ւ տարի կ'ուզես , ապշած հարցուց երիտասարդը՝ առանց ծածկելու իր զգացմունքը :

— Ի՞նչ , չա՞տ բան մըն է որ ուզածս . ապահով եղիր որ ամէն ջանք կ'ընեմ կարճեցնելու ըստ կարելոյն այս փորձի ժամանակը » , ըսաւ Մազդազինէ տխրութեամբ :

Մաւրիաիոս խօսակցութիւնը լմնցուց՝ դիւցազնութեամբ մը դիջողութեան նշան տալով :

Այս միջոցիս Որսուլա՝ ալ չկարենալով համբերել թաթառի մը պէս խուցին մէջ վազեց , և իր երիտասարդ տոգոյն տիրոջը վիզը պլլուեցաւ , որ նեղացած հեռացաւ իրմէ այսպիսի սիրոյ զեղմունքն ախորժելու վիճակի մէջ չըլլալով , և գնաց պատուհանի մը առջև անշարժ կեցած ու ձեռք ձեռքի վրայ դրած՝ սկսաւ փոփոխակի այս երկու օրիորդներուն զայրագին աչքով նայիլ , մտածելով որ իրեն ծանրութիւն եղան , և վրէժխնդրութեան ախորժ կը զգար սրտէն :

Սակայն իրիկուան մութը կը կոխէր . երկրորդ օրուան ձգեցին ընելու կարգաւորութեանց հոգը , և Մաւրիաիոս տաքաւ զՄազդազինէ ինչուան այն փորձիկ պանդոկին դուռն՝ ուր իջեր էին երկու ճանապարհորդ օրիորդները : Ճամբան Որ

սողա գեղացւոյ հարցմունքներ կ'ընէր իրեն և ծիծաղական բաներու վրայ կը սքանչանար . խեղճը փողոցներուն լուսաւորութիւնը հասարակաց ուրախութեան անտարակուսելի նշան մը սեպելով , և տօնացոյցին սուրբերէն զատ հանդիսի ուրիշ առիթ չկարենալով բմբռնել՝ միամտաբար հարցուց որ արդեօք սուրբ Պապուէյնի պատուոյն համար էր որ քաղաքը լուսաւորեր էին : Թէ որ ուրիշ պարագայի մէջ եղած ըլլար Մաւրիտիոս , շատ պիտի զուարճանար այսպիսի հարցմունքներէ . բայց աս վայրկենիս վերջին աստիճանի բարկացուցին անոնք զինքը : Գետեղերէն ետ դարձաւ Մաւրիտիոս , և երբեմն երբեմն անյադ աչքով մը կը նայէր գետին սև ու խորին ջրոյն վրայ , որ կարծես թէ կը հրաւիրէր զինքը : Երբոր իր խուցը մը տաւ , շիտակ զնաց ատրճանակներուն տուփը բացաւ . քանի մը վայրկեան բորբոքեալ ու տխուր նայուածքով մը զննեց զանոնք , և յետոյ

— « Քնացէք , ըսաւ՝ խուփը կամաց կամաց գոցելով . քնացէք , ով հաւատարիմ բարեկամներս , մինչև այն աղատութեան օրն՝ որ զձեզ արթնցընելու պիտի գամ » :

Երկրորդ օրը Մաւրիտիոս անկողնէն
որ ելաւ՝ քանի մը ժամ անհանգիստ քուն
ըլլալէն վերջը , կ'ամբշնար իր ցուցուցած
սկարութեանը վրայ , կը կատողէր Մագ-
դաղինէի դէմ . և իր անձին ալ կը զայրա-
նար : Ինչ փոյթն էր իրեն իր մօրաքեռ-
թուան խեղճութիւնը . և ինչ պարտաւո-
րութիւն կրնար ունենալ այդ օրիորդին .
ինչ իրաւունքով եկեր էր անկիայ իրեն ա-
պաւինելու . անոր դատաստան կորսնցը-
նելն իր յանցանքովն եղեր էր : Ինչո՞ւ հա-
մար այն միջոցին որ մահուան գիրկը նե-
տուելու վրայ էր՝ պիտի բռնադատուէր
ինքը ապրելու և խնամակալի պաշտօն կա-
տարելու , միայն այն պատճառին համար՝
որ իր մօրաքրոջն աղջիկը , զոր ամենեին
չէր ճանչցած , անգիի աշխարհ երթալու
միջոց խելքը փչեր է Չաղղիա խաւրելու
իր դեռահասակ աղջիկը . միայն այն պատ-
ճառին համար՝ որ գերմանուհի օրիորդ մը ,

որուն գոյութեանը վրայ հաղիւ կասկած մը կրնար ունենալ և որուն վրայօք հոգը չէր եղած, աշնանային իրիկուն մը եկեր Վալդրամէրի դուռը դարկեր էր: Ո՞վ տըւեր էր աղգականաց՝ իրենց մօրաքեռ թոռներուն կենացն առաջնորդելու պաշտօնը. ապա թէ ոչ ի՞նչ տարբերութիւն կ'ըլլար քրոջմէ մը: Ուրիշ կողմանէ՝ Մազդազինէ ալ գեռահասակ չէր. քսանութիւն քսանութիւնք տարուան կար. և այս հասակին՝ որը աղջիկներն ալ օգնութեան կարօտ չեն: Մազդազինէ առանց աղգատօհմի ըլլալովը կը գեղծանէր այս բանիս մէջ: Եւ թողունք ասիկայ, ինքը ի՞նչ կրնար ընել անոր համար, պարզապէս խօսելով. հարստութիւն չէր մնացած քովը. ստացուածք մը չունէր, և ոչ իսկ իր բնակարանին կահկարասիքը, որ տան վարձուց տեղ պիտի արուէին: Ինքը իրեն կամքովը միտքը դրեր էր ինքզինքն սպաննելու, և այն վիճակի հասած էր, որ ուրիշ ու և իցէ որոշմունք մը մեծ տաղնապի մէջ պիտի խօթէր գինքը: Աշխատիլ. ըսելը գիւրին, բայց երբոր մէյ մը բարուց ապականութիւնն ու անգործութիւնը կ'արմատանան մարդու վրայ, հեշտ բան չէ կարգի կանոնի ու աշխատութեան վարժեցնել ինքզինքը: Վերջապէս՝ Մաւրիտիոս անաշառ անկողնասօրութեամբ մը իր հոգւոյն չափը կը մտածէր. գիտէր թէ Սկիպիոնի ժուժկալութիւնն ու Յովսեփայ համես-

տութիւնը չունէր . և թէպէտ իր մօրաքեռ
թոռը ոչ գեղեցիկ և ոչ ցանկալի կերեւար
իրեն , սակայն ինքզինքը կը ճանչնար :
Չափեր էր իր սրտին խորերը , և կը տես-
նար այն տիղմն որ ութ տարուան անցու-
ցած կեանքը թողուցեր էր հոն . կը գու-
շակէր որ առաջին անակնունելի հարուա-
ծին բոլոր այս տիղմը , որ այսօրուան օրս
անշարժ էր , կրնար յուզիլ ու սրտին ե-
րեսն ելլել :

Երբոր այսպիսի խորհրդածութեանց
մէջ կը թափառէր , և առջի իրիկուան
տուած խոստմունքները չսրահելու կը
պատրաստուէր , իր մօրաքեռ թոռը Որսո-
ւայի հետ՝ ժպտելով խուցը մտաւ : Մագ-
դաղինէի հագուստը շատ պարզ ըլլալով ,
Մաւրիտիոսի աչքին՝ որ երկայն առենէ 'ի-
վեր փառաւոր հագուստներով զարդա-
րուած կանայք տեսնելու վարժած էր՝ հա-
սարակ աստիճանի կնկան մը պէս երեցաւ :
Դժուարին բան է որ համեստութենէ համ-
շառնողը՝ միանգամայն կորսնցուցած չըլ-
լայ ճշմարիտ գեղեցկութեան բնածին ըզ-
գացմունքն ալ , որովհետեւ այս երկու ըզ-
գացմունքները ներքին զօդով մը կապուած
են իրարու հետ : Իսկ Որսուլա , որ իր ա-
մենէն հարուստ զարդերը վրան առեր էր ,
իր երկրին օրիորդներուն զգեստն հա-
ղուած էր , արծրթէ գինդերով , կարճ վը-
տաւակով , տձև գլխարկով , զոր աւելի
ազեղցուցեր էր Մաւրիտիոսի հաճոյական

երևնալու դիտաւորութեամբ : Իր ազգերաց ուժովը , մարմնոյն գիրութեամբն , ակռաներուն ճերմկութեամբն ու կարմրագեղ չրթունքներովը՝ փարսախ մը հեռուէն կ'իմացընէր Վիմոժի երկրէն ըլլալը :

Մագդաղինէ ներս մտածին պէս , իբրեւ թէ իր ազգականին շուարումը գիտցած ըլլար՝ քովը նստեցուց զինքը , և առանց ժամանակ թողլու որ առջի իրիկուան որոշուած բաներուն վրայ խօսք բանայ՝ սկսաւ իմացընել իր միտքը թէ ինչ կերպով կ'ուզէր որ իրենց կենացը կարգ դնեն : Ա՛րսէր թէ առաջին գործքերնին այն պիտի ըլլար՝ որ առանձին թաղի մը և մի և նոյն տան մէջ երկու պղտիկ բնակութիւն դանեն , մէկը՝ Մաւրիտիոսի , մէկալն՝ իրեն և Որսուայի համար , ուր աղքատաբար հաստատուին՝ ինչպէս որ ասկէ ետքը իրենց խեղճ վիճակին կը վայէր : Մագդաղինէ իր նաւաբեկութենէն քանի մը աղամանդ խալըսցուցած էր , որոնք աղնիւ մարգիլուհւոյն տուածներն էին , և զորոնք առանց խեղճ մտանքի հետք բերած էր : Անոնցմէ հաւած գինեւրնին պիտի բաւէր իրենց զետեղուելուն և միանգամայն իրենց առաջին պիտոյքներուն ծախքին : Բաւական էր որ հաստատուն ձեռք մը կառավարէր զինքը և հաւատարիմ սիրտ մը պաշտպանէր , Մագդաղինէ պիտի կարենար իր կեանքն ապահովցընել և իր քմացն յարմար բոյն մը շինել : Կտրիճ էր ասղնեգործութեան

մէջ, և անանկ վարսլետ ոսկւով ու մետաք-
սով բանելու մէջ, որ հրաշալի փափկու-
թիւն ու կատարելութիւն մը ունէին իր
բանուածքները: Փայտի վրայ թռչուններ
ու ծաղիկներ կը նկարէր, որոնց երբոր
վեռնիճ տրուելու ըլլար՝ արեւադարձին
տակ եղող աշխարհաց ծաղիկներուն և
թռչուններուն կենդանութիւնը կ'առնէին:
Կրնար դաշնակի ու երգի դաս տալ: Վեր-
ջապէս, Զրէզնը տիկինէն կատարելապէս
սորվեր էր կիտուածանկարը. և չեմ գի-
տեր թէ արդեօք մարգիղուհւոյն վրայ ու-
նեցած մեծարանքին համար, չէ նէ մի
միայն շահաւէտ միջոց ասիկայ ըլլալուն
համար էր՝ որ իր յոյսը այս արուեստին
վրայ գրեր էր: Ուստի տաղանդ չէր պակ-
սէր իրեն. և ամէն բանէ աւելի այն ան-
վեհեր կտործութիւնն ունէր՝ որ արգելք-
ները կ'արհամարհէ, այն ինքնածին աղ-
դուութիւնն՝ որ առանց բռնութեան ա-
ռաջ կու գայ, այն սքանչելի զուարթու-
թիւնն՝ որ կ'երգէ և կը ծիծաղի կամքին
աշխատած ատենը: Ուստի գրեթէ որո-
շուածի պէս էր՝ որ Մագդաղինէ կիտուա-
ծանկարի վրայ փորձ ընէ. տղու մը պէս
կ'ուրախանար ինքը որ Բարիզ այն կեր-
պով պիտի ապրէր՝ ինչ կերպով որ ցանկա-
լի մարգիղուհին ատենօք ապրեր էր 'ի
Նիւրեմպերկ: Յիշելու է որ ասիկայ եղած
էր միշտ իր փափաքը. կրնանք ինչուան
հաստատել՝ որ գրեթէ իր հարստութեան

կորստեանը վրայ չէր ցաւէր այս կողմա-
նէ : Իսկ Մաւրիտիոսի թող կու տար որ
ազատ ըլլայ ուղածին պէս գործելու և իր
ներքին ազդեցութեանցն հպատակելու .
ուրիշ բան չէր ուղէր անկէ՝ բայց եթէ իր
առաջին քայլերուն , որ աշխարհիս և փոք-
ձելու ասպարիզին մէջ պիտի դնէր , նե-
ցուկ ըլլայ և ուղղէ : Երկու տարիէ վերջը ,
ինչպէս որ խօսք դրեր էին , Մաւրիտիոս
դարձեալ իր անկախութիւնը պիտի ստա-
նար ու իր վիճակին նորէն տէր պիտի ըլ-
լար : Միայն թէ ինչուան այն միջոցը՝
Մագդաղինէ իրաւունք պիտի ունենար ի-
րեն յենլու իբրեւ թէ իր եղբայրն եղած ըլ-
լար , և թէ մարդկանց չարախօսութենէն
խալըսելու ու թէ Մաւրիտիոսի խնամա-
կալութիւնն աւելի մեծարելի և ազդոյ ընե-
լու համար՝ Մաւրիտիոս ուրիշներու դիմաց
պիտի ձեացընէր թէ անոր եղբայրն էր . և
կը յուսացուէր որ աստուածային բարկու-
թիւնը չէր շարժէր այսպիսի սուտի մը վը-
րայ : Այս ամէն բաներս այնպիսի վառ-
վռուն սղլովու մոգական քաղցրութեամբ
ըսաւ Մագդաղինէ , որ Մաւրիտիոս ա-
ռարկութիւն մը չկրցաւ ընել , և այնպիսի
չնորհալից ու դուարթ դուրցուածքով , որ
Մաւրիտիոսի դէմքին վրայ երբեմն երբեմն
ժպիտ մը կը ծնանէր : Եւ սակայն երբոր
օրիորդը խօսքը լմնցուց , Մաւրիտիոս
գլուխը այնպիսի կերպով մը շարժեց , որ
կիմացընէր շատ համոզուած չըլլալն ու

չախորժիրը . բայց Մազդազինէ մէկէն ոտքի վրայ ելաւ և առանց տարակուսելու մը անոր ձեռքը բռնելով՝

— « Ով ազգականս , ըսաւ , այսօրուրնէ 'ի վեր պիտի սկսի մեր եղբայրութիւնը : Եւ յիշէ ալ՝ որ հայրդ իրեն աղջիկը կը կանչէր զիս , և իր ամենասիրելի աղջիկն էի : Աղուոր օդ ունինք այսօր , չփախցընենք ձեռքէ ու երթանք չափաւոր տան մը մէջ մեզի յարմար երկու բնակարան փընտրուենք : Դու ընտրէ որ թաղն որ կ'ուզես . միայն թէ՛ շուտ ըրէ դուրս ելիր այս բնակարանէն , որուն ճոխութիւնը քու աղքատութեանդ նախատինք կ'ընէ : Որչափ կրնաս նէ շուտ ելիր , և Զանա , աւելցուց Մազդազինէ զուարթագին , հոս ձգելու այդ ախուր և անախորժ կերպն՝ որ քու հասակիդ տրուած չէ , և որ շատ գէշ կ'երևայ վրայդ՝ գիտնաս :

— Հա՛ անանկ է անանկ , երիտասարդ տէրս , ըսաւ բարի Որսողան . խնտալու , խաղալու , զուարճանալու է : Դեռ քսանըինը տարուան չկաս . հազիւ թէ սուրբ Նիգէզի տօնին օրը այդ տարիքը կ'առնես . ինչ աղուոր հասակ : Տեսնաս թէ ինչ աղէկ կեանք պիտի անցընենք իրեքնիս մէկտեղ , և ինչ խնամք պիտի տանիմ երկուքնուդ վրայ : Մի հոգար , ամէն բան կորսնցուցած չես , որովհետեւ առողջութիւնն ու երիտասարդութիւնը կը մնայ քեզի , և ես՝ քու սննդակից քոյրդ , որ ինչպէս 'ի վալ-

դրամէր՝ այսպէս հիմա ալ սե ցորենէ պաքսիմատներ ու շղարշներ պիտի չինեմ քեզի համար , որ այնչափ կը սիրէիր » :

Մագդաղինէ այս միջոցին առեր հետը կը տանէր զՄաւրիտիոս , որ մահապարտի մը պէս կը թողուր որ մահուան տեղը տանին զինքը : Դռնէն դուրս ելլալու ատենը , Մաւրիտիոս դարձաւ տեսաւ Որսուլան որ ետեէն կու դար .

— « Ի՛նչ , դ՞ու ալ մեզի հետ դուրս կ'ելլաս , հարցուց դժկամակած՝ վերէն վար մէյ մը կշռելով զանիկայ :

— Ո՛հ , աս է աղուորը , մէկտեղ չելլամ կ'ըսես , աղաղակեց աղնիւ օրիորդը անմեղ զարմացմամբ մը : Ով երիտասարդ տէր իմ , կարծես որ ագռաւներուն ցուցընելու համար հագեր եմ տօնի զգեստներս :

— Բայց , ողորմելի աղջիկ , ըսաւ իրեն Մաւրիտիոս հագիւ բարկութիւնը բռնելով , չես գիտեր , չես ուզեր հասկընալ որ բոլոր անցնելու փողոցներնուս մէջ ցուցանք մը պիտի սեպուիս :

— Այո կը հաւտամ , երիտասարդ տէրս , պատասխանեց Որսուլա պարծենալով մը . բայց ես կ'ուզեմ ցուցընել Բարիզցոյ թէ վաղըրամէրի օրիորդներն ինչ կ'արժեն : Զիս տեսնողները պիտի ըսեն . Ահա Պ . Մաւրիտիոսի սննդակից քոյրը . և կարծեմ թէ ասիկայ քեզի պատիւ մըն է » , յաւել ըսելու մեծարանքով մը ծռելով :

Մաւրիտիոս յանձն առած ըլլալով մինչև

ի դիրտը խամելու բաժակը , տխուր յուսա-
հատութեան մը նշան ցուցուց պատաս-
խանելոյ տեղ : Քանի մը վայրկեան վերջը՝
իրեքը մէկտեղ պռշիւարներուն մէջէն կ'եր-
թային , Մագդաղինէ ազգականին թէն
անցած , և Որսուլա ետեւէն՝ զուարթ երե-
սով և ձեռքերը ազդերաց վրայ կախած՝
ժողովրդեան ալիքներուն մէջէն ճղքելով
կ'անցնէր , բոլոր առաջատները բացած
և բոլոր դրօշակներովը զարդարուած նա-
ւու մը պէս : Նոյն օրը այն հանդիսաւոր
օրերէն մէկն էր , որ Բարիդ իր ոսկեզօծ
վանդակները կը բանայ ու իր գեղեցկա-
գոյն թռչունները կ'արձրկէ , այն զուարթ
արեւներէն մէկը՝ որ քաղքին փառաւոր
փողոցներուն մէջ հագուած սրգուած երի-
տասարդներու և զուարթ կանանց բազ-
մութիւն մը կ'երևցընեն : Մաւրիտիոս չու-
տով կը ջանար փախչելու այն տեղերէն ,
որոնք ատենօք այնչափ անգամ տեսեր
էին իր սիրականներուն և իր ձիերուն զեղ-
խութիւնը , թէպէտ չատ մեծ ցաւ կը պատ-
ճառէր ասիկայ Որսուլայի , որուն ամէն
մէկ քայլը յաղթանակ մըն էր , այնչափ
տապաւորութիւն կ'ընէր ժողովրդեան վրայ :
Յիրաւի հոն կենալու բան չէր . թողունք իր
հագուստը , որ անցնողներուն հետաքրք-
րութիւնը կը շարժէր , Որսուլա կարծելով
թէ ինչպէս 'ի Նէօվի-լէ-Պուա' ասանկ 'ի
Բարիդ ալ ամէնքը կը ճանչնան իր երիտա-
սարդ տէրը , երբեմն երբեմն բարձր ձայ-

նով անմասկան հարցմունքներ կ'ընէր անոր, որպէս զի յայտնապէս տեսնուի որ ինքն ալ անոր ընկերութենէն է: Իսկ ուր որ բաղմութիւնը շատ խիտ կ'ըլլար, Մաւրիաիոսի զգեստին ծայրէն կը բռնէր՝ որպէս զի աչքէ չկորսնցընէ դան ու չմոլորի: Մաւրիաիոս երբեմն կէս մը կը դառնար իրեն և կայծակնացայտ աչքով մը կը նայէր, որուն խեղճ ազջիկը անմեղ ծիծաղով մը կամ գեղացւոյ քաղաքովարութեամբ մը կը պատասխանէր: Թշուառ Մաւրիաիոսը սկսած ոյ մէջ էր. սկզբան մտածեր էր որ կառքով մը երթան՝ որպէս զի ամօթ չբաշէ. բայց իր մօրաքեռ թոռն անդրադարձընել տուեր էր իրեն որ ալ այսպիսի ճոխութիւն մը իրենց աղքատութեանը չէր վայլէր: Նրկինքը պարզ էր, փողոցներուն յատակները չոր, և բնական խելքն ալ կը ցուցընէր որ կառքով բնակարան փնտռելու չերթըցուիր: Մագդաղինէի գալով, լծի մը եղերքը կեցած օրիորդ հովուուհւոյ մը պէս՝ արագաքայլ առաջ կ'երթար՝ առանց շփոթելու կամ դարմանալու չորս կողմն եղած աղաղակին ու շարժման վրայ, և առանց անդրադառնալու այն կինճի կատաղութեան վրայ՝ զոր իր ընկերը չէր ջանար ծածկելու, մօքովն դբաղած ըլլալով իրենց բռնելու կենաց ընթացքին վրայօք, և նոր կարգուած հարսի մը ուրախութիւն ցուցընելով, որ կը վազէ առանին անտեսութիւնը ձեռք առնելու:

Ասանկով գետին ձախակողմեան ափունքն անցան : Լուսրի մօտ՝ գետին եղերքէն երթալու ատեն , Մաւրիտիոսի մօրէն անցած դիպուածն հանդիպեցաւ : Ճամբայ որ բացին բաց կառքի մը , զոր կայծակի պէս կը տանէին երկու Մեքլէմպուրկի ձիեր , անոր մէջի նստած ուրախ ընկերութիւնը ճանչցաւ զՄաւրիտիոս : Ասոնք ամենէն փափուկ ծաղիկներն էին այն մարդկանց դասին , որոնց մէջ ապրեր էր երիտասարդը : Մանր կերպով մը չորս կամ հինգ թեթեամիտ գլուխներ խորին բայց կեղծաւորեալ մեծարանքով մը ծռեցան իրեն . և երբոր կառքն անցաւ՝ սիկարի և քաշռչիի ոտը հոտ մը թողլով , խեղճ երիտասարդը , որ դեռ անշարժ կեցեր էր նոյն տեղը , երկար ծիծաղներու ձայն առաւ : Այս վայրկենիս՝ սաստիկ փորձութիւն զգաց Որստլան ու Մազդաղինէն Սեյն գետին մէջ նետելու :

Թէ որ ատենէն դուրս ելած ատենը հաստատապէս միտքն ալ դրած ըլլար առջի իրիկուան տուած խոստմունքները պահելու , այս ըրած չըջագայութիւնն երկու գնտակի ծանրութիւն տանող պատժաւորի պէս՝ բաւական էր ցուցընելու իրեն յայտնապէս որ խոստացած անձին նուիրումը՝ իր կարողութենէն վեր էր : Այս տեսակ կեանքով երկու տարի ապրիլը , երկու տարի մեռնիլ ըսել էր : Սակայն Մաւրիտիոս կը զգար միանգամայն որ մարդ չէր ըլլար՝

Թէ որ չհսկէր այս երկու խեղճ արարածներուն վրայ, որ Բարիզու մէջ մոլորած էին, բայց իրմէն ուրիշ առաջնորդ և նեցուկ չունենալով: Թերեւս անօրէնութիւն մը գործելէ ետ չէր կենար, բայց վատութիւն մը ընելէ կը դարհուրէր: Օրինակի համար, ժամէ մը 'ի վեր ներսէն գրգիռ մը կը դգար Որսուլայի վիզէն բռնել ու խրդդել. սակայն անգթութեամբ երեսէ թողուլ երկու օրիորդներ՝ որ իրեն պաշտպանութեանը տակ ամրանալու եկեր էին, ան չէր կրնար ընել:

Ուստի թէպէտ տժգոյն և բարկութենէն կը դողար Մաւրիտիոս, առաջ կը տանէր ճամբան այն վախճանովն՝ որ յանձներ էր իրեն Մագդաղինէ: Արովհետև օրիորդը կ'ուզէր Բարիզու առանձին՝ միանգամայն չափաւոր աստիճանի մէկ կողմը քաշուիլ, Մաւրիտիոս մտածեր էր որ Վիւքսանպուրի մօտ տեղուանքն իր մօրաքեռ թոռան փափաքը կրնային լեցընել: Աւրիշ կողմանէ ալ՝ ենթադրելով թէ յանձն առնէր քանի մը ամիս Մագդաղինէի հետ անցընել, գոնէ այս թաղիս մէջ՝ որ գիտութեան և ուսումնական պարապմանց տպաստանն էր՝ գրեթէ ապահով կրնար ըլլալ որ ճանչուորի մը դէմքի պիտի չհանդիպէր երբէք: Յետ դուր տեղը մերձաւոր փողոցներուն մէջ փնտռելու բնակարան մը, որ դեռահասակ գերմանուհւոյն բանաստեղծական բնածին զգացմանցն ու պարկեշտ փառա-

սիրութեանը յարմար երեւնար, Դիտարա-
նին չըջակայքը չափաւոր կերակուր մը կե-
րան, որ ամենեւին չփարատեց Մաւրի-
տիոսի դառնութիւնը, որովհետեւ հինգ
յարկով տուններ շատ ելած իջած ըլլալով
նոյն օրը՝ այսչափ ժուժկալութեան չէր
պատրաստուած: Այս ալ աւելցնենք ը-
սելու՝ որ անձնասպանութիւնն որոշելէն
ետքն ալ, անապատականի մը սովորու-
թեամբը չէր վարուած Մաւրիտիոս: Մաս-
նաւորապէս սպասուց ճոխութիւն կը պա-
հանջէր, և թէպէտ ամէն բանէ տաղտկա-
ցած էր, սակայն չէր համոզուէր որ կեն-
ցադասէր շնորհալի մարդու մը, թէ և
միտքը դրած ըլլայ հրազէնքով մը երկրորդ
օրն իր կեանքը վերցնելու, նոյն պատա-
ռաքաղով երկու տարբեր կերակուրներու
դաշիլ վայլէ: Շրթանց ծայրովը խմեց, ա-
կուաներուն ծայրովը կերաւ: Որսողա ճիշդ
խօսելով, կլլեց իր առջև դրուածները.
Մագդաղինէ բսաւ որ բոլոր կենացը մէջ
ասանկ ախորժելի կերակուր մը չէր կերած:
Երբոր անկից ելած կը դառնային, դեռ ևս
աչքով ասդին անդին փնտռելով թէ ար-
դեօք պատշաճ տուն մը կը գտնա՞ն, միա-
ձայն հաւանութեամբ փողոց մը մտան, ո-
րուն անմարդի տեսքը մէկէն ի մէկ Մագ-
դաղինէի հաճոյացեր էր. առանձին փողոց
մը, որուն մէկ ծայրը Անկարդ գինոշորաց
պուշխարը կը հանէր, իսկ մէկալ ծայրը՝ Պագ-
փողոցը, որուն ուղիսն անուանի ըրաւ

Շղատէլ տիկինը: Բնակչաց աճմանն ու ճարտարութեան յառաջագիմութեանը նայելով, հինգ հարիւր տարի չերթար՝ բոլոր աշխարհիս մէջ ապաւէն մը պիտի չմնայ առանձնական մտածութեան կեանք սիրողներու . այսպէս այսօրուան օրս այդ փողոցը կրկին կարգ մը ունի առաւել կամ նուազ նոր, տղեղ և անարուեստ տուներու: Այն ատենը գեղ մը կրնար սեպուիլ կամ գոնէ կանաչագեղ արուարձան մը տերեւներու մէջ պահուրտած պղտի քաղաքի մը: Պարնան, հոն մտած ատենդ՝ եզրեւանիներու հօտը կամ ծաղկաղարդ թմբիներու՝¹ բուրմունքը կը ծծէիր: Պատերը ցանկի տեղ կը ծառայէին, և անոնցմէ վեր բարձրացած ախարսները, սուտ երենոսի ծառերն, ու Հրեաստանի ծառերը կը շարժէին իրենց անուշահոտ ողկոյզները: Պարտէզներու խորերը, ուր սոխակն ամառուան գիշերները կ'երգէր, վանդակապատ դռներու ետեւ կը տեսնայիր աղուոր անմուռնչ պալատներ և գեղեցիկ տղայք որ կանաչին վրայ կը վազվզէին: Միով բանիւ, Բաբելոնի փողոցն էր ասիկայ, որուն աս անունը թէ՛ իր պարտէզներուն, և թէ՛ ատենօր Շամիրամի հին քաղքին եպիսկոպոսին հոն բնակած ըլլալուն պատճառաւ տրուած էր: Արսուլա Վալդրամէր կարծեց ինքզինքը, և հարցուց թէ

¹ Տճ. Օհլամուր աղաճը:

որ կողմէն կը վազէր Վիեն գետը : Մազ-
դաղինէ աղաղակեց թէ իրեն համար եր-
ջանկութիւն էր այս գեղին մէջ բնակիլն ,
որ Բարիգու մէջ զարտուղութիւն մըն էր :
Մաւրիտիոսի ամէն բան անտարբեր էր :
Օրիորդին փափաքը կատարուեցաւ . այն
սակաւաթիւ տուներուն մէկուն մէջ որ
ատդին անդին կ'ընդհատէին զիւղական
տեսարանը՝ երկու պղտի բնակարան գը-
տաւ , իրարու մերձաւոր՝ միանգամայն ի-
րարմէ զատուած . մէկը՝ Մաւրիտիոսի հա-
մար , երկու սենեկով . միւսը՝ իրեն և Որ-
սողայի համար , իրեք խուցով . ամէնն ալ
բարձր դիրքով և տանիքի տակ , բայց հո-
վանաւոր ծառերու վրայ նայող էին : Իմ
կարծիքս այն է , Մազդաղինէինն ալ նոյն
էր , որ լաւագոյն է մարդ իր պատուհանին
առջև կանաչութեան չիւղ մը ունենայ քան
թէ Ղուվրի սիւնազարդ տեսքը :

Սաանկ լմընցաւ այն օրն , որ կրնար
նախկին ճաշակ մը տալ Մաւրիտիոսի այն
զուարճութիւններուն , որ իրեն համար
պատրաստուած էին : Երկրորդ օրն ու հե-
տեւալ օրերը աւելի տաժանելի և աւելի
աշխատալի եղան : Բաւական չէ թուին
ընտրելը բոյն դնելու համար , պէտք է
նաև խոտերու մազեր , փետուր և մա-
մուռ բերել : Մաւրիտիոս բռնադատուե-
ցաւ Մազդաղինէն խանութներ տանելու ,
ամէն բան տեսնալու քննելու , գիներու
վրայ վէճեր կռիւներ լսելու , ինքն որ բո-

լոր կենացը մէջ ամենեւին բան գնած չէր ,
 և իրեն պատիւ կը սեպէր ամէն բանի ու-
 ըրիչներէ աւելի ստակ վճարելու : և Որսո-
 լա ալ միշտ անբաժան էր իրմէ : Թէպէտ
 ինչպէս որ պէտք է իրաց յարգը կը ճանչ-
 նար Մազդազինէ , թէպէտ 'ի բնութենէ
 'որչափ շնորհօք՝ նոյնչափ ալ խելքով պըճ-
 նեալ էր , բայց գնելու միջոց շատ խստու-
 թեամբ չէր երթար . տղայական ուրախու-
 թիւն մը կ'երևար վրան , որ հաշուի այն-
 չափ չնայիր . սակայն Որսոլա , որ կար-
 ծէր թէ խանութպանները կ'ուղէին խա-
 բել զինքը իբրեւ միամիտ լիմոծցի մը , ա-
 մէն բանի վրայ անվերջանալի դժուարու-
 թիւններ կը հանէր , և այնպիսի դաժան
 կծծութեամբ իր տերանց շահը կը նայէր ,
 որ հազիւ հրեայ մը կ'ընէ : Մուխէրի աղա-
 խիններուն պէս կոկորդը զօրաւոր ըլլալով ,
 խանութի մանչերու հետ կը վիճէր , մու-
 րացկան և գող կը կանչէր անխորաբար ,
 անանկ որ քանի մը տեղ քաղաքավարա-
 կան կերպով մը զուրցուեցաւ իրեն որ դռ-
 նէն դուրս ելլէ : Մաւրիտիոս կատաղու-
 թենէն չէր գիտէր ինչ ընելիքը , կը զայրա-
 նար ամենայն սաստկութեամբ , բայց Որ-
 սոլայի փոյթը չէր ըլլար : Սակայն երբոր
 սպառնացաւ իր երկիրը նորէն դարձնե-
 լու զինքը , Որսոլա բաւական սկսաւ լե-
 զուն բռնել :

Վերջապէս , չաբաթուան մը մէջ մեր ի-
 րեք ընկերները իրենց պզտի կալուածը

մտան : Աղուոր առաւօտ մը՝ երկու նիհար ձիերով կառք մը մեծ դղրդամամբ այն փառաւոր սլալատին դրանն առջև կեցաւ , ուր կը բնակէր դեռ Մաւրիտիոս : Որսողա և Մազդազինէ կառքէն վար իջան :

— « Երթանք , Մաւրիտիոս , երթանք , եղբայր իմ , ազգականին սենեակը մտնալով աղաղակեց օրիորդը , որ աւելի վառվռուն և աւելի թեթեալարժ էր քան բալլաւորի մը խոտին վրայ խաղացող այծեման ուլ մը . օրը բոլորովին լուսացաւ : Ուրիշ բան չմնար քեզի ընելու՝ բայց եթէ հրաժարական ողջոյն մը տալ այս կահկարասեաց , դորդերուն , օթոցներուն և ոսկեղօծ ձեղուններուն : Իրաւ երթալու տեղերնիս ասոնց հաւասարը պիտի չգտնես . բայց աղքատութիւնն ալ իր ճոխութիւնն ունի , և երջանիկ մարդիկ հարկ չէ որ ապանկ չքեղ բնակարան ունենան :

— Խեղճ գառնուկ , ըսաւ անպատմելի փափկութեամբ մը Որսողա , որ իր տիրոջը հետ ապրելու ուրախութենէն ինքիրմէն դուրս ելեր էր : Երթանք զինքը սիրելու ու գգուելու , և անտարակոյս ինքզինքը դեռ Վալդրավէր պիտի կարծէ : Եւ ի՞նչ դուարճութիւն պիտի ըլլայ մեզի՝ բոլոր շաբաթը աղէկ մը աշխատելէն վերջը , կիրակի և աօն օրերը իրեքնիս մէկտեղ հասարակաց սլարտէզներն երթալ պտըտիլ : Ո՛հ , սլարոն Մաւրիտիոս , շատ երջանիկ եմ ես . ուրախութենէս կը խղղուիմ , պէտք է որ դուրս թափեմ զայն » :

Ուրեմն վերջապէս այն ժամը զարկեր էր, զոր Մաւրիտիոս կարծէր թէ ամեննին պիտի չհասնի: Ինքը յոյս ունէր որ ան կարծելի խափանմունքներ, անյադթելի արգելքներ դուրս կ'ելլեն, և ընդ հակառակն կարծես թէ դիւթութեամբ ամէն բան յաջող գացած էր: Նոյն իսկ վերջին իրիկունը միտքը դրած էր որ անշուշտ արտաքոյ կարգի դիպուած մը կը հանդիպի, որ զինքը այս ծանր կապանքէն կ'ազատէ, և սակայն իրական հարկը հասեր էր երկը թէ ձեռքով և առանց ճամբան խոտորելու: Այլ ժամանակը չէր ետ քաշուելու: Այն սեմէն դուրս ելլալու ատենը՝ ուսկից մէյ մ' ալ ներս պիտի չմտնէր, այն առարկաներէն բաժնուելու միջոցը՝ որոնց մէջ սահեր էր իր խռովայոյզ երիտասարդութիւնը, Մաւրիտիոս սրտէն տխուր ողբեր ու բանաստեղծական հրաժեշտի ողջոյններ արձրկելու մարդ չէր: Ուրիշ կողմանէ, թէպէտ այն տեղերն՝ ուր կրած է մարդ՝ չկրնար առանց խանդաղատանայ թողուլ, սակայն այն տեղերն՝ ուր գէշ կեանք անցուցած է՝ հայրենիք չեն կրնար ըլլալ, և միշտ առանց գորովոյ և առանց ցաւելու կը թողու զանոնք: Այն ամէն բաներն՝ որոնց վրայ իշխանութիւն ունէր՝ Ուսողային տուաւ որ կառքին մէջ գնէ. և տխուր ու չոր աչքերով չորս դին մէյ մը նայելէն ետքը, թեին տակն առաւ ատորը՝ ճանապարհներուն տուփն, որ իրեն բոլոր

Հարստութիւնն ու վերջին յոյսն էին , ու
թափով մը բնակարանէն դուրս ելաւ :
Այս վայրկենիս՝ Մազդազլինէի ճակտին
վրայ այն երկնային ուրախութեանը ճա-
ռագայթ մը կը ցոլար , որ անտարակոյս կը
լուսաւորէ հրեշտակաց դէմքը , երբոր 'ի
ճայն երգոց մոլորեալ հոգի մը կը տանին
առ Աստուած :

Թ

Երկու խեղճ բնակարաններ էին անոնք՝
 ուր Մազդազինէ և Մաւրիտիոս ալիտի սկը-
 սէին ապրիլ իրարու մօտ . բայց բանա-
 ստեղծ մը սիրած կ'ըլլար զանոնք , թէ որ
 բանաստեղծները դեռ ևս վերնայարկաց
 մէջ բնակելու ըլլային : Թէպէտ չափէ
 դուրս պարզութեամբ կը փայլէին , սա-
 կայն ամէն բանի մանր մասանցը վրայ
 կ'երևար ընտիր ախորժակի մը և բնածին
 վայելչութեան մը կնիքը : Գերմանուհի օ-
 ռիորդին սենեակը սլատած էր մարգար-
 տագոյն թղթով մը , որուն վրայ ասդիս
 անդին ցրուած էին մեխակի , վարդի ու
 յակնթի սլզաի փունջեր , և որ վրանի ձե-
 ւով կը միանար ձեղունին վրայ : Կահկա-
 րասիքն ընկուղէ էին , աթոռները՝ հիւ-
 սած կնիւնէ : Անկողինը նուրբ էր , նեղ ,
 նման դպրոցի ներքին աշակերտաց անկո-
 ղիններուն , և զոր կը ծածկէր լայն վարա-

գոյր մը՝ պատերուն թղթին յարմար գու-
նով պարօխկ կտաւէ : Պատուհանին մօտ
կը տեսնէիր ստու մը , որուն վրայ կը հանգ-
չէին վրձիններ , գունոց տփիկներ ու յախ-
ճապակէ պնակներ , որոնք սիրելի մարդի-
ղուհւոյնն էին : Արակարանին մարմարիո-
նը ուրիշ զարդ չունէր՝ բայց եթէ երկու
հողէ լայն բերնով անօթներ , իսկ ներսի
կողմը նոյեմբերի կը սպասէր՝ դալար մա-
մուոյն ձեացուցած թանձր բարձէն խալը-
սելու համար : Անկողնոյն գլխուն կողմը՝
յենարանի մը վրայ կը հանգչէր կանթեղ
մը , որ կրնար սահիլ իր պղնձէ բնոյն վը-
րայ : Իրաւ գորգեր չկային , սակայն կըր-
նայիր հայլիի պէս յատակին տախտակա-
մածին մէջ նայիլ , այնչափ պայծառ ու
փայլուն էր : Հայլիին շրջանակին երկու
կողմերը՝ մէկ դիէն Զրէդնը տիկնոջ խել
մը կիտուածանկարներ կախուած էին ,
միւս կողմն ալ քանի մը շարժուն դարան-
ներ , որոնց մէջ Վալդրամէրէն բերուած
գրքեր , չորցած ծաղկրներ , տունկեր և
հանքեր կային : Պատուհանն , ինչպէս ը-
սինք , պարտիզի մը վրայ կը նայէր , որուն
ծայրն եղած պալատը կարծես թէ մաղձոտ
մտածմանց մէջ կը թափառէր : Մաւրիտիո-
սի խուցն ալ շուրջ շուրջանակի նոյն ոճով
շտկուած էր . միայն ասով կը տարբերէր՝
որ աշխատութեան նշան մը չէր տեսնուէր
մէջը , և փուճ տեղը կը փնտռէր մէկը՝
թէ որ ուղենար այնպիսի առարկայ մը

դանալ հոն, որ յոյս մը տար վերոյիշեալ բանին կամ դոնէ նոյն տեսակ հին յիշատակ մը միտքը բերէր: Պատերը մերկ էին, անկողինն ալ առանց վարագուրի:

— « Ո՛հ, աս ասանկ աղուոր չէ, ըսաւ Մազդադինէ Մաւրիտիոսի. բայց ես կարծեմ թէ աշխարհիս մէջ ու ելցէ խեղճ բընակարանն ալ մարդ կրնայ ինքիրեն զարդարել՝ թերեւս օթոցադործներէն ալ աղէկ: Մեր մտածութիւններն ու երեւակայեալ յոյսերը, մեր ուրախութիւններն և մեր ցաւերը՝ այնպիսի ճոխ կահկարասիք և զարդարանք են, որ հարուստներէն շատը չեն ճանչնար, և լաւագոյն են քան զթաւիշն ու մետաքսը, քան զվարդենւոյ փայտն ու ծիրանեփայտը: Այն չորս պատերն՝ որ զմեզ կը տեսնեն դրաղեալ ի սիրել, աշխատիլ, մտածութեամբ պարարիլ և յուսալ, միշտ պալատի մը պատեր են »:

Այս խօսքերս Մաւրիտիոսի սիրտը շատ չշարժեցին, որ երբ մինակ մնաց, սկըսաւ խուցին մէջ ասդիս անդին պտըտիլ վանդակի մէջ նոր փակուած առիւծի մը պէս: Վերջապէս բարկութիւնը զեղաւ. սկսաւ ինքզինքը քամըթել, ճակտին զարնել, և յետոյ կատաղութեան աղաղակներով անկողնին վրայ գլորեցաւ: Կը յանդիմանէր ինքզինքը թէ ինչո՞ւ վատութեամբ և անհաւատալի թուլութեամբ մը դիջաւ ու թողուց որ բաներն այս աստիճանի

հասնին, անմիտ կը կոչէր ինքզինքը, և իր մօրաքեռ թոռան անունը հայհոյութեամբ բերանը կ'առնէր: Այս միջոցիս Մագդաղինէ իր գոյները, վրձիններն ու փղփղէրէ թիթեղները կարգի կը դնէր, և անանկ ուրախութիւն մը կը ցուցնէր գէմբին վըրայ, որ կարծես թէ բոլոր կենացը մէջ այս վիճակն ունեցեր էր. աւելի գոհ էր իր աղքատութեանը՝ քան թէ իր հարստութեանը վրայ, երբոր մարգիզուհւոյն մահուընէն ետքը իբրեւ տէր մօտեր էր ՚ի Վալդրամէր: Որսողա ալ աշխատելու հետ էր. մէկ կողմանէ կը շփէր կը մաքրէր, և մէկալ կողմանէ ալ բարձրաձայն իր երկրին երգերէն մէկը երգելով կը ղուարճանար: Ժամէ մը ետքը Մաւրիտիոս տնէն դուրս ելաւ, Որսողայի ձայնէն սաստիկ կիրք ելլալով: Ինչուան իրիկուն քաղքին մէջ թափառեցաւ, առանց գիտնալու և առանց փոյթ ընելու թէ ուր կ'երթայ: Ժամը տասնըմէկին միջոցները՝ գիտուածով այն տեղոյն մօտերն հասաւ, ուսկից որ ճամբայ ելեր էր: Փայլակներ կը սահէին ամպերուն երեսը. կայծակները կ'որոտային, անձրեւի խոշոր հատեր կը սկսէին վար թափիլ: Մաւրիտիոս, որ ալ ուրիշ ապաւէն չունէր՝ բայց եթէ Բաբելոնի փողոցին վերնաշարկը, փութաց հոն քաշուելու: Որսողա, որ կը սալասէր անոր դարձին, վաղեց սանդուխին առջև դնաց՝ իր երիտասարդ տիրոջը քաշելուն ձայնը լսելով. բայց երբ-

որ տեսաւ անոր դէմքին տփգունութիւնը , սոսկացաւ մնայ : Շրթունքները կապու-
տակած էին , աչուրները խորցած ու ջեր-
մնաբեր լուսով մը կը փայլէին : Խեղճ աղ-
ջիկը վախնալով Մաւրիտիոսի վրայ՝ ուղեց
զանիկայ Մագդաղինէի խուցը տանիլ , որ
սովորաբար շատ ուշ կը պառկէր . բայց
Մաւրիտիոս հրեց անցաւ ու իր սենեակն
առանձնացաւ : Բաց պատուհանին առջև
նստեցաւ , ու ինչուան առաւօտ մտիկ կ'ը-
նէր հովուն մռնչելը պարտիզին մէջ , և կը
դիտէր երկինքն , որ իր հոգւոյն չափ մութ
ու մրրկալից չէր : Երբոր անկողին մտաւ՝
ջերմը բռներ էր դինքը , և երբոր եկան
դինքը տեսնելու՝ ցնորած էր :

Իր կեանքը վտանգի մէջ կ'երևար : Խեղճ
երիտասարդը չէր կրցած այսպիսի նոր վի-
ճակի մը բռնն հարուածին դիմանալ , զոր
հեռաւոր կը կարծէր . ինչպէս Տօն Ժուան¹
մարմարիոնին ձեռքը բռնելու ատեն , այս-
պէս Մաւրիտիոս ալ կայծակնահար եղեր
էր : Սակայն քաջ բժշկաց խնամքը , երի-
տասարդութեան ոյժն որ դեռ մեռեալ
չէր ի նմա , և մանաւանդ Մագդաղինէի
և Որսուլայի անխոնջ և փոյթեռանդն խը-
նամքը , կամաց կամաց կենդանացուցին
դինքը : Իրարու հետ կը մրցէին իրեն

¹ Մուլէրի Խնջոյ՝ Է.Է. ըստած կատակերգութեանը
մէջ, Տօն Ժուան անունով անզգամ ու անհաւատ մարդը՝
խօսող արձանի մը ձեռք տալու ատենը , կայծակը կ'իջնայ
գլխուն , ու երկիրը պատռուելով կը կլլէ զանիկայ :

կեանքը խալըսելու համար, և կարծեմ մայր մը եղած չէ որ այնչափ դուրս, սէր և զոհ և հոգ ըրած ըլլայ իր հիւանդ որդւոյն, որչափ այս երկու աղնիւ օրիորդները ցուցուցին Մաւրիտիոսի: Հիւանդութիւնը շատ անդգամ հիւր չէ. ունի իրեն աղէկութիւնները. թէ որ ուրիշ օգուտ մ'ալ չունենար՝ բայց եթէ լաւ ևս յայտնելու մեզի այն անձանց սէրը, որոնք մեզի ախորժելի են և դորոնք ինքը մեր անկողնին քով կը ժողվէ, պէտք չէր շատ գէշ խօսիլ վրան: Անկէց զատ՝ այս սքանչելի յատկութիւնն ունի, որ կը ջնջէ չար կիրքերը, խիստ սրտերը կը կակղացընէ, և ծուկովը՝ ուռնուոյ բարակ ճիւղի մը պէս կը ճկէ ամենէն աւելի անստատ բնաւորութիւնները: Այսպէս այն կատաղի Մաւրիտիոսը, որ առողջ եղած միջոցը այն ատիճանի զայրացած էր ապրելու բռնադատուելուն վրայ, սանձուած կենդանւոյ մը պէս թող տուաւ որ խնամեն զինքը: Երբեմն երբեմն քաղցր նայուածքով մը շնորհակալ կ'ըլլար Մագդաղինէի և Որսուլայի, որ քովը նստած էին. և քանի մը անգամ ալ իր մօրաքեռ թոռանը ձեռքը սխմեց ի նշան երախտագիտութեան: Օր մը գլխուն վրայ կախուած տեսնելով հօրը դէմքը, դոր նկարած էր մարգիզուհին՝ ապետին մահուընէն տարի մը առաջ, ձեռքն առաւ զայն և երկայն բարակ վրան նայելով այնպիսի ցաւի ու ապաշաւանաց սըր-

տաշարժ խօսքեր կ'ուղղէր անոր, որ հա-
ռաշանքները ձայնը կը կտրէին: Մագդա-
ղինէ և Որսողա ալ կու լային. բայց քաղցր
արցունքներ էին անոնք: Ուրիշ օր մըն ալ
կրակարտնին վրայ ագածոշ փայտէ տուփ
մը տեսաւ, որ ինչուան ան օրը գիտած չէր:
Ապաքինութեան վիճակը, ինչպէս որ յայտ-
նի է, շատ զարմանալի նմանութիւն ու-
նի մանկութեան: Մանկութեան պէս այս
վիճակին վրայ ալ նոյն է անդամոց տկա-
րութիւնը, բնական կերպով զարմանալու
բերումը, և հետաքրքրութիւնն որ ոչինչ
բանովմը կ'արթննայ կամ կը խափանուի.
կենաց սկսումն է, վերջապէս՝ երկրորդ
մանկութիւն մըն է: Մաւրիտիոս բերել
տուաւ այս տուփը, բացաւ խուփը, և տե-
սաւ կանաչ թաւիչէ խորշերու մէջ չա-
փակցութեամբ դրուած այն գործիքները՝
ղորոնք ատենօք կը գործածէր իր հօրն
հետ մէկտեղ՝ ընկուղենւոյ, տանձենւոյ և
կաղնւոյ փայտերը փորելու միջոց:

— « Ափսոս, ըսաւ Մագդաղինէ, աս
միայն կրցայ խալըսցընել հօրենական ժա-
ռանգութենէդ: Մտածեցի որ քեզի տհա-
ճելի չկրնար անցնիլ ասոնց քովդ գտնուի-
լը, և թէ թերեւս չնորհակալ ալ կ'ըլլաս
ինծի՝ օտարաց ձեռքը չթողլուս համար:

— Այո, մօրաքեռ թոռս, ըսաւ Մաւ-
րիտիոս. յետոյ՝ Այո, բոյր խմ, աւելցուց,
(այս առաջին անգամն էր որ աս անունը
կու տար անոր), շատ աղէկ ըրեր ես:

Այս տուփին որ բացի, երիտասարդու-
թեանս տարիներուն պատկերը դիմացս
ելաւ :

— Զարմանքս կու գայ, վրայ բերաւ Որ-
սոլա, երբոր կը մտածեմ որ ասոնցմով
ասպետն իր ասլրուտաւ ճարեր է անհա-
ւատից մէջ. ասպետն որ աղնուական,
մեծ մարդ և աղնուասպետական էր կար-
ծեօք, իր ճերմակ ձեռքերովն անտնկ վար-
պետութեամբ տղոց խաղալիկներ կը շի-
նէր, իբրեւ թէ բոլոր կենացը մէջ միայն
անոր զբաղած ըլլար, և ամենեին չէր ա-
մրչնար ռամիկ մարդու մը պէս աշխատե-
լու : Իրաւցընէ իրեն համար կրնամ ըսել
թէ գոռոզ չէր. և սակայն ի բնէ գոռոզ
մարդ էր :

— Այո, ըսաւ Մադդադինէ, շատ մե-
ծասիրտ էր :

— Հապա մարգիդուհին, աղաղակեց Որ-
սոլա, որ խօսելու ասպարիդին մէջ ետ
քաշուիլ չէր դիտէր. անտարակոյս ասոնց-
մէ մէկն եղած է, որ արքայութեան գրան
դիմաց երկար ատեն չեն սպասեր : Այն-
պիսի մեծ ցեղէ տիկին մը, որ արքունեաց
մէջ ալ մտած էր, գարեջուր խմողներու և
շուգրուղ¹ կերողներու կենդանագիրները
կը շինէր, մինչդեռ շատ դիւրաւ կրնար
լաւագոյն և ճոխագոյն կերպով ասլրիլ :
Ո՛հ, նշանաւոր կին էր :

¹ Շո-հ-հո-դ ըսուածը մեծագլուխ կաղամբով շինուած
առողջարար կերակուր մըն է :

— Այո, զուրցեց Մագդաղինէ, գեղեցիկ հողի մը ունէր:

— Քու հողւոյդ պէս, կտրիճ օրիորդ», կրկնեց Որսուլա՝ մեծարանքով մը Մագդաղինէի մատուրներուն վրայ իր շրթանցն համբոյրը դրոշմելով:

Նման այն մարդկանց՝ որ սիրով առակ մը մտիկ կ'ընեն առանց փոյթ բնելու առնոր բարոյականին վրայ, Մաւրիտիոս մըտիկ կ'ընէր բոլոր այս խօսակցութիւնը, և ամենեւին մտքէն չէր անցընէր մտածելու թէ արդեօք անոր տակ իրեն համար խրատ մը ծածկուած կա՞ր: Ապաքինութեան մէջ ամենէն աղէկ բանը՝ անցելոյն մոռացութիւնն ու ապառնւոյն վրայ ամենեւին հող չընելն է: Դեռ շատ տկար ըլլալով՝ կարողութիւն չենք ունենար ներկայ վայրկենէն անդին անցնելու, և մեր խօսակցութեանը մեզի տուած զգացմանը մէջ բոլորովին կ'ընկղմինք: Այսչափ միայն գիտենք որ կ'ապրինք: Դժբաղդաբար այսպիսի քաղցր վիճակ մը երկայն չտեւեր. կամաց կամաց՝ քանի որ առողջութիւնը կը հաստատուի, կենաց բեռն ալ զգալի կ'ըլլայ:

Թէպէտ վտանգէ ազատած և դրեթէ բոլորովին վրայ դրած էր Մաւրիտիոս, բայց վերջի աստիճանի տկար էր, և դեռ անընդհատ խնամքի կարօտ ըլլալուն, միանգամայն զինքը զուարթացընելու ու զբաղեալ բռնելու վախճանաւ ալ, Մագդաղինէ և Որսուլա օրուան մեծ մասն իրեն քո-

վը կ'անցընէին : Մաւրիտիոսի խնդիրը
վը՝ օրիորդն իր աղգականին խուցը փո-
խադրեր էր իր արուեստանոցը . բոլոր օ-
րը կ'աշխատէր հոն , շատ անգամ ալ դի-
շերը կը հսկէր : Ինքը կը նկարէր , կամ
կ'ասղնեգործէր , իսկ Ռրսուլա կը լուէր
կամ օղակերպ կը հիւսէր : Սկզբան Մաւ-
րիտիոսի շատ ախորժելի երեւցեր էր այս
ընտանեկան տեսարանը . բայց քանի որ
մարմնոյն առողջութիւնը կը զօրանար ,
սրտին ու հոգւոյն հիւանդութիւններն ալ
նորէն կը տիրէին վրան , և կամաց կամաց
կը սկսէր սրտէն նեղանալ այս երկու օ-
րիորդաց ցուցուցած խնամքներուն վրայ ,
որոնք ոչ երբէք քովէն կը զատուէին : Աւ-
նեցած պարտաւորութեանցն դիտակցու-
թիւնը՝ առանց իր դիտնալուն կը ճմլէր զին-
քը մրրկալից մթնոլորտի մը սէս . թեթե-
ւերկիւզի զգացմամբ մը կը լսէր իր ճակա-
տադրին խուլ ձայնը , նման ջրոց մակըն-
թացութեան հեռաւոր աղաղակին :

Իրիկուն մը որ խորունկ քնոյ մէջ կ'ե-
րեւար , Մաղդաղինէ և Ռրսուլա ստուի մը
երկու կողմը նստած՝ ցած ձայնով կը
խօսակցէին , կանթեղին լուսովն աշխա-
տելով :

— « Ի՞նչ անմեղ հրեշտակ , կ'ըսէր Ռր-
սուլա . ամենեին չեմ ցաւիր իրեն համար
ըրած ծախքերնուս վրայ . հարկ ըլլար նէ՝
դիխարկս ու վրտաւակս ալ դրուէր դնէի :
Բոլոր ստակնիս իրեն հիւանդութեանը

Համար գնաց , և երկու սկուտ չունինք տան մէջ :

— Փոյթդ չըլլայ , աղնիւ Որսուլա . ևս
կը յուսամ որ վաղը լմնցընեմ սա թէյի
տոփոյն նկարը , որ ինծի գէշ չերեար .
նայէ սա աղուոր ծաղիկներն ու սիրուն
թռչունները : Բաներնիս գէշ կ'երթայ թէ
որ չկարենամ գնել զայն այն մեծ մթերա-
նոցին մէջ , ուր ուրիշ երկու ձեռագործներս
գնուեցան : Ասկէց զատ՝ երկու պայուսակ
ալ պատրաստած եմ , որ ըստ բաւականին
ընտիր են . քեզի հետ մէկտեղ կ'երթանք
ծախելու զանոնք : Ա՛րսեն թէ այսպիսի
սնտիրք աղէկ գնով կը ծախուին 'ի Բա-
րիդ : Իսկ թէ որ այս ամէնը յաջող չեր-
թան , դեռ քանի մը մատնի , քանի մըն ալ
գոհարներ ունիմ . զանոնք ալ ազամանդ-
ներուս քով կը խրկենք :

— Իմ գինդերուս ու ոսկիէ խաչիս հետ
մէկտեղ , ըսաւ Որսուլա . ասիկայ բնական
բան է . բայց , սիրելի օրիորդ , դու գիշեր-
ները կը նստիս կ'աշխատիս , չըլլայ որ ա-
ղուոր կապոյտ աչքերդ կորսնցընես , և ա-
ռողջութիւնդ , որ ալ աւելի յարգի է :

— Մի վախնար , պատասխանեց Մադ-
դադինէ ժպտելով , ևս դրսուանց երեցա-
ծէս աւելի ուժով եմ : Թող որ աշխատու-
թիւնն առողջութիւն կու տայ . մարդիղու
հին ստէպ կը դուրցէր ինծի թէ ամէն տե-
ղէ աւելի 'ի Նիւրեմպէրկ առողջ էր : Պի-
շեր ցորեկ կ'աշխատէր ինքը հոն , և ես

կը վկայեմ որ մեռնելէն քանի մը ժամ առաջ՝ դեռ իր աչքերը շատ գեղեցիկ էին : Եւ այս ալ մտածէ , աղնիւ Որսուլա , որ մեր սիրելի հիւանդին համար պէտք է որ ջանքս և գործունէութիւնս կրկնապատկեմ : Իր ապաքինութիւնը թերեւ երկայն երթայ . թէ որ մենք այն ամէն խնամքը չցուցնենք իր վրայ՝ որչափ որ իր վիճակը կը պահանջէ , ինչպէս պէտք է յանդիմանենք մենք զմեզ , ինչպէս խիղճերնիս պէտք է դարնէ , և ինչ կ'ըսէ Մաւրիտիոս , որ մեզի համար միայն յանձն առաւ ապրիլ :

— Այո , զուրցեց Որսուլա՝ մեծարանքով աչքը դէպ 'ի այն անկողինը դարձընելով , ուր կը հանգչէր իր երիտասարդ տէրը . իրօք մեծ բարութիւն ու մարդավարութիւն էր ըրածը . չենք կրնար դանդատիլ վրան : Այն վայրկենին որ ատրճանակը պիտի պարպէր գլխաւն , միայն մեր սիրոյն համար ետ քաշեց դայն : Եւ ինչպիսի՞ ուրախութեամբ կը պտըտէր հետերնիս փողոցներուն մէջ : Թող որ մէյ մը որ առողջանալու ըլլայ , շատ պիտոր հանդարտի : Զուարթութեամբ պիտոր աշխատի իր մօրաքեռ թոռանն ու իր սննդակից քրոջն համար . որովհետեւ հրեշտակ մըն է , աղնիւ հրեշտակ մը , ինչպէս որ միշտ բսերեմ քեզի » :

Ասանկ ցած ձայնով խօսեցան իրարու հետ , մինչև որ Որսուլա բռնադատեց ըզ-

Մագդաղինէ որ խուցը քաշուի քիչ մը հանդէլու համար : Երթալու ատեննին՝ երկուքն ալ Մաւրիտիոսի անկողնոյն վրայ ծռած , քանի մը վայրկեան դիտեցին լուծեամբ անոր տոգոյն կերպարանքը , որուն վրայ հիւանդութիւնը դարձեալ տըպաւորեր էր իր բնածին մեծութիւնն ու վեհութիւնը :

Մաւրիտիոս չէր քնանար , և բոլոր խօսակցութիւնը լսեր էր : Երկրորդ առաւօտը ստրի վրայ էր . որչափ որ առաջ տարտամ , բարկացկոտ և զայրագին բնաւորութեամբ տեսանք զինքը , հիմա բնդ հակառակն հանդարտ և հաստատամիտ կ'երևար , և միտքը դրած էր աշխատութեան ձեռք զարնելու : Սակայն կը խաբուի մէկը թէ որ անոր կամացն այս որոշումը՝ երախտագիտութեան և գորովոյ զգացմունքներէ առաջ եկած սեպելու ըլլայ նէ : Առողջութեան հետ Մաւրիտիոս իր առջի խտատարտութիւնը նորէն ստացած էր : Այն երկու վեհանձն օրիորդաց անձին նուիրումը՝ որով իր հիւանդութեանն համար իրենց բոլոր ունեցածը գործածեր էին , փոխանակ սիրտը շարժելու՝ կը զայրացընէր մանաւանդ . բայց Աստուած անոր համար թոյլ տուած է հպարտութիւնը մեր սրտին խորը , որ հարկաւոր եղած ատեն առաքինութեան տեղ ծառայէ : Ահաւասիկ այս առթիւ ալ՝ հպարտութիւնն ըրաւ այն հրաշքը , զոր ըստ ինքեան առա-

քինութիւնը միայն պիտի կարենար ընել :

Ուստի պատրաստ էր ինքը աշխատութեան , իրաւ առանց եռանդեան , բայց գոնէ առանց տարակուսելու : Միայն կը մտածէր թէ ինչ բանի ձեռք դարնէ . աշխատի , կլոր բառ մըն է՝ մարդուս բերնէն չուտով կը սահի . բայց բան մը պէտք է գիտնալ աշխատելու համար : Տղայոց խաղալիկներ ու կաղնաբեկ գործիներ չինել . — ասիկայ Նիւրեմպէրի բանի կու դար , որ այսպիսի իրաց հայրենիքն է : Փայտի քանդակագործութեան ետեւէ ըլլալ . — ասոր համար ալ հաղարումէկ գծուարութիւններ կար : Ծոյլերուն համար աշխատութեան ճամբաները միշտ խափանուած են արգելքներով : Ուրիշ կողմանէ ալ շատոնցուրնէ՝ ի վեր թողուցած ըլլալով այս արուեստը , մոռցեր էր զայն : Իսկ մտաւորական աշխատութեան պարապիլը , իր բանը չէր . ոչ թէ յարմարութիւն չունէր այն տեսակ սովորական գրականութեան , որուն այսօրուան օրս այնչափ անձինք ձեռք կը դարնեն յաջողութեամբ . բայց դժբաղդաբար նոյն միջոցին գեղեցիկ դրպրութիւնք դեռ քիչ մը անմատչելի էին , և արուեստից դժուարագոյնը դեռ ումենէն դիւրինը չէր եղած : Թէ որ քանի մը տարի ոչ եղած ըլլար այս դիպուածս , Մաւրիտիոս ևս քաջուած չէր ըլլար այս արուեստէն , և մենք հիմա մեծ մատենագիր մ'ալ աւելի ունեցած կ'ըլլայինք : Ճիշդ ժամանա-

կին հասնիլը՝ կենաց մեծագոյն գաղտնիքներէն մէկն է :

Մաւրիտիոս չհարենալով ինքիրեն ընտրութիւն ընել, խորհուրդ հարցուց իր մօրաքեռ թոռանը : Օրիորդը քաղցրութեամբ պատասխանեց .

— « Ինչո՞ւ կ'աճապարես . հիմկու հիմա շատ ստիպողական հարկ մը չկայ : Գուգեռ շատ տկար ես ու հիւանդոտ . նախ մէյ մը ոյժդ տեղը գայ, մէկալ բաները մերջը կու գան : Բաւական է որ ես պաշտպանութեանդ տակն ըլլամ, ասիկայ ինծի հերիք է, ուրիշ բան չեմ ուզեր : Սմենեին հոգ մի ըներ . ես ոյժ և յօժարութիւն ունիմ . ես քեզի համար սիրով կ'աշխատիմ, մինչև որ օր մ'ալ դու կարենաս աշխատիլ ինծի համար երջանկութեամբ : Ըսէ ինծի, եղբայր իմ, չես ուզեր որ ասանկ ընենք » :

Տարակոյս չկայ որ այսպիսի խօսքեր Մաւրիտիոսի գոռողութիւնը զայրացուցին : Հիմա տեսնանք թէ ինչ կերպով դիպուածը, կամ լաւ ես ասել՝ Մագդաղիէի ձեռքով գործող Նախախնամութիւնը մղեց երիտասարդն այն միակ ճամբուն մէջ, ուր կրնար քալել :

Ժ

Նոյն տանը մէկ թէին մէջ, Մաւրիտիոսի և Մադագաշկինէի բնակած վերնայարկերուն գիմացը, չափաւոր բնակարան մը կար իրեք սենեկով, ուր կը բնակէր երկտասարդ արուեստաւորներու ընտանիք մը: Էրիկը Պետրոս Մարտոյ կը կոչուէր և եքենագործ էր արուեստիւ. կտրիճ ու գեղեցիկ երիտասարդ մը, որ հազիւ քսանը հինգ տարուան կար, միշտ զուարթ, անկեղծ ու պարզասիրտ. մոխրագոյն կտաւէ բաճկոնակ մը կը հագնէր, և կաշիէ գօտւով մը պնդած էր զայն առոյգ մարմնոյն վրայ: Ասիկայ ոտանաւոր չէր շինէր, և իր քնարը՝ քերիչն ու քանդակագործ գրիչն էին: Ամէն օր արշալուստոյն կ'ելլար անկողնէն, ուրախութեամբ առաւօտունէ ինչուան իրիկուն կ'աշխատէր, և կ'երևար թէ համողուած էր որ աշխատութիւնը ժողովրդեան ճշմարիտ բանաստեղծութիւնն է, և արուեստաւորաց վիճակը լաւցընե-

լու համար ընտրելագոյն գրութիւնը : Իր
խելացի ու ազնիւ կիներ քովը նստած՝ ասե-
ղով կ'աշխատէր , և աչքը երկու պզտիկ
տղոցը վրան էր , որոնք հօրերնուն քով
կը խաղային : Մարտոյ երբեմն երբեմն աչ-
խատութեան սեղանատախտակէն կը հե-
ռանար կու գար ընկերոջը քովը , կամ
տղաքները կը գրկէր . յետոյ նորէն գործը
կը սկսէր առաւելագոյն եռանդեամբ : Եր-
բեմն երիտասարդ կիներ Պէրանժէի երգ-
մը կ'երգէր , այն անմահ երգերէն մէկը՝
որոնք մխիթարութիւն եղան հայրենեաց .
էրիկն ալ առանց աշխատութիւնն ընդհա-
տելու՝ զօրաւոր և պարծենկոտ ձայնով մը
տան վերջին տողերը կը կրկնէր : Երբոր ի-
րիկունը կը մօտենար , կիներ իրենց չափա-
ւոր կերակուրը կը պատրաստէր : Շատ
անգամ երկայն բարակ կը նստէին սեղա-
նին վրայ , որուն դարդն էին տղոց անմեղ
չատախօսութիւնները , և ընտանեկան խօ-
սակցութեանց զբաղեալ՝ գիշերը առաջ
կ'երթար :

Մաւրիտիոս պատուհանին վրայ թևե-
րովը կրթընած , ստէպ վեր 'ի վերոյ աչքով
մը այս ընտանեաց ներքին աշխատասէր
և գովելի կենաց տեսարանը կը զննէր .
բայց ոչ եթէ հետաքրքրութեան համար ,
կամ որպէս զի օգտակար դաս մը առնէ
իրեն . հապա միայն պարտաւ ըլլալուն հա-
մար կը նայէր : Իսկ Մադդաղինէ կ'ախոր-
ժէր անոնց օրական ընթացքը դիտել , և

խորհրդական գեղեցկութիւն մը կը նշմարէր 'ի նմա: Իր ու այն երկու երիտասարդներուն մէջ կամաց կամաց դրացւոյ բարեկամութիւն հաստատուեր էր. գերմանուհի օրիորդը կը գգուէր տղաքները երբոր սանդխոց գլուխը կը տեսնար զանոնք. Մաւրիտիոսի հիւանդութեան միջոցն ալ Պետրոս Մարսոյ քանի մը անգամ եկեր էր հարցընելու հիւանդին վիճակը: Առաւօտ մը Մագդաղինէ տեսնելով որ երիտասարդ երենազործը կը քերէր ու կը քանդակէր կաղնւոյ փայտ մը, ինչպէս ատենօք Մաւրիտիոս կ'ընէր աղնիւ ասպետին հետ, սիրտն ելաւ այս յիշատակաւ ու սկսաւ զննել: Մարսոյ բաց սլափուհանին մօտ՝ սեղանատախտակին վրայ ծռած էր և կ'երևար որ գիմացը դժուարութիւն մը ելած էր, որուն 'ի զուր կը ջանար յաղթելու: Մէյ մ' ալ յանկարծ այնպիսի բռնուն ձևով մը՝ որ իր անկարողութիւնն զգալէն առաջ կու գայ, մէկդի նետեց դործինէրը, ու ձեռքովը ճակատը զարկաւ յուսահատութենէն. յետոյ թևերն իրարու անցուցած՝ ոտքի վրայ անշարժ կեցաւ, սոստիկ վհատութիւն մը ցուցընելով դէմքին վրայ: Երիտասարդ ամուսինը քովը մօտեցաւ ու կ'ուզէր զգուանօք և անոյշ խօսքերով խրախոյս տալ. Մարսոյ այս առաջին անգամ ետեւ հրեց զանիկայ, և կատաղութեան արցունքներ դէմքէն վար սահեցան: Արինք սկսաւ լալ. աս տեսնե-

լով տղարն ալ անդիէն կրցածնուն չափ սկսան պոռալ : Մագդաղինէ այս աղէտաւ ի տեսարանը տեսնելով , դուքը շարժեցաւ , խուցէն դուրս ելաւ , և քանի մը վայրկենէն այն ընտանեաց մէջն էր , որոնց հաճոյական էին իր այցելութիւնները : Երբոր պատճառն հարցուց այսպիսի տրամութեան ,

— « Աւա՛ղ , ըսաւ կինը , էրիկս այսօր իսկ բռնադատեալ է լմնցընելու յանձնարարութիւն մը , որուն յաջողութենէն կամ ձախորդութենէն կախուած է մեր տալագայն : Ձեմ գիտեր թէ արդեօք իր վրայ չափազանց համարմունք ունենալէն յանձնառեր է այս գործս , չէ նէ իր տաղանդը հիմա չօգներ իրեն . բայց բանը այս է՝ որ խեղճը չկրնար աղէկ յաջողցընել զայն : Էրիկս զիս ու մեր սիրելի տղաքը մտածելով կը ցաւի . ես ալ իրեն արտասուքը տեսնալով կու լամ :

— Սիրուն օրիորդ , ըսաւ գործաւորը , ինքզինքս խաբեցի կարծելով թէ ես ալ արուեստագէտ մըն եմ . ընդ հակառակն ուղորմելի մարդ մըն եմ , և ձեռքէս ուրիշ բան չգար՝ բայց եթէ տախտակ քերել և ակթոռի ոտքեր շինել :

— Մի՛ ըսեր ասանկ , պատասխանեց քաղցրութեամբ Մագդաղինէ . մարդուս տաղանդն ալ իր ժամանակն ունի բաղդին պէս : Միջակ կարգի մարդիկն են միայն որ միշտ սրտտրաստ են ձեռք դարնելու և

սամենեին չեն տարակուսիր : Տեսնանք , պարոն , ինչ է ընելիքդ » :

Փայտէ քանդակ մըն էր ասիկայ որ հրեշտակապետ մը պիտի ներկայացընէր , և Բարիզու եկեղեցեաց մէկուն համար ապսպրուած էր : Իրօք դէմքը չէր յաջողած . Մագդաղինէ թէպէտ բնութեամբ ներդամիտ էր , սակայն համոզուեցաւ որ եթէ այս երիտասարդ ընտանեաց ապագայն իրաւցընէ այս գործոյն յարգէն պիտի կատուէր , իրաւունք ունէին յուսահատելու : Մէյ մ'ալ այն միջոցին տեսաւ Մաւրիտիոսը պատուհանին առջեւ , և նշան մը ընելով անոր , Մաւրիտիոս քովերնին եկաւ առանց շատ փութալու :

— « Արդեօք կերպով մը օգնութեան չենք կրնար հասնիլ այս բարի ընտանեաց , եղբայր իմ , ըսաւ Մագդաղինէ , և այս տագնապէն խալսցընել զիրենք » :

Մաւրիտիոս այսպիսի հարկի մը մէջ իյնալով , մօտեցաւ փայտէ քանդակին և արհամարհողական կերպով մը քանի մը վայրկեան զննեց զայն ուշադրութեամբ : Ճշմարիտն ըսելով շատ անկատար քանդակ էր , և աւելի ստուերագիծ ըսելու արժանաւոր : Եբենագործը , իր կինն ու Մագդաղինէ չորս կողմը ժողվուած՝ անձկութեամբ կը սպասէին տեսնել թէ ինչ պիտի ըսէ : Մաւրիտիոս խօսք մը չըսաւ . բայց յանկարծակի իրեն քաջութիւնը ցուցընելու գիտմամբ , և ոչ թէ բարեսրտութենէ

չարժած՝ վրայի զգեստն հանեց , փարիս-
րայէ շապկին թևերը վեր դարձուց , և դոր-
ժիներէն մէկը ձեռքն առնելով՝ սկսաւ ա-
րագ արագ քալեցընել զայն կաղնւոյ փայ-
տին վրայ , որ Մարտոյի ձեռացը չէր հսկա-
տակէր : Մագդաղինէ սրտէն կ'ուրախա-
նար որ կը յաղթանակէ : Արուեստաւոր
ընտանիքը լռութեամբ և ոտքի վրայ ան-
շարժ կեցած՝ երիտասարդին ձեռքին վը-
րայէն աչքերնին չէին վերցընէր . իսկ
սեղանատախտակին քովն ալ՝ տղաքները
իրենց խարտեաչ գլուխներովն ու քե-
րոքէի գէմքերովը մէյմէկ աթոռի վրայ ե-
լեր էին հետաքրքրաւար , և գեղեցիկ ու
բնական միութիւն մը կը կաղմէին այն
գէմքին հետ , որ կը սկսէր կենդանութիւն
առնուլ ստեղծագործ գրիչը ճարտարու-
թեամբ բանեցընելովը :

Ինչպիսի մրրիկներէ ալ անցած ըլլայ
մարդկային սիրտը , որչափ որ ալ խան-
դարուած ըլլայ , թէ որ Սահարայի անա-
պատին ալ նմանի , չոր և ցամաք աւազ
ալ միայն ունենայ , դեռ անանկ պայծառ
ու վառ ծաղիկ մը կը տեսնուի 'ի նմա , որ
կարծես թէ առջի օրը բացուեր է : Թէպէտ
իր քովի բոլոր ծաղիկները թոռմած ու մե-
ռած են , բայց իր բաժակէն թերթ մըն ալ
պակսած չէ . կը խնտայ զուարթութեամբ
իր ցօղունին վրայ , զոր քամիները չեն
կրցած արմատաքի խլել : Մարդուս սրտին
այս անմահ ծաղիկն ունի անուն մը . սնա-

սլարծութիւն կը կոչուի : Այսպէս Մաւրիտիոս , որ դրեթէ մեռեալ էր այն ամէն բաներուն՝ որ կեանք կու տան , ներքին գաղանի հաճութեամբ մը կ'ուրախանար այն տապաւորութեանը վրայ՝ որ ինքը քովի եղողներուն վրայ կ'ընէր : Անձնասիրութենէ դրդուած՝ իբրեւ մոգական հնարիւք իր ձեռքերն ստացան այն գրչի ճարտարութիւնն ու ճշգութիւնը , որ ատենօք տապեալին սլարծանքն էին : Յաղթող հրեշտակապետը կաղնւոյն ձեռքէն խալըսած՝ իր թեթեւ թևերը կը շարժէր : Քանի մը ժամուան մէջ , այն դէմքն՝ որ առաջ հազիւ սկսուած կրնար ըսուիլ , անանկ մաքուր ու անանկ ողորկ եղաւ , իբրեւ թէ մարմարիոնի վրայ փորուած ըլլար :

— « Ահա այս էր ընելիքը , ըսաւ Մաւրիտիոս՝ գործիները անդին նետելով ու շապկին թևերը վար իջեցընելով . շատ դժուարին բան մը չէր » :

Խեղճ ընտանեաց ուրախութիւնն երեւակայելու է . տղաքները ծափ կը զարնէին . կնիկն ու էրիկը զարմանքով և երախտագիտութեամբ լցեալ , ուրախակից կ'ըլլային Մաւրիտիոսի՝ ըրած գործոյն համար , և կ'օրհնէին իր բարեգործութիւնը : Մտդաղդինէ լռիկ և կէս մը ժպտելով կը նայէր Մաւրիտիոսի վրայ ու կը կարծէր թէ քաղցր ուրախութեամբ մը գինովցեր էր անիկայ . իսկ Մաւրիտիոս ընդ հակառակն աշխատութիւնը լմընցուցածին պէս՝

ինքդինքը ներքուստ պախարակեր էր թէ
ինչ անմտական ու փուճ զուարճութիւն
ուզեր էր ընել . և որովհետեւ ամէն բանէ
աւելի գորովոյ տեսարաններն անախորժ
էին իրեն , ուզելով շուտով լմնցընելներ-
կայ տեսարանն ալ՝ հագուստը մէկէն հա-
գաւ :

— « Ա՛հ , պարոն , դու իմ կեանքս խա-
լըսեցիր , աղաղակեց գործաւորը զեղուն
սրտով :

— Ես անանկ կը համարիմ , պատաս-
խանեց Մաւրիտիոս պաղ կերպով մը , որ
խօսքի համար և չափազանցութեամբ կ'ը-
սես այս բանը . ապա թէ ոչ շատ դէշ ծա-
ռայութիւն մը բրած կ'ըլլայի քեզի , և չէր
արժէր շնորհակալ ըլլալ ինծի » :

Այս ըսաւ և ուժով մը մէկդի հրելով
այն նազելի մանուկներն՝ որ կը գգուէին
դինքը , անանկ դուրս ելաւ՝ ինչպէս որ
ներս մտեր էր , և իր խուցն առանձնացաւ :
Ինչէն արդեօք առաջ կու գար այս վայ-
րենութիւնը . — մարդուս սիրտն անդունդ
մըն է անարգ վատութեանց : Առանց
դիտնալու՝ Մաւրիտիոս անոր համար կատ-
ղած էր , որովհետեւ ալ անկէց վերջը պատ-
ճառանք մը չէր կրնար բերել չաշխատե-
լու համար : Արուեստաւորները սարսա-
փեցան անոր այս կերպով երթալը տես-
նելով , և շատ կը ցաւէին որ չկրցան ի-
րենց երախտագիտութիւնն յայտնել : Իսկ
Մագդաղինէ , որուն սրտին ծանր հա-

բուսած տուեր էին լսած խօսքերը , գլուխն անդին դարձուց որ աչքերը սրբէ : Մական մտածեց ու ըսաւ ինքիրեն՝ թէ աստուծոյ մը թերեւս բողբոջ պիտի ըլլար սոյն օրը :

Եւ իրաւցընէ , ինչպէս որ յուսացեր էր , Մագդաղինէ դիտեց որ ան օրուրնէ սկըսեալ՝ Մաւրիտիոս ստէպ կը տեսնուէր Պետրոս Մարտոյի հետ : Մագդաղինէի առջև լուռ կը կենար Մաւրիտիոս . բայց օրիորդն անոր ծանր կերպն ու զբաղեալ միտքը տեսնելով , յայտնի կ'իմանար որ արտաքոյ կարգի փոփոխութիւն մը կը պատրաստուէր ըլլալու անոր վիճակին վրայ :

Առաւօտ մը որ Արսուլա իր երիտասարդ տիրոջը սենեակը պիտի մտնար , յանկարծ դուռը կէս բաց թողուցած ու հեւքը բռնուած ետ փախաւ : Ի՞նչ տեսած էր արդեօք . ի՞նչ արտաքոյ կարգի բան կը հանդիպէր Մաւրիտիոսի վերնայարկին մէջ : Արսուլա Մագդաղինէի քով վաղեց , ու գրկուելով հետը՝ կը համբուրէր զանիկայ ու արցունքները անոր վրայ կը թափէին :

— « Եկո՛ւր եկո՛ւր , սիրելի օրիորդ » , ըսաւ , և առանց ուրիշ բառ մը զուրցելու՝ Մագդաղինէի ձեռքէն բռնեց և գայլի պէս քալելով երիտասարդին խուցին առջևը բերաւ :

— « Առանց աղաղակ հանելու՝ մէյ մը ներս նայէ » , աւելցուց :

Օրիորդը շունչը բռնելով կիսաբաց դուռ

նէն ներս նայեցաւ . և երբոր աղէկ մը տեսաւ , արտասուելից աչքերով Որսուլայի դիրկն ինկաւ , և այս երկու աղնիւ արարածներն երկայն ատեն գրկախառն մնացին :

Արդեօք ինչ էր Մագդաղինէի տեսածն ալ : Իրեն համար ասկէց աւելի աղուոր տեսարան չէր կրնար ըլլալ . հասարակ բաճկոնակ մը հագած՝ սեղանատախտակի մը վրայ ծռեր կ'աշխատէր Մաւրիտիոս :

ԺԱ.

Փայտի քանդակագործութիւնը պատիւ ունէր այն ժամանակները . այս արուեստն՝ որ երկայն ատենէ ՚ի վեր երեսէ ձգուած էր ու զրեթէ կորսուած , նորութեան ու զեղովը դարձեալ սկսեր էր ծաղկիլ : Յիշեն ամէնքն որ մենք այն միջոցին միջին դարուն մէջ փոխադրուած էինք . գրականութիւնը գոթական կերպարանք կ'առնէր՝ երիտասարդութեան կենդանութիւնն ստանալու համար . և բանաստեղծութեան մէջ տիրող ախորժակը՝ գրաւեր էր նաև ուրուագրութեան բոլոր արուեստները : Նկարչութիւնը , արձանագործութիւնն ու ճարտարապետութիւնը՝ միջին դարով միայն կը գեղեցկանային : Բնական հետեւութեամբ մը՝ կահկարասիքն ալ նոյն ախորժակին հետեւեր էին : Սկսան գաւառներու մէջ դանուած գղեականները մերկացնել՝ Բարիդու նորութեանն համաձայնելու համար . յետոյ երբոր կաշիէ

անտուկները , դարդեղինաց ու սեղանի ա-
նօթոց դարանները , և քանդակուած ու
աղղատոհմի կնքով դրոշմուած բազմոցնե-
րը վերցուեցան , երբոր ճշմարիտ միջին
դարը անհետացաւ , ան ատեն հարկ եղաւ
նոր միջին դար մը ստեղծել : Ճարտար
ձեռք ունեցող մարդիկ ուղածնուն պէս
կերպարանք տալով ընկուղենւոյն , կաղ-
նւոյն և տանձենւոյն՝ ճանչցողներն ալ
խաբեցին , և այս հնարագիւտ խաբէու-
թեամբ քանի մը արուեստաւորներ հա-
րստացան : Պետրոս Մարտոյի միջնորդու-
թեամբը՝ Մաւրիտիոս մէկէն աղէկ յանձն-
արարութիւններ ունեցաւ , և քանի մը
ամսուան մէջ առանց հարստութեան կըր-
ցաւ հարկաւոր եղած ապրուստը ճարել
իրեն և երկու օրիորդացն համար՝ որ իր
պահպանութեանն յանձնուած էին : Աղ-
քատ էր , բայց աշխատասէր աղքատ՝ որ
ինքզինքը կը հոգայ , և իրիկուան առանց
խղճմտանքի կը պառկի ու առանց երկրորդ-
օրուան վրայ մտածելու . աղքատութիւն ,
որ հարիւր անգամ ընտրելի էր քան զայն
անբնական ու անհանգիստ ղեղխութիւնն՝
որով ապրեր էր Մաւրիտիոս : Բայց իրաւ
ալ է որ այս երիտասարդը իր նոր վիճա-
կին աղէկութիւնները չէր ըմբռնէր ու չէր
սիրէր զայն : Կ'ընդունէր իր ճակատագի-
րը , բայց ատելով զայն . կ'աշխատէր ,
բայց անիծելով աշխատանքը : Քանի քանի
անգամ այս առաջին ամիսներուն մէջ իր

քաջալերութիւնը պակսեցաւ ու կամքը
 դեղեկեցաւ : Քանի քանի անգամ առանց
 պատճառի յանկարծ զայրանալով , նոյն
 խակիր մօրաքեռ թոռանն առջև , գործի-
 ները գետինն զարկաւ ու ոտքին տակ խոր-
 տակեց սկսած գործը . կարծես թէ չէր գի-
 տէր որ զոհին հետ խառնուած աղնուա-
 կան շնորհքն անոր յարգը կը կրկնապատ-
 կէ , և թէ գեղեցկագոյն անձին նուիրման
 հետ պէտք է միանայ անոյշ ժպիտ մը :
 Այդ վայրկեաններուն ահաւոր էր Մաւ-
 րիտիոս : Մագդաղինէ տխրութեամբ երե-
 սը կը նայէր . յետոյ երբոր թշուառ երի-
 տասարդն ուժէ ինկած ու ոտքի վրայ չկա-
 րենալով կենալ՝ անկողնին վրայ կը տարա-
 ծուէր , օրիորդը կը մօտենար անոր և ճակ-
 տին քրտինքը կը սրբէր . բայց քիչ ան-
 դամ կ'ըլլար որ Մաւրիտիոս կոպիտ խօս-
 քով մը չհեռացընէր քովէն զանիկայ :
 Հպարտութիւնն էր միայն որ կը գրգռէր
 և կը խրախուսէր զինքն այս մրցանաց՝ ո-
 րուն ձեռք զարկեր էր . ամէն բանէ աւե-
 լի կը փափագէր իր մօրաքեռ թոռանը կա-
 րօտ չըլլալ : Այն մտածութիւնը միայն՝ թէ
 Մագդաղինէ իր աղամանդները ծախեր
 էր ու կ'աշխատէր իրեն համար , բեռ մըն
 էր իր սրտին վրայ : Միանգամայն սրտէն
 տա ալ կ'ըսէր՝ թէ երբոր Մագդաղինէի
 վիճակն ապահովցընելու ըլլայ , ալ պարտք
 մը չէր ունենար անոր և կրնար ուղածին
 պէս իր կենացը վերջ տալ : Անձնատալա-

նութիւնը կը հսկէր իր զլխուն բարձին քով՝ ոչ իբրեւ ահարկու ուրուական մը , այլ իբրեւ աղատիչ հրեշտակ :

Սակայն կայ ուրախութիւն մը , որ անձանօթ է անոնց՝ որոնք իրենց կենացը մէջ ծնանելու աշխատութիւնը միայն կրած են , և զոր սաստիկ զգաց Մաւրիտիոս , որովհետեւ չկրնալով առաջուց դուշակել զայն՝ չէր պատրաստուած անտարբեր կենալու : Խօսքս այն ուրախութեան վրայ է , կ'ուղեւ տղայական ըսէ , բայց շատ հաճոյական ուրախութիւն , զոր կը զգայ մարդ երբոր առաջին անգամ իր աշխատութեամբը վաստըկած ստակը ձեռքը կու գայ : Չէ , տղայական չէ այս ուրախութիւնը , որովհետեւ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ մեր անձնական կարողութեան ճանաչմունքը : Մեր աշխատանքովն ստացած հարստութիւննիս՝ ամենէն աւելի օրինաւոր հարստութիւնը չէ՝ , և որուն վրայ արդարապէս կրնանք պարծիլ : Ժառանգ մը որ իր ոսկիները կը համրէ՝ Աստուծոյ աչքին առջև այնչափ հարուստ չէ , որչափ այն գործաւորն որ իր վարձքը կ'ընդունի : Այս անդրադարձութիւնները չէր ընէր Մաւրիտիոս . բայց երբոր տեսաւ իր սեղանատախտակին վրայ այն քանի մը սկուտն՝ որ Պետրոս Մարտոյ բերեր էր իրեն , մէկիկ մէկիկ ձեռքն առաւ և մանկական հետաքրքրութեամբ մը զննեց ուշադրութեամբ զանոնք : Կարծես թէ ազահ մըն

էր, կամ ոչորմելի մարդուն մէկը՝ որուն ձեռքն առաջին անգամ ստակ կ'իյնայ: Յանկարծ իր պատանեկութեան երջանիկ օրերուն խանդը վրան դալով, զուարթ դէմքով խուցէն դուրս ելաւ որ պարծանքով Մագդաղինէի տանի այս երախայրիքը: Կը խնտար, քսան տարուան դարձեր էր: Ափսո՛ս. դեռ գերմանացի օրիորդին դրանն առջեւ չհասած՝ սկսաւ արհամարհել ունեցած հաճութիւնը, ու անմտութիւն սեպել այն զգացմունքն որ զինքը կը մղէր դէպ 'ի իր մօրաքեռ թոռը: Վայրկեան մը չտեւած՝ այս գեղեցիկ յափշտակմունքը մարեցաւ, ինչպէս բռնկած խողաններու կրակ մը սաւաթիկ անձրևի մը տակ: Պաղ կերպով մը սկուտները Որսուլայի գոգնոցին մէջ նետեց, որ նախասենեակն էր, և առանց խօսք մը զուրցելու ետ դարձաւ:

Աստուած այնպիսի ներքին սփոփանք մը կու տայ մեծ պարտք մը կատարողներու, որչափ ալ ծանր ու աշխատալի պարտք ըլլայ, որ սովորաբար ամենէն աւելի ապակիանեալ հոգիներն ալ կը զգան: Բաց ասկէ, թէ որ ամենէն աւելի հասարակ արուեստն ալ երբեմն երբեմն գեղեցիկ ժամեր ունի, կարգաւորեալ արուեստի մը պարապմունքն ալ պէտք է ունենայ իր զուարճալի վայրկեանները: Մաւրիտիոս իր սանձը խածնելով ալ հանգերձ՝ ներքուստ ախորժ մը կը զգար ինքզինքը ու

րիչներուն օգտակար ու հարկաւոր տես-
նալով: Այս նիւթիս մէջ ամէնքնիս ալ
աստիճանաւոր անձանց կը նմանինք. եր-
բոր մարդիկ անոնց չորս կողմը կ'առնեն ու
թախանձանքներով կը ձանձրացընեն, թէ-
պէտ արտաքուստ նեղանալ կը ձեացընեն,
բայց ներքուստ կ'ախորժին ու կը ծածկեն
իրենց ունայնասիրութեանն յաղթանակը:
Արիշ կողմանէ ալ, Մաւրիտիոս երբեմն
իր քանդակագործ գրչին ստեղծած գէմ-
քերուն շատ հաւնելով կը զուարթանար:
Պատանեկութեանը անմեղ պատկերներն
իր սեղանատախտակին քով ժողովուած՝
միտքը կը զբաղեցընէին: Ինքզինքը Վալ-
դրամէրի արուեստանոցին մէջ կը կարծէր,
և հայրն ալ քովը. աղնիւ ասպետը կը ծի-
ծաղէր ու կը խրախուսէր զինքը: Մէկ
խօսքով, 'ի բաց առեալ յանկարծական
կատաղութեան միջոցներն որ նշանակեցի,
և որոնք երթալով կը քիչնային, քանի մը
ամսէ վերջը՝ երբոր իրիկունը կը մօտենար,
Մաւրիտիոս կը զարմանար ժամանակին
չուտով անցնելուն, և վայլած խաղաղու-
թեանը վրայ: Աշխատութիւնն իր վարձքն
ալ մէկտեղ ունի. կ'առանձնացընէ զմեղ
մեր անձէն ու աշխարհէս. թէ որ իր ար-
դիւնքը այն զուարթութիւնն ալ բլլար
միայն՝ որով կը լեցուի մարդ բոլոր օրը ա-
ղէկ անցընելուն համար, պէտք էր օրհնել
զայն ու սիրել:

Յժբաղդարար այս փրկաւէտ աղղեցու-

Թիւնները ժամանակ չէին գտնար Մաւրի-
տիոսի սրտին մէջ պաղաքներելու, որով-
հետեւ իրիկունը հասածին պէս՝ տնէն դուրս
կը վառնէր այն բարոյական օգուտն՝ որ
առանց գիտնալուն օրուան մէջ քաղեր
էր: Ըստ իր կարծեացն՝ իր աստիճանին
չվայելելով միակերպ ու քաղաքացւոյ մը
կեանք անցընելու, պարզապէս դուրցեր
էր որ իր քմացն համեմատ կ'ուզէր ապրիլ:
Խօսքը մէջերնիս մնայ, Մաւրիտիոս Որսո-
ւայի խոհակերութիւնը չէր ախորժէր.
Մագդաղինէի հետ ալ դիմացէ դիմաց կե-
րակուր ուտելը չէր սիրէր: Վերջապէս,
ինչպէս ամէն տկար արարածները, Մա-
ւրիտիոս միտքը դրած էր ցուցընել յայտ-
նապէս որ ինքն իր կամքէն միայն կը կա-
խուէր: Առաւօտը թեթեւ նախաճաշիկ մը
կ'ընէր իր խուցին մէջ. իսկ իրիկուան՝ եր-
բոր շրջակայից ժամացոյցները ժամը վեց
կը զարնէին, կը հանէր վրայէն բաճկո-
նակը, կը հագուէր ու դուրս կ'ելլար՝ շատ
անգամ առանց բոլոր օրուանը մէջ իր մօ-
րաքեռ թոռը տեսած ըլլալու. որովհետեւ
այլ ամենեւին ինքզինքը պարտական չէր
համարէր անոր՝ քանի որ ինքն իր ապրուս-
տը կը ճարէր: Խաղաղ ու հանդարտ գըլ-
խով դուրս կ'ելլէր և արիւնը զովացած
աշխատութեամբ, լռութեամբ և առան-
ձնութեամբ: Սկզբան ուրախութիւնը գրե-
թէ ինքիրմէն դուրս կը հանէր զինքը՝ իր
վերնայարկէն դուրս տեսնելով ինքզին-

քը, բաղմութեան մէջ խառնուած, և փողոցներուն յատակին վրայ աղատ: Եւ սակայն ո՛ր երթար, որովհետեւ իր անցեալ կեանքը բոլորովին թողուցեր էր: Բարեկամ մը չէր մնացած. բայց լաւագոյն ևս ատել՝ աշխարհիս մէջ ուր թարշամեր էր իր երիտասարդութիւնը, ընկերներ կ'ունենայ մարդ, բայց ոչ երբէք բարեկամներ: Պատահմունքն էր իր քայլերուն առաջնորդողը, ցաւալի հակամիտութեամբ մը զրեթէ միշտ կը մղուէր դէպ 'ի այն կողմերն՝ ուր ատենօք ընկղմեր էր իր հոգին:

Նման այն նաւաբեկ մարդուն որ ափանց վրայ կը թափառի ու նախանձու աչօք կը նայի այն ալիքներուն վրայ ծածանող նաւերուն՝ որ իր հարստութիւնը կը լեցին, տփգոյն ու տխուր դէմքով պատերուն քովէն քալելով այն մշտնջենաւոր հանդիսին մէջէն կ'անցնէր, որ իր զոհերուն վրայ չսգար ամենեւին, և որուն մէջէն ամենէն աւելի երիտասարդ, գեղեցիկ և շնորհալից անձինքներն ալ կը պակսին առանց խմացուելու ու առանց ցաւ պատճառելու, և ոչ իսկ ասուպի մը լուսաւոր հետքը թողով: Չար կիրքերն որ քիչ մը տտենէ 'ի վեր կը ննջէին Մաւրիտիոսի սրտին մէջ, կ'արթննային ու կը մռնչէին: Լուսով բռնկած պաշտարներուն վրայ կեցած, այն հրաշալի տեսարանին մէջ՝ որ Բարիդու սլարծանքն է և աշխարհիս դար-

մանալիքներէն մէկը, այն կողմնակի ծառ-
ուղեաց մէջ՝ որոնք իր դատարկ պտրտի-
լը տեսած էին ճոխութեամբ դարդարուած,
Մաւրիտիոս Բաբելոնի փողոցը կը մտածէր,
իր վերնայարկը, իր սեղանատախտակը. և
կատաղութեան արցունքներ կը վազէին
երեսէն: Զայրագին ու դողդըղալով՝ ու
զորմէլին ետ կը դառնար բիւրաւոր նե-
տերով վիրաւորուած վայրենի գազանի
մը պէս: Երբոր տուն կը մտնար, իր խուցն
առանձնտնալէն առաջ՝ քիչ անգամ կ'ըլ-
լար որ Մագդաղինէի բնակութիւնը չմըտ-
նար, որն որ՝ ինչպէս ըսինք՝ Որսուլայի
հետ երկայն բարակ կը նստէր գիշերը:
Պէտք չէ կարծել թէ Մաւրիտիոս այս
բանս ի գործովոյ շարժեալ կ'ընէր կամ
պարզ քաղաքավարութեան մը համար.
Թշուառ երիտասարդը կ'ուզէր ասով իր
բարկութիւնն յագեցընել ու այն երկու
անմեղ օրիորդներէն իր կրած վշտացը
վրէժն առնել: Անձնասիրաց յատկութիւնն
է որ երբ իրենք կը կրեն՝ կ'ուզեն որ իրենց
բոլիս եղող ամէնքն ալ կրեն:

Մաւրիտիոս անհրաժեշտ Մագդաղինէն
ու Որսուլան կանթեղին առջև նստած ու
աշխատութեան դբաղած կը գտնար, և ա-
նանկ զուարթ՝ իբրեւ թէ դեռ Վիեն գետին
ափանցը վրայ ըլլային Վալդբաժերի սրա-
հին մէջ: Վշխարկը գլուխը ու լոգիկն ին-
չուան վեր կոծկած՝ անբաղարար կեր-
պով մը ներս կը մտնար, պզտոր դէմքով:

և դաժան ու արհամարհոտ նայուածքով մը : Երկուքն ալ ոտքի վրայ կ'ելլային զինքն ընդունելու համար , Մագդաղինէ ժպտելով մը , իսկ Որսուլա գգուելով զինքը . ոչ երբէք ծանր խօսք մը , ոչ երբէք անխոհեմ հարցմունք մը իրենց բերնէն կ'ելլէր . ընդ հակառակն ամենայն սէր ու խանդաղատանք կը ցուցնէին վրան , իբրեւ թէ իրենց ցանկալի եղբայրը կամ ախորժեղի բարեկամն ըլլար : Մաւրիտիոս կոպտութեամբ մը հրելով Որսուլան և հըսկարտ աչքով մը նայելով գերմանացի օրիորդին նկարներուն վրայ , կ'երթար խուցին ծայրը կը նստէր . և երբոր երկու աղնիւ օրիորդներն իրենց աշխատութեանը նորէն ձեռք կը զարնէին , վայրագ ու երգիծաբան նայուածքով մը կը զննէր զանոնք : Այն երկու գէմքերուն պայծառութիւնը , այն փոքրիկ գերդաստանին խաղաղութիւնը , այն աղքատին յարկին տակ երեցած բարեկարգութիւնը , և այն ներդաշնակ վայելչութիւնն որ այն չափաւոր կահկարասեաց ամենէն պղտիկ մասերուն վրայ ալ կը նշմարուէր , այս ամէնը փոխանակ հանդարտեցնելու զինքը՝ աւելի կը զայրացնէին : Ոչինչ բանի մը համար դառն խօսքերով իր մաղձը անոնց վրայ կը թափէր . ինքն որ սովորաբար սակաւախօս էր , այն միջոցին անդուծ , ուրիշի դաշող ու անհաշտ զուարթութիւն մը կը ասանալ . ինքն որ սովորաբար տխուր ու

լուռ էր, երբոր իր մօրաքեն թոռան սիր-
տը վիրաւորելու ժամանակը կու գար՝ հան-
ճարեղ, հնարազիւտ ու ճարտասան կ'ըլ-
լար: Իր խօսքերովը կ'իմացընէր որ ամէն
բանէ աւելի սաստիկ ճանճրացեր էր Մազ-
դաղինէէն ու Որսողայէն: Մազդաղինէ
անոր ամէն զուրցածներուն քաղցր պատ-
ճառաբանութեամբ ու անփոփոխելի ազ-
նուութեամբ մը պատասխան կու տար.
բայց Որսողա գիտէր որ խեղճ օրիորդը
արցունք կը թափէր աղգականին երթալէն
վերջը:

Օր մը ձեռքը աշխատութիւն չունենա-
լով Մաւրիտիոս, առաւօտանց տնէն դուրս
ելեր էր ու ինչուան իրիկուն ասդիս ան-
դին թափառեր՝ այն հրակէղ արեւուն տակ,
որ կը բորբոքէ ճահիճներու տիղմն ու ա-
նարդ կրից ցեխը: Հին Իտալական Թա-
արոնին մօտերը՝ կերակուր կերաւ պանդո-
կի մը մէջ, որուն համբաւն այնչափ լու-
ելած չէր: Մութ խուցի մը ծայրը նստած
ու կանթեզի մը լուսովը լուսաւորուած,
քիչ կերաւ ու ետեւէ ետեւ կլլեց ու սլարպեց
աղգաշով խառնուած գինւոյ չիշ մը, ան գի-
նիէն՝ զօրն որ ներս մտցընելու համար ոչ
երբէր տուրք վճարուած է մաքսատանց:
Շատ տարբերութիւն կար աս կերակու-
րին ու ան ճաշերուն մէջ, որ ատենօք կ'ու-
տէր Մաւրիտիոս զուարթ ընկերներով
Բարիգոս Սրճակոցիկն սրահներուն մէջ, ո-
րուն զրանն առջև կը սպասէր իր կառքն,

և դաւթին քովը՝ իր սենեկատան ծառան : Արմուկները սեղանին ծածկոցին կրթընցուցած , և ձեռքերը ճակտին դրած , երկար ատեն գրգռիչ մտածութեանց անդունդի մը մէջ ընկղմած մնաց , զորոնք աւելի կը սաստկացընէին գինովութեան գոլորշիները : Գլուխն ու զգայարանքները գինինն ուժէն բռնկած , ճամբու գլուխներու վրայ անցուց իրիկուան մնացած ժամանակը՝ անցնողները զննելու զբաղելով : Երբոր իր մօրաքեռ թոռան խուցը մտաւ , Մագդաղինէ միայն մնացեր էր հոն . որովհետեւ Որսուլա առջի իրիկուընէ՛ի վեր թեթեւ տկարութիւն մը զգալով՝ Մագդաղինէ բռնադատեր էր գինքը որ երթայ կանուխ պառկի : Երբոր Մաւրիտիոս ներս մտաւ՝ Մագդաղինէ կարդալու հետ էր : Գոցեց գիրքը , ստուին վրայ դրաւ , և սովորական ընդունելութիւնն ըրաւ աղգականին , առանց կարծես թէ անդրադառնալու անոր դէմքին այլայլութեանը , աչքերուն մութ փայլունութեանն և երեսին կարմրութեանը , որ գինւոյն արդիւնքն էին : Մաւրիտիոս իր սովորական տեղը նստաւ , և կտրուկ ու տաք ձայնով մը անանկ չափազանց գովեստի խօսքեր զուրցեց օրիորդին , որ անիկայ սկզբան դարմանքով մը երեսը նայեցաւ , ետքը բարձրաձայն ծիծաղեցաւ : Բայց այս ծիծաղն ու աս զուարթութիւնն որով կատակի տեղ կ'առնէր եղածը , աւելի վառեցին

Պաւրիտիոս : Զայրագին կերպով մը սիրոյ վրայ խօսեցաւ . միթին էր իր խօսակցութիւնը , բայց երբեմն արտաքոյ կարգի խօսքեր անախորժ լուսով մը կը լուսաւորէին զայն : Իսկ Մագդաղինէ անշարժ ու պաղ կեցած , անոր խօսած միջոցն անանկ արհամարհոտ՝ միանգամայն տխուր կերպով երեսը կը նայէր , որ վերջապէս Մաւրիտիոս անոր նայուածքէն ճնշուած՝ լուռ կեցաւ , տեսնելով որ մարմարիոնի մը հետ կը խօսէր : Մագդաղինէ միշտ նոյնպէս կեցած , կը շարունակէր անոր նայելու նոյն տխուր և ծանր կերպով , որուն մէջ բարկութեան հետք չկար , հապա խառնուրդ մըն էր մայրական գթութեան և ցաւագին զարմացման : Մաւրիտիոս ալ չկրցաւ դիմանալ , ելաւ փախաւ զարհուրած :

Քանի մը ժամ այն կապարեայ քունով հանգչելէն ետքը՝ որ գինովութեան կը յաջորդէ , արթնցածին պէս Մաւրիտիոս՝ առջի իրիկուան հանդիպածին յիշատակը միտքն եկաւ ու շատ ամէցաւ : Չէ թէ խըղճմտանքը զարնելուն համար . որովհետեւ շատոնցունէ՝ ի վեր չափազանց ներողամտութեան վարժեցուցեր էր զանիկայ . հապա կը մտածէր թէ ինչպէս անկէ ետքը Մագդաղինէի դիմացը պիտի համարձակէր ելլալու : Երբոր այս տխուր մտածութիւններով միտքը պաշարուած իրիկունը կը մօտենար , Մագդաղինէ իր խուցը մը տաւ : Մաւրիտիոս գեղընցաւ ու խռովե-

ցաւ . կ'ուզէր որ գետինը ոտքին տակ
պակսի ու առաստաղը գլխուն վրայ փլչի :
Օրիորդը ձեռքն երկնցուցած , ողորիչ նայ-
ուածքով մը ու ժպտելով՝ եղբայր կոչեց
ղինքը . անանկ որ քիչ մը ատեն տարա-
կուսեցաւ Մաւրիտիոս թէ երա՞ղ էր ար-
դեօք առջի իրիկուան տեսարանը : Դժուա-
րին է որ 'ի բնէ աղնիւ եղող անձինք ան-
կեղծ գորով մը չղգան այն կանանց վրայ՝
որոնց նախատինքը բրած են , և որոնց ձեռքն
ըլլալով ըստ ժամանակին զիրենք ամբչցը-
նելը , ներողամտութեամբ ու բարեսիրու-
թեամբ միայն հատուցումն ըրեր են ի-
րենց : Մարդկային սիրտը միշտ երախտա-
գէտ է այն խնամոց՝ որով մէկը կը ջանայ
չվիրաւորել մեր անձնասիրութիւնը : Մաւ-
րիտիոս թէպէտ արտաքուստ նշան մը չը-
տուաւ , սակայն Մագդաղինէի վեհան-
ձնութեանը վրայ սիրտը շատ շարժեցաւ .
իր ներքին ատեանը ճանչցաւ թէ հարկ չէ
որ առաքինութիւնը ծաղրելի ու դաժան
ըլլայ , և թէ գոնէ երբեմն կրնայ սիրելի
ըլլալ :

Մագդաղինէ եկեր էր աղաչելու որ նոյն
օրը իրեն հետ մէկտեղ կերակուրն ուտէ :
Մաւրիտիոս դէպ 'ի երկինք մէյ մը նայե-
ցաւ , որ առաւօտուրնէ 'ի վեր անձրեւային
էր . և մտածեց որ այնպիսի օդով մը եր-
թալ անէն դուրս խեղճ կերակուր մը ուտե-
լը՝ դուարձալի բան մը չէր . ուրիշ կողմա-
նէ ալ ստամոքսն առջի օրուան գինովու-

Թեան տուած նեղութիւնը դեռ կ'իմանար :
Ես մէկ տեղ մը կարգացեր եմ որ խել մը
մարդիկ չուայտութեան յաջորդ օրը գա-
ցեր անապատական եղեր են : Վերջապէս՝
Մաւրիտիոս , որ ինքզինքը յանցաւոր կը
սեպէր Մազգաղինէի առջև , պատշաճ սե-
պեց այսպիսի թեթև կերպով մը քաւել իր
յանցանքը . ուստի ինքն ալ անոր մեծ-
անձնութեանը նմանելով , Մազգաղինէի
խնդիրքին ղիջաւ :

ԺԲ

Սեղանը պղտի սեղանատան մը մէջ
 դրուեր էր , որ աղուոր թղթով մը պա-
 տած էր ամենեւին նման կաղնիի փայտէ
 քանդակներուն : Կրակարանը ծածկուած
 էր աստղածաղկի , տաշլեայի և վարդի
 փունջերով . միակ պատուհանն որ կար
 հոնտեղը՝ սլարախղին ծառերուն վրայ կը
 նայէր , որոնց տերեւները ժանգոտեր էին
 աշնան սուր ու թեթեւ քամիներէն : Սե-
 ղանը քիչ մը նեղիկէկ էր , ճոխութիւնը
 կարթուսեան կրօնաւորի մըն ալ անախորժ
 չէր կրնար տեսնուիլ . բայց ձեան պէս
 սպիտակ ծածկոցին վրայ՝ ամէն բան մա-
 քութեամբ կը փայլէր , ամէն բան զը-
 ւարթ , փայելուչ ու հաճոյական տեսք մը
 ունէր : Երբոր Մաւրիտիոս գերմանացի օ-
 րիորդին դիմացը նստաւ , որ անձամբ իր
 աղքատին ճաշոյն կերակուրները անանկ
 չնորհալից կերպով մը կը բաժնէր՝ որ շատ
 հարուստներու քով ալ չգտնուիր , համո-

դուեցաւ մաքէն որ ճշմարտութիւնը խոս-
տովանելով՝ այս կերակուրը լաւագոյն էր
քան այն ցած պանդոկն , ուր ատենէ մը
ի վեր սովորութիւն ըրեր էր ճաշելու : Աե-
րակուրները բազմաթիւ ու բարակ բաներ
չէին . բայց որ լաւագոյնն է՝ առողջ և հա-
մեղ : Աղնուասիրտ Որսողան ամէն ճար-
տարութիւնը բանեցուցեր էր աղէկ եփե-
լու համար . և յիրաւի իր կարողութենէն
ալ աւելի յաջողեր էր : Այս միջոցիս տես-
նելու էր զինքը ինչպէս մաքուր , զուարթ ,
աշխոյժ՝ թեւերը վեր առած կրակի պէս իր
երիտասարդ տիրուըտոցը քով կ'երթար
կուգար , կերակուրները կը բերէր , պնակ-
ները կը փոխէր , աղէկ կտորները Մաւրի-
տիոսի կը ցուցնէր , և ուրախութենէն
ինքիրմէն դուրս կ'ելլար՝ երբոր անիկայ
կերակրոյ մը կը հաւնէր : Մագդաղինէ հա-
ղիւ թէ կ'ուտէր և իր ազգականը միայն կը
հոգար : Մաւրիտիոս այսչափ խնամքներ
որ տեսաւ , խանդաղատեցաւ սիրտը . և
չփոթած ինքն իրեն կը հարցընէր թէ ինչ
ըրեր էր որ արժանի ըլլար այսպիսի սիրոյ :
Պէտք է առ ալ ըսեմ որ նոյն իսկ Որսո-
լայի ճարտարութեանն ալ անդգայ չեղաւ ,
որուն վրայ ասանկ համարմունք մը չու-
նէր ինչուան այն օրը : Բայց աղանդերի¹
միջոցը շատ յանկարծակիի եկաւ . Որսողա-
քովը մօտեցաւ ձեռքը մեծ փունջ մը բրու-

նած , և սկսաւ պղտի բարեմաղթութիւն մը արտասանել՝ զոր առաջուց սորվեր էր . բայց սրտին այլայլութենէն ձայնը կտրեցաւ , և Մաւրիտիոսի գիրկը վաղեց ու ա մէն տարի բարով հասնիս ըսելով՝ անոր տօնը շնորհաւորեց , և արցունքները երկ տասարդին վրայ կը վաղէին : Երբոր Մագ դադինէի ալ կարգն եկաւ , սեղանին վըրայէն ձեռքն երկնցուց Մաւրիտիոսի և քանի մը պարզ ու սիրալիր խօսքեր զուրցեց : Այս միջոցիս սեղանին փռոցը շղարշներով ու պարսիմատներով ծածկուեր էր ինչպէս 'ի Վալդրամէր . հին գինւոյ չիւ մը , զոր երկու օրիորդներն այս օրուանս համար ճարեր էին՝ ամիս մը սաստիկ խնայութիւն ու զոհեր ընելով , ծաղկըներուն մէջէն իր կնքամոմով պատած երկայն վիզը վեր տնկեր էր . օգը բացուեր էր . թռչունները քնանալէն առաջ՝ կ'երգէին պարտիզին մէջ . թաց տերևներուն զմայլեցուցիչ հոտերը բաց պատուհանէն ներս կու գային . վերջապէս՝ արեն երկնից երեսէն աներևութանալու մօտեցած , սեղանին վըրայ զուարթ ճառագայթ մը ծագեր էր , ուսկից ապակիները աղուոր բիւրեղինման կը փալփրէին : Քանի որ Մաւրիտիոս իր հօրենական տունէն հեռացեր էր , այս առաջին անգամ էր որ ուրիշներն իր տօնին օրը կը շնորհաւորէին իրեն : Այս տարեգարձն որ գրեթէ տասը տարուրնէ 'ի վեր մոռցուեր էր , բոլոր իր պատանեկութեան

Ժամանակի գեղեցկագոյն յիշատակները ուժղին շարժմամբ մը մտրին մէջ արթնցուց : Յիշեց այն ատեններն՝ որ այս օրը հասարակաց ուրախութեան օր մըն էր ի Վալդրամէր . ինքզինքը մարդիկուհւոյն ու ասպետին հետ տեսաւ , և բոլոր ծառաները չորս կողմն առած իրենց իղձերն ու իրենց սէրը անկեղծ խօսքերով կը բացատրէին իրեն : Այս պատկերներն որ մտացն առջևը ելան , սիրտը կտոր կտոր եղաւ . երեքտրական դող մը ոտքէն ինչուան մաղերուն արմատը քալեց , ճակատը դեղընցաւ և աչքերն արտասուօք թրջեցան : Մագդաղինէ , որ կը դիտէր զանիկայ , ելաւ վաղեց քովը՝ այս յարմար վայրկենին շահելու համար անոր սիրտը : Անոր ուսուցը վրայ կրթընեցաւ , և Նուվրի մէջ գըտնուած Պոլիմնիա անուամբ գեղեցիկ արձանին նման , կամ մանաւանդ պահապան հրեշտակի մը պէս որ իր հսկողութեանն յանձնուած տղուն յարութիւնը կը զննէ , քանի մը վայրկեան լուռ ու մտախոհ կեցաւ : Հոսկ յետոյ Մաւրիտիոս մտածելով Մագդաղինէի իրեն համար ըրածն ու իր անոր համար ըրածը , կարծր սիրտը կակղացաւ : Այս անգամ յանպատրաստից վրան հասնելով այս դիպուածը , իր հպարտութիւնը փոխանակ զայրանալու՝ խոնարհեցաւ այսպիսի առաքինութեան մը առջև : Խօսք մը չընդհատեց այդ սրտաշարժ տեսարանը : Նոյն իսկ Որսուլա ալ լուռ կե-

ցաւ . բայց երբոր երիտասարդն յերախ-
տագիտութենէ շարժեալ Մագդաղինէի
ձեռքը սլադաւ , Որսողա չկրցաւ ձայնը
բռնել ու իր սովորական դարմացման ա-
ղաղակաւը գոչեց , իբրեւ թէ իր սննդակից
տէրը աշխարհիս ամենէն աղէկ գործն ը-
րած ըլլար : Բոլոր իրիկունը Մագդաղի-
նէի խուցին մէջ անցուցին ճրագի լուսով
քաղցր խօսակցութեան դբադած : Խօսե-
ցան Վալդրավէրի , մարգիդուհւոյն ու աս-
պետին վրայ , նոյնպէս այն աշնանային ի-
րիկուան վրայ՝ որ առաջին անգամ իրա-
րու հանգիպեր էին՝ Մաւրիտիոս ձիու վը-
րայ , իսկ Մագդաղինէ Բիէռոյի անդգա-
մութեանը պատճառաւ մամուսպատ գետ-
նին վրայ լացով նստած : Երկուքն ալ յօ-
ժարութեամբ յիշատակեցին իրենց գը-
ղեակն հասնելուն ամէն պարագաները .
դեռահասակ օրիորդին երիտասարդ հեծե-
լոյն հետ գրկուիլն առանց գիտնալու թէ
իր աղգականն էր անիկայ . ձիուն իրենց
ետեէն քալելը՝ սանձը վիզն անցուած ,
ու թարմ խոտերն համտես ընելը . անտա-
ռին բացաւայրին արեւմտից ճառագայթնե-
րով լուսաւորուիլը , երիտասարդին խըն-
տումը երբոր Մագդաղինէ պզտի Մաւրի-
տիոսին վրայ կը խօսէր , պարտիդին վան-
դակապատ դուռը , պատերուն ետեւը տես-
նուած գեղեցիկ սլալատին աշտարակիկնե-
րը , հուսկ ուրեմն՝ երկու ձերունի ընկերա-
կիցներուն դաւթին վրայ ոտք ելլելն օտա-

րական օրիորդն ընդունելու համար : Չէին
յազենար խօսելովու լսելովայս յիշատակ-
ներն՝ որ իրենց յիշողութեանը մէջ կը
ճռուողէին ինչպէս թռչնարանի մը մէջ
թռչունները : Երբոր բաժնուելու ժամա-
նակը մօտեցաւ , Մաւրիտիոս բռնադա-
տուեցաւ խոստովանելու որ մարդուս
կեանքն իր աղէկ վայրկեաններն ունի , և
աղքատներն ալ իրենց հանդէսներն ունին
ինչպէս հարուստները : Իր սենեակն որ
մտաւ , առանց բարկութեան նայեցաւ իր
գործեաց վրայ , և հաճութեամբ զննեց
հօրը պատկերը . յետոյ արտաքոյ կարգի
խաղաղութեամբ մը պառկեցաւ , ըսելով
մտքէն որ իրաւցընէ լաւ օրիորդներ են իր
մօրաքեռ թոռն ու իր սննդակից քոյրը .
և անոյշ ու խորունկ քնացաւ : Արշալու-
սոյն արթննալով Պետրոս Մարսոյի ձայ-
նէն , որ օրուան դալուստը կ'ողջունէր ու
կ'աղօթէր Աստուծոյ երգելովու աշխատե-
լով , անկողնէն վեր ցատքեց ու հաստատ
կամբով աշխատիլ սկսաւ :

Շատ կը խաբուի մէկը թէ որ ՂՄաւրի տիտս իր բնութենէն բոլորովին ազատած համարի, ուրախանայ այդ յաղթութեանն համար, և միտքը դնէ որ ուրիշ բան չէր մնար ընել Մաւրիտիոսի՝ բայց եթէ ձեռքն երկնցընել ու առնել իր երիտասարդութիւնն ու անոր ամէն անհետացած դանձերը. այսպիսի կարծիք ունեցողը Աստուծոյ դիտաւորութիւնը չըմբռներ, որ կ'ուզէ որ քաւութիւնն առթէ մարդուն նորոգութիւնը, և թող չտար որ մէկ օրուան մէջ մարդս այն սրբազան բլրոյն գազաթն ելլայ՝ որուն ճամբուն վրայ վար ինկեր է։ Այդ զառ'ի վայրէն վեր ելլելը շատ դժուարին է, և Մաւրիտիոսէն աւելի զօրաւորները կը ճանչնամ որ կէս ճամբուն վրայ կանկ առած են խոնջեալ, վաստակաբեկ և տժգոյն, սարսափած աչքով մը չափելով այն երկար անցքն որ դեռ կը մնար ընելու։ Իրաւ է որ անոնց քով հրեշտակ

մը չկար զիրենք դօրացընելու համար, և քեանուն քրտինքը սրբելու, և ցուցընելու համար իրենց ամենէն աւելի կարճ և հարթ ճամբան, ուսկից կործանեալ հողիները կրնան երկնային դադաթը հասնիլ:

Աշունը լմըննալու վրայ էր, նոյեմբերը առաջ կ'երթար, եղեամէ վերարկուին տակը դողալով, անձրեւէն ջուր կտրած, ոտքերը շաղախի մէջ թաթխուած, և ճակատը մառախուղով պատած: Այս եղանակին տուած խորունկ տխրութիւնն ըմբռնելու համար, պէտք է մարդ Բարիզ ըլլայ՝ մինաւոր, աղքատ, առանց ընտանեաց, և բռնադատուած ըլլայ կերակուր գտնելու համար տնէն դուրս ելլալ, ու դարձին ատենը մտքէն անցընէ որ տան մէջ ազազ կրակարանի մը առջև ծնկան վրայ նստած միայնութեան հետ ընկերութիւն պիտի ընէ: Մաւրիտիոս Արսուլայի խոհակերութեանը վրայ ունեցած կանխակալ կարծիքը մէկդի թողլով, և ձմեռուան սաստիկութենէն ստիպուելով ընտանեաց կեանքն ընտրելու, վերջապէս յանձն առեր էր իր մօրաքեռ թոռանն հետ ճաշելու անկէց ետքը: Իր տօնին իրիկուան ունեցած անխառն զգացմունքները անցած դացած ըլլալով, նեղութիւն քաշեց վարժելու այն հասարակ քաղաքացւոյ սեղանին: Մակայն երբոր հիւսիսային քամին կը փչէր և ձիւնը պատուհանաց ապակիներուն կը դարնէր, ախորժանօք մտքէն կը դուրցէր որ

երկու քայլ հեռուն իր սեղանը պատրաստ էր տաքուկ ու աղէկ դոցուած սեղանատան մը մէջ, ուր երկու ծիծաղերես օրիորդներ միշտ խնամքով կ'ընդունէին զինքը :

Թէպէտ ոչ երբէք ճօխ էր սեղանը, բաւական զուարճալի կերպով կ'անցնէր կերակրոյ ժամանակը : Մաւրիտիոս աշխատութենէ անօթենալով սաստիկ ախորժակով մը կ'ուտէր, և անոր համար աչք կը գոցէր սպասուց կարգաւորութեանը վրայ : Արսուլա զիտէր իր երիտասարդ տիրոջը սիրած կերակուրներն, և իր ուրախութիւնը դանօնք եփեղն էր : Մագդաղինէ ալ իր կողմանէ կերակրոյ նուազութիւնն իր շնորհալից խօսակցութեամբը կը ծածկէր : Մաւրիտիոս քիչ անգամ կը խաբուէր այսպիսի բանաստեղծական պատրանքներէ, 'ի վերայ այսր ամենայնի երբեմն երբեմն կը սքանչանար անոր մտաւորական ճրիցն ու շնորհալի կերպին վրայ, որոնց այնչափ երկար ատեն ամենեւին ուշադրութիւն ըրած չէր : Այսպէս՝ քանի որ սեղանի վրայ էին, զուարթութեամբ կ'անցնէր ժամանակը : Բայց դժբաղդաբար իրիկունը յուսահատեցուցիչ դանդաղութեամբ մը կ'անցնէր, ոչ Արսուլայի կամ Մագդաղինէի, հապա Մաւրիտիոսի համար, որ չէր զիտէր ինչով ժամանակը սահեցընէ : Նըշանակելու բան է որ կանայք միշտ դրանք ունին, իսկ բնդ հակառակն էրիկ

մարդիկ բոլորովին պարապ կը կենան երբ-
որ իրենց էական աշխատանքէն կը դա-
դրին : Մագդաղինէ և Որսուլա կանթեղին
քովը նստած՝ ասեղով կ'աշխատէին .
Մաւրիտիոս ձեռքերը գրպանները դրած՝
խուցին մէջ վեր վար կը պտըտէր ձանձրա-
ցած կերպով մը : Մէյ մը մէկին , մէյ մը մէ-
կալին քովը կ'երթար , աշխատութիւննին կը
ղննէր , կը նստէր , ոտք կ'ելլար , նորէն կու
գար կը նստէր : Նոյն խիւ ամենէն խելացի
անձանց մէջ ալ խօսակցութեան նիւթերն
անհատնում չէն . անոր համար խելքով
հնարած են մարդիկ թուղթերն ու ուրիշ
խաղերը՝ որպէս զի խօսակցութեան հարկ
չըլլայ ընկերութեան մէջ եղած ատեննին :
Այն օրուրէն 'ի վեր՝ որ Մաւրիտիոս իր
մօրաքեռ թոռանը խուցը մտեր էր նախա-
տելու դիտմամբ , իր խօսքերն առջինին
չափ կծու չէին : Ինքն իր վրայ կը հսկէր
ու կը ջանար ինքզինքը բռնելու . երբեմն
ալ շրթունքը շարժած միջոցը՝ կը խափա-
նէր այն նետն որ թռչելու վրայ էր : Մա-
կայն որչափ ալ ջանք ընէր ինք իր վրայ
տիրելու ու իշխելու , ձանձրութենէն դայ-
րացած՝ որ ան ալ յանկարծական բարկու-
թեանց ենթակայ է , քիչ անգամ կ'ըլլար
որ առանց դառն կամ խայթող խօսք մը
բերնէն փախցընելու անցընէր իրիկունը :
Մագդաղինէ վստահ ըլլալով չափէն
դուրս չելլելու , փոխանակ ուրիշ ատե-
նուան պէս գլուխը ծռելու՝ պատասխան

կու տար այն խօսքերուն քաղցր բայց
կշռած բառերով, այն հիանալի լեզուով
զոր կը խօսի բանավարութիւնն երբոր չը-
նորհքով և ազնուութեամբ բարեխառնած
ըլլայ: Երբեմն երբեմն ալ Որսուլա մէկ
պղտի վարպետ խօսք մը կը զըրարէէր, որ
Մոլիէրի աղախնոյն բերանն ալ կրնար
վայլել: Մաւրիտիոս կը սկսէր զայրանալ.
յետոյ մէկէն խոթողադէմ նայուածքով
մը լռութիւն կը պահէր. երբեմն ալ չէր
կրնար ժպտը բռնել:

Հանդերձ Մագդաղինէի հրեշտակային
լաւութեամբն ու ցուցուցած սրտալիր ու
խնամոտ պատուովը՝ դեռ իրիկունները
շատ երկար կ'երեւային Մաւրիտիոսի:
Ստէպ խօսակցութիւնը կը կտրուէր ու հա-
զիւ հազ նորէն կը սկսէր: Սրիորդը ձան-
ձրութեան դէմն առնելու համար՝ աղաչե-
ր Մաւրիտիոսի որ գիրք մը կարգայ իրեն.
բայց անիկայ յանձն չէր առած այդ առա-
ջարկութիւնը: Իր առջի պարապօրդ և ցը-
րուած կենացը միջոց՝ շատ քիչ անգամ ե-
ղեր էր որ գիրք մը բացած ըլլար: Իր յիմա-
րական ծախքերը ձիերու, կառքի կազմած-
ներու և կահկարասեաց գործածեր էր. ա-
մենեկին չէր մտածած ընթերցմամբ խոր-
հրդածութեանց դուռն բանալ: Մագդա-
ղինէ, որուն առաջարկութիւնն առաջին
անգամ մերժուեր էր, ետ չկեցաւ իր խոր-
հրդէն. իրիկուն մը անդղիական դրակա-
նութեան ախորժեղի գրուածներէն մէկը,

Ռէկրէթիտի Փոխակերպը , իր ազդականին
 ձեռքը տուաւ : Գիտենամէնքը թէ ինչպիսի
 փափկութեամբ և ինչպիսի սրտաշարժ-
 պարզութեամբ Առաքելիթ կը պատմէ մեզի
 այս գրքին մէջ ընտանեաց ամէն ուրախու-
 թիւններն և ամէն անձկութիւնները : Մաւ-
 րիտիոս , որ խորունկ տգիտութեան մէջ
 թաղուած էր , նեղսրտութեամբ մը չուզեց
 երես մըն ալ կարդալ , հարցընելով Մազ-
 դազինէի թէ տղո՞ւ տեղ կը դնէր զինքը՝
 որ պատմութիւններով կ'ուզէր զուարճա-
 ցընել : Մազդազինէ քաղցրութեամբ վը-
 րայ տուաւ , և Մաւրիտիոս աւելի համբը-
 րութիւնն հատած՝ քան թէ անոր կամքը կա-
 տարելու համար , որպէս զի անոր ձանձրա-
 ցուցիչ խօսքերէն խալըսի՝ սկսաւ կար-
 դալ այդ դարմանալի պատմութիւնը : Ամե-
 նայն անձանց նկարագրութեանը , դանոնք
 ներս բերելու կերպին և այն արուեստին
 մէջ՝ որով ամենէն չնչին պարագաներն
 հեղինակը դործողութեանն հետ կը միա-
 ցընէ , այնպիսի բնականութիւն ու սքան-
 ճելի գեղեցկութիւն մը դուրս կը ցատքէ ,
 որ շատ դժուարին է առանց ամբողջ կար-
 դալու ձեռքէ ձգել այդ գիրքը : Մաւ-
 րիտիոս թէպէտ ամբարտաւանութեամբ
 կ'արհամարհէր իր դայեկի պատմութիւն
 անուանածները , սակայն այդ ընտանե-
 կան դիւցազներգութիւնը մոզեց զինքը :
 Արդէն իր Մազդազինէի հետ ամէնօրեայ
 խօսակցութիւնն իր սիրտը կակղացուցեր

էր և պատրաստեր էր ընդունելու ու բեղ-
նաւորելու այդ յարգի սերմունքը : Մաւ-
րիտիոս տեսնելով թէ ամենէն անձանօթ
աստիճանի մարդիկն ալ ինչպիսի ծանր
փորձերու մէջ կ'իյնան , հասկըցաւ որ նը-
ւաստագոյն վիճակի անձանց քով ալ կը
գտուին բարձրագոյն առաքինութիւններն
ու զիւցաղնագոյն անձին նուիրմունքները :
Մէկ շունչով կարգացւմընցուց , և շնորհա-
կալ եղաւ իր մօրաքեռ թոռանն՝ որ ասանկ
զուարճութեան մը պատճառ եղեր էր ի-
րեն : Այն օրուրնէ սկսեալ՝ ալ աղաչելու
հարկ չկար . Մաւրիտիոս զարմանալով
ընթերցմունքէն զգացած հաճոյիցը վրայ ,
կը հիանար՝ առանց բերնով բան մը զուր-
ցելու՝ Մագդաղինէի խոհուն խելքին վը-
րայ , թող կու տար որ անիկայ առաջնոր-
դէ իրեն և օր օրուան վրայ տարբերու-
թիւն կը զգար իր անձին վրայ : Երբոր
գիւրքը կը գոցէր , կը սկսէին իրարու հա-
ղորդել իրենց մտածութիւններն ու իրենց
զգացումները . Որսոլա ալ խօսակցու-
թեան մէջ կը մտնար , և այսպէս առանց
ժամերը համրելու իրիկունը կ'անցնէր :

Պետրոս Մարտոյ ու իր կնիկը երբեմն
երբեմն կու գային Մագդաղինէի սենեակն
անցընելու իրիկունը , որ ճշմարիտ բարե-
կամութեամբ կը սիրէր զանոնք : Մագդա-
ղինէ միտքը հաստատ դրած էր՝ որ Մաւ-
րիտիոսի բնութիւնը փոխելու համար Պե-
տրոս Մարտոյ գործի եղած էր Նախա-

խնամութեան ձեռքը . չէր կրնար մոռնալ որ եթէ անիկայ չըլլար , Մաւրիտիոս դեռ երկար ատեն թերեւս առիթ չէր ունենար աշխատութեան ձեռք զարնելու : Այսուհետեւ ընտանիքն ալ չէին մոռնար որ Մագդաղինէի միջնորդութեամբը Մաւրիտիոսէ օգնութիւն գտեր էին այնպիսի դժուարին պարագայի մը մէջ ուսկից կը կախուէր իրենց բոլոր ապագայն . այս քաղցր յիշատակը մտքերնէն չէր ելլէր և վառ երախտագիտութիւն մը կը պահէին : Թէպէտ վարժած էին Մաւրիտիոսի կերպին և վերջապէս սկսած էին սիրել զան , բայց դեռ քիչ մը կը խրատէին անկէ . սակայն Մագդաղինէի վրայ այնպիսի դորով մը կը զգային , որ լի էր մեծարանօք : Շուտով ըմբռնեւ էին ասոնք որ երկու երիտասարդները՝ զօրոնք իրենք եղբայր և քոյր կը կարծէին՝ ուրիշ վիճակի անձինք էին . անոր համար դրացութեան սլարտքն ի դօրծ դնելու և անոնց հետ վարուելու միջոց՝ յարգութիւնն ու ակնածութիւնը կը միացընէին անկեղծ բարեկամութեան մը հետ :

Երբեմն իրիկունը տղաքը պառկեցընելէն վերջը կու գային . երբեմն ալ Մագդաղինէի խնդիրքը կատարելու համար , որ կ'ախորժէր անմեղ տղաքն իր քովը տեսնալ , հետերնին մէկտեղ կը բերէին զանոնք : Մաւրիտիոս սկզբան չէր ուզէր Մարսոյի ընտանեաց այցելութիւնը . խեղճ

երիտասարդին երականերուն մէջ եղած ազնուապետական արիւնէն հպարտութեան ու պարապորդութեան բնածին զգացմունքը միայն մնացեր էր վրան : Օր մը Մազդազինէի առջև արհամարհանօք խօսեցաւ անոնց վրայ : Մազդազինէ , որ օր օրուան վրայ իշխանութիւն կը ստանար անոր վրայ և ասանկ բանի չէր ներէր , առաջին անգամ ծուռ աչքով մը նայեցաւ Մաւրիտիոսի . — « Պիտեա որ , ըսաւ , ապերախտին մէկն ես . թէ որ աղնիւ Մարտին աշխատութեան ճամբան ալ տռջեղ բացած չըլլար՝ որուն մէջ առաջ կ'երթաւ հիմա , պէտք էր քեզի սրտիւ սեպէիր այն մարդուն բարեկամութիւնը՝ որ իր ծեր հօրն աշուրները դոցեր է մահուան ժամանակն և կը կերակրէ իր կիսն ու տղաքը » : Մաւրիտիոս , որ եթէ քանի մը օր առաջ ըսած ըլլար այս արդարացի յանդիմանութիւնը՝ բարկութենէն վեր ցատքած կ'ըլլար , կարմրեցաւ ու լուռ կեցաւ :

Իրիկուն մը բոլոր ընտանիքը մէկտեղ ժողովուած էին : Թերեզա (այս էր երիտասարդ արուեստաւորին ընկերոջն անունը) մէկտեղ բերեր էր իր կարը . իրեք կանայքն ալ կանթեղին քովը շարուած՝ կ'աշխատէին ու ցած ձայնով կը խօսակցէին : Մարտի քիչ մը հեռուն նստած՝ կը դիտէր զանոնք բարեսէր գէմքով մը , ինչպէս որ բնական է աշխատասէր մարդու մը՝ հանդիստ առած միջոցը : Թերեզա երբեմն եր-

բեմն առանց կարը դադրեցընելու՝ ժպտելով մը աչքերը դէպ ՚ի անոր կը վերցընէր՝ ան առեն երիտասարդ դործաւորին կերպարանքը քաղցրագոյն ուրախութեամբ մը կը կենդանանար։ Իսկ Մաւրիտիոս արմունկով ստուին վրայ կրթընած և մէկ ձեռքը մազերուն մէջ խոթած՝ մէկալ ձեռքովը գրքի մը թուղթերը կը դարձընէր կարգաւոր։ այս գիրքն ինքը բերեր էր, և թէ որ Մագդաղինէ գիտնար թէ ինչ թունաւոր գրուածք էր անիկայ, չատ պիտի զարմանար Մաւրիտիոսի այսպիսի ընտրութեանը վրայ։ Մտմտութիւն առաւ զՄագդաղինէ, տեսնելով որ իր ազգականն այն իրիկունը ապստամբ հրեշտակի կերպ մը առեր էր՝ որ չարութեան մէջ կը յաղթանակէ։ Երիտասարդ օրիորդն իր սովորական թափանցող խելքովը մէկէն հասկըցաւ որ այս գիրքն անոր բոլոր ուշադրութիւնը գրաւած է, և սիրտն անհանգիստ ըլլալով ու հետաքրքրութիւն ընելով այս բանիս վրայ, աղաչեց Մաւրիտիոսի որ բարձր ձայնով կարդայ զայն։ Մաւրիտիոս ալ մէկէն կամբը կատարեց։

Այս գիրքն այն վիպասանութիւններէն մէկն էր՝ որ տասնըհինգ տարի առաջ յաճախ էին, և որոնք բարեբաղդաբար օր օրուան վրայ կը քիչնան։ Ասոնց մէջ պարտուց և ընտանեաց վրայ արհամարհութեամբ և տնարդանօք կը խօսուէր. ընդ հակառակն՝ մինչև երկինք կը բար-

ճրացուէր կիրքն՝ երկնային պաշտօն մը տալով անոր : Այդ վիպասանութեան , ինչպէս նոյն ատենուան տպուած ուրիշ շատ վիպասանութեանց մէջ , գիւցադնը յետ ոտքի տակ առնելու այն ամէն կարծեալ ծիծաղական նախապաշարմունքներն որոնցմով կը բաղկանայ դաստիարակութիւնը , յետ նախատելու զմարդկային ընկերութիւնն Եսասոյ դաստոռածս նախատելուն նման , կամ մանաւանդ Սոլոնի պէս որ իր կենցաղավարութեան օրինակաւը պիտի վերականգնէր զայն , յետ ամէն կարգադրութիւնները ջնջել ջանալու յամառ կռուով մը , վերջապէս տեղի կուտար ու կը վհատէր : Մարդկանցմէ և յիւրաց յուսահատելով , և զայրանալով այն ասլականեալ ընկերութեան վրայ , որ չէր ընդունէր իր ամբարտաւանութեանը տըւած օրէնքներն ու իր հանճարոյն պատգամները , զանիկայ պատժելու համար՝ անճնատարանութեան կը դիմէր իբրեւ 'ի վերջին և 'ի միակ ասպատան աշխարհիս վրայ մեծ սրտով և գեղեցիկ հոգւով մարդկանց : Բայց չէր ուղէր յաղթուած խոտովանիլ ինքզինքը , կը ջանար ծածկելու իր պարտութիւնն ու հոգեվարքը՝ կատաղութեան աղաղակաւ զերկինս և զերկիր քամահրելով : Բոլոր այս գեղեցիկ բաները , որոնք ամբողջ սերնդեան մը զարմանքը կը շարժէին , թեթեւ , անոյշ և ճամարտակող ոճով մը զրուած էին՝ նման այն

չոնչաններուն որ աղնիւ ասպետը կը շինէր ՚ի Նիւրեմպէրի : Մաւրիտիոս այս գրքին մէջ այն մտածութիւններուն հաւատարիմ պատկերը կը գտնար՝ որոնցմով երկար ատեն մաշեր էր , և որոնք՝ թէպէտ թմրած էին՝ դեռ կրնային արթննալ թե՛ թե ազդեցութեամբ մը : Ասով մութ ու գէշ կրակով մը աչքը կը սկսէր վառուիլ . ճայնն ալ կամաց կամաց ահաւոր և սպառնալից ոճ մը կ'առնէր : Այնպէս ինքզինքը նոյն կը գտնար այն դիւցազին հետ՝ որուն անէծքները կը կարդար , որ կարծես թէ ինքն իր բերնէն կը խօսէր , նոյն վայրկենին չար ոգին նորէն յարձակեր էր վրան : Մագդաղինէ դողալով մտիկ կ'ընէր , Թերեղա բնական զարմանքի գրքով մը , Որսոլա կէս մը ծաղրածու կերպով մը , Պետրոս Մարսոյ ալ բարեսիրտ նայուածքով՝ որուն մէջ քիչ մը տհաճութիւն կը ցոլար : Մաւրիտիոս երբոր գիրքը լմնցուց , նետեց զայն ստուլին վրայ և իր ունկնդրաց վրայ յաղթանակի ուրախութեամբ ու հետաքրքրական աչքով մը նայեցաւ . կարծես թէ կ'ուզէր անոնց կարծիքն իմանալ :

— « Աս ի՛նչ սնոտիք , ըսաւ Որսոլա , աս ի՛նչ տնմտութեան շտեմարան : Ո՞ր չար անդգամն է այդ որ կ'ուզէ աշխարհիս խելք սորվեցընել , և ինքն իր կեանքը չկրնար կառավարել :

— Պարոն , ըսաւ Պետրոս Մարսոյ , դիւնաս որ չատ նուաստ մարդ է այնպիսի

սին՝ որ ինքզինքը սպաննել միայն գիտէ : Քիչ մը բանի եկող մարդիկը միշտ գործողութիւն մը ունին ընելու . միայն նայելու է որ իրեն համեմատ գործողութիւն մը ընարէ մարդ : Ես որ աշխատաւոր մըն եմ, աւելի վեր կը սեպեմ իմ երկու ձեռացս աշխատանքը քան այս ձանձրացուցիչ գըրքին բոլոր մեծամեծ խօսքերը » :

Թերեզլա անկեղծաբար խոստովանեցաւ որ ինքը բան մը չէր հասկըցած : Մագդաղինէ լուս կը կենար և ներքուստ կ'ուրախանար Որսուլայի, Մարսոյի և Թերեզայի խօսքերուն վրայ : Մաւրիտիոս ապշած գրքին անոնց վրայ այսպիսի արտաքոյ կարգի տալաւորութիւն մը ընելուն, գըրքի տարին առաւ ու դուրս ելաւ :

Սակայն այս իրիկունն անպտուղ չանցաւ Մաւրիտիոսի համար : Երբոր միայնացած ինքիրեն սկսաւ մտածել, յետ իր բարկութիւնն աղէկ մը դուրս դեղլու, յետ ինչպէս որ պէտք է ածականներ տալու Որսուլայի, Թերեզայի և Մարսոյի հաւկըցողութեանը, յետ կըրցածին չափ նախատական խօսքեր դուրցելու անոնց դէմ ի տրհամարհանօք՝ պղտիկ ինկած ըլլալուն համար, վերջապէս եթէ կամայ և եթէ ապամայ ձանչցաւ որ անոնց պաշտպանածն էր ուղիղ խելքի ցուցուցած կողմը : Ուրիշ անգամ ալ նորէն Մագդաղինէի քով հանգիսեցաւ Մարսոյի ու անոր կնոջը . և տեսնելով անոնց խաղաղութիւնն ու եր-

ջանկութիւնը , սկսաւ սիրել զանոնք : Նոյն իսկ տղաքներուն վրայ ալ , որ սկզբան իր անհամբերութիւնն ու բարկութիւնը շարժեր էին , անյուսալի գորով մը ծնաւ սրբտին մէջ . ծունկին վրայ առաւ զանոնք , զգուեց , և զանոնք գրկելու միջոց՝ ըմբռնեց ընտանեաց բոլոր ուրախութիւնները :

Այսպէս այս երիտասարդը այն տղմուտ գետին ընթացքին դէմ՝ կը քալէր՝ որն որ դինքը քաշեր տարեր էր հետը : Գեռ քիչ մ'ալ ջանք պէտք էր որ ափունքն հասնէր . ոտքին տիղմերը մաքրելու հետ էր և պայծառ ու նոր աշխարհի մը մէջ կը փոխադրուէր :

Այս աշխատասէր ու քաշուած կեանքն ալ իրեն զուարճութիւններն ունէր . Մաւրիտիոս և Մագդաղինէ երբեմն թատրոն կ'երթային : Իրիկուն մը որ Օթերա թատրոնը գացեր էին , Գաշիկումու թէյ տաղերգութիւնը կը հանդիսանար : Մաւրիտիոս իր անցեալ փառաւորութեան օրերուն՝ ոչ երբէք Օթերան իրիկուն մը անցուցեր էր առանց սաստիկ ձանձրութեան : Իր խենթութեան ընկերներուն սնոտի խօսքերուն դբաղած՝ հաղիւ թէ ըմբռներ էր երաժշտութեան գեղեցկութիւնը , որ թէպէտ տարտամ , սակայն ճոխ ծնունդ մըն է երևակայութեան . ոչ երբէք ներդաշնակ ձայն մը զգացման ու խորհրդածութեան գաղափարական աշխարհին մէջ ընկղմեր էր դինքը : Այս բոլոր վայրկենիս՝ Մագդաղի-

նէի քով նստած մինաւորիկ , որովհետեւ
քովերնին եղած հետաքրքիր բաղմութենէն
ոչ որ բարեկամութեան աչքով կը նայէր իր
վրայ , մտիկ կ'ընէր Ռոսսինեայ վերջին
երգը նոր լեզուի մը պէս՝ որ առաջին ան-
գամ կը սկսէր հասկընալ : Առջի կատրնե-
րը սիրտը շատ շարժեցին , և ինքն ալ կը
զարմանար որ ինչպէս կը վառուէր ու սէր
կը ձգէր այն գեղեցիկ քերթուածին վրայ :
Առնուաթի հեծեծանքներն՝ այն միջոցին որ
հօրը մահուան լուրը կը լսէ , իր հօրն յիշա-
տակը զարթուցին մտքին մէջ , որուն և ոչ
տկարացած ձեռքը մէյ մը սխմեր էր վեր-
ջին անգամ : Հեղուետական դաւառներուն
հասարակաց ազատութեան համար բրած
դաւադրութեան երգմունքը՝ շարժեց իր
սրտին մէկ թելն որ ինչուան այն ատեն
անզգայ կեցած էր , այսինքն՝ զսէր հայրե-
նեաց և ազատութեան : Բոլոր սրբազան
մտածութիւններն իրարու ձեռքէն բռնած
են . երբոր անոնցմէ մէկը մեր մտքին մէջ
տիրէ , խորհրդական ակնարկութեամբ մը
իր ընկերներն ալ կը կանչէ , և իր նոր
ընակարանը կը մտցընէ զանոնք ալ : Մաւ-
րիտիոս սկսաւ տխուր ու անաչառ քննու-
թեամբ մը իր անձին վրայ մտածել . ինքը
իրեն հարցուց թէ ինչ ըրեր էր իր հայրե-
նեացն համար , և ինչ իր ընտանեացն հա-
մար : Քանի մը խօսք խօսեցաւ իր մօրա-
քեռ թոռանը հետ . բայց իր ձայնին ոճէն
և նայուածքին ցրուած կերպէն Մազգա-

զինէ հասկըցաւ որ միտքը բերնէն դատ
տեղ էր . և չզփոթելու համար զանիկայ՝
սլ չխօսեցաւ հետը :

Սատղերով կը փայլէր երկինքն երբոր
տուն դարձան , և ճամբան իրենց առած
զգացմունքներուն վրայ կը խօսէին : Մաւ-
րիտիոս Մազգաղինէի խօսքերուն մտիկ
զնելով կը տեսնէր որ զեռ զարմանալու
ուրիշ մասեր ալ կային՝ որոնց ինքը չէր ան-
գրագարձած : Տուն որ հասան , խաղին իր
վրայ բրած խորունկ տպաւորութեամբը
զրտեալ՝ չբաժնուեցաւ մօրաբեռ թոռէն
իր խուցն առանձնանալու համար . բացաւ
պատուհանն ու քանի մը վայրկեան եր-
կինքը զննեց , որուն պայծառութիւնն իր
սիրտն ալ պայծառացուցեր էր : Յետոյ ե-
կաւ գերմանացի օրիորդին քովը նստաւ ,
որն որ այս բանաստեղծական իրիկունն
ինչպէս որ պէտք է կնքելու համար՝ աղա-
չեց անոր որ կարգայ իրեն Շիլլէրի Գալիկ-
մոս թեղ ողբերգութիւնը : Մաւրիտիոս ու-
րախութեամբ կամքը կատարեց . և հաղիւ-
քանի մը երես կարգաց՝ ձայնը կարծես
թէ մոգութեամբ փոխուելով , այնպիսի օ-
ծութիւն մը ստացաւ՝ որ Մազգաղինէ մեծ
հաճութեամբ մտիկ կ'ընէր : Քանի որ ամ-
բողջ ժողովրդեան մը այս հրաշալի աղա-
տութեանը պատմութիւնն առաջ կը տա-
նէր , կ'այլակերպէր Մաւրիտիոս . ճակա-
տը անոյշ լուսով մը կը ցոլար , և աչքերն
երկնային յուսով մը կը վառուէին : Հին

մարդը կը ջնջուէր, և Մագդաղինէ պար-
ծենկոտութեամբ մը կը գիտէր այն նոր
մարդն որ իր առջեւ կը տեսնար: Այս ի-
րիկունքը բեղնաւոր պիտի ըլլար:

Մաւրիտիոս իր պարտուց մեծութիւնը
ճանչցաւ, և միանգամայն իր կարողու-
թեանը վրայ մեծ համարմունք մը չգրաւ
մտքին մէջ. որովհետեւ Մագդաղինէ գի-
տէր զանիկայ բորբոքելու ու միանգամայն
չափի մէջ բռնելու կերպը: Ուստի իրեն
ինկած պաշտօնը մտքովը շատ չմեծցուց,
իսկոք Աստուծոյ բաւական մարդիկ կան
որ իրենց պարտք կը սեպեն Պետութիւնը
կառավարելու. շատ խելքով դաժնուեցաւ
Մաւրիտիոս որ չուզէր անոնց թիւն աւել-
ցընել. խոհեմութեամբ իր չափին մէջ կե-
ցաւ, աղէկ ըմբռնելով որ ամենուն բանը
չէ հասարակաց գործողութիւններու մէջ
մտնալ, բայց ամենուն պարտքն է անոնց
աղէկ ընթացքին վրայ հետաքրքրել: Ան
օրուրնէ սկսեալ այն եռանդուն հետաքրք-
րութիւնն ունեցաւ, և ալ իր սրտին մէջ
ընծիւղեցին պատուոյ և փառաց զգաց-
մունքները՝ դորոնք ատենօք այնչափ ծաղր
բերէր:

Մագդաղինէ իր առջի յաջողութեան
ժամանակներուն՝ երաժշտութիւն սորված
էր և ճարտարութեամբ երգել գիտէր:
Մաւրիտիոս չէր մոռցած ասիկայ, և որով-
հետեւ իր աշխատութեամբը քիչ մը կենաց
դիւրութիւն ստացեր էր, որպէս զի կեր-

սրով մը շնորհակալ ըլլայ իր մօրաքեռ թո-
ռանն իրեն վրայ շտալած խնամոցը , և
մանաւանդ ցուցընէ իր երախտադիտու-
թիւնն՝ անոր հրեշտակային համբերու-
թեամբ իր բարկութեանն ու խտտութեանը
տանելուն համար , դաշնակ¹ մը ընծայեց
անոր : Ասիկայ Մագդաղինէի համար մեծ
հանդիսի օր մը եղաւ , և այս անյուսալի
ընծայն իրենց ընտանեկան հաւարմանը
նոր կենդանութիւն մը տուաւ : Ստէպ
Մագդաղինէ քովը կը ժողովէր զՊետրոս
Մարտոյ , անոր կիներն ու զաւակները , որ
հիացած մտիկ կ'ընէին իրեն . Մաւրիաիոս
ալ կ'ախորժէր անոր ձայնը լսելը :

Իրիկուն մը Մաւրիաիոս մինակ էր
Մագդաղինէի հետ . Մագդաղինէ դաշնա-
կին վրայ դրուած տետրակը կը խառնէր ,
որ Շուպերդի երաժշտութեանց հաւար-
մունք մըն էր . ասոնց մէջէն ամենէն ա-
ւելի ազուր ու սրտաշարժներէն մէկն ըն-
տրեց , Հրաժեշտի ողջոյնը : Այս երաժշտու-
թեանց ախորժելին այն է՝ որ միջին տեղի
չունին . երբոր ինչպէս որ արժան է կ'եր-
գըցուին , կը յափշտակեն զմեզ կամ սքան-
չելի վերացեալ աշխարհի մը մէջ կը փոխա-
դրեն . իսկ երբոր առանց ոգին ըմբռնելու
պարզ տառական ճշդութեամբ եղանա-
կուին , անվերջանալի ձանձրութեան մը
մէջ կը խորասուզեն զմեզ : Ասիկայ փոր-

ճարար մըն է որ քիչ անգամ կը սխալի .
Շուպէրդի երգերով սիրտ շարժելու ու
զուարճացընելու համար՝ բաւական չէ եւ
բաժնութիւն գիտնալը . բանաստեղծն
կան հոգի մը պէտք է : Մագդաղինէ այն
երկնային հանճարոյն ոգւոյն մէջ խորա-
մուխ թափանցած էր . և զգացածը պարզ
կերպով շրթանցը վրայ կը յայտնէր : Չայ-
նը շատ լեցուն չէր , բայց սիրտ թափան-
ցող էր . ոչ ոք կրնար չզգածուիլ անոր եր-
գերէն : Այնպիսի գորովաշարժ մեղամաղ-
ձոտութեամբ մը երգեց Հրաժեշտի ողջոյնը ,
որ Մաւրիտիոսի սիրտն ելաւ :

Աչքերը վեր վերուց Մաւրիտիոս գէպ
'ի անոր , և այս առաջին անգամ իր կե-
նաց մէջ ըմբռնեց որ անիկայ գեղեցիկ
էր . ինչպէս որ առաջ ալ ըսի , ոչ թէ կա-
տարելութեան դաղափար մը կրնար ըլլալ
անոր գէմբը արձանագործի մը առջև , բայց
իր հոգւոյն աղնութիւնն աշուրներուն
մէջ կը նշուէր , և ներդաշնակ շրթունք-
ներուն գեղեցկութիւնը նշանաւոր էր :
Ինչուան ան ատեն Մաւրիտիոս գեղեց-
կութիւնը ցանկութենէ չէր զատած . զար-
մանքն ու փափազը իրարու հետ կը խառ-
նէր . և ոչ իսկ գիտէր թէ ինչպէս կ'ըլլայ
զարմանալը : Հիմա նոր զգայութիւն մը
զգաց իր վրայ , և յափշտակուած կը նայէր
Մագդաղինէի :

ԺԴ.

Ասանկով կը ստուգուէր այն երազն որ մարդիւղուհին տեսեր էր մեռնելէն քանի մը ժամ առաջ . Մաւրիտիոս ինկած անդունդին մէջէն կամաց կամաց դէպ'ի վերօդը կ'ելլէր , և Մաղդաղիներէ էր որ անոր ձեռքէն բռնած՝ վեր կը հանէր : Յոյս դաւառներուն զով քամին երիտասարդին մաղերուն հետ կը սկսէր խաղալ , մերձաւոր դադաթներու անուշահոտութիւնը կ'առնէր , և խառնիխուռն հնչմամբ մը կը լսէր իր պատանեկութեանը ձայներն որ իր դարձը կ'երգէին : Նորոգութեան փառաւոր նշանը կ'երեւար իր երեսին վրայ . կերպարանքն որ այնչափ առնն աւրուած ու թոռմած էր ժամանակէն առաջ՝ կը ցոլար այն վեհութեան կնքովը , զոր անվրէպ կը դրոշմէ աշխատանքը քաջասիրտ ու ջանասէր մարդ կանց ճակտին վրայ : Աչքերն որ անկարդութեանց պատճառաւ մարած էին ,

իրենց առջի յատակ պայծառութիւնն ըստացեր էին . չրթունքներն որ ատենօր բարկութենէ կը կծկուէին և միշտ պատրաստ էին թունաւոր նեաւեր արձրկելու , հիմա հանգստեան մէջ թողուած աղեղան մը պէս թուլացած՝ ազնուութեան շնորհք մը ունէին : Նոյն իսկ ձայնն ալ քաղցրացեր էր . վերջապէս , երբոր իր մօրաքեռ թոռանն հետ կը քալէր , կը տեսնէր որ իր պատանեկութեան ընթացից արագութիւնը նորէն դարձեր էր իր ոտքերուն վրայ : Երկրորդ գարուն մը կը ծաղկէր իր վրայ , որ թերեւ ոչ նոյնչափ վայելչութեամբ պննեալ էր՝ որչափ առաջին գարունն որ անցեր էր , բայց աւելի ասպահով խոստումներներ կու տար և հիմակուց ամառուան դանձերով հարուստ էր : Բա՛րէ , խեղճ երիտասարդն առանց ջանքի չէր հասած այդ կէտը . քանի՛ քանի անգամ ոտքերն արեան մէջ թաթխուած և երեսը քրտինքով թրջած՝ կանկ առաւ վհատած ճամբուն եղերացը վրայ . քանի՛ քանի անգամ նախատակին մօտ հասած՝ սահեցաւ ու զլորտըկելով ինկաւ այն դառ 'ի վայրէն վար՝ որուն վրայ այնչափ ճգամբք ելեր էր : Շատ անգամ խռովութիւն մը կամ թուլութիւն մը վրան գալով՝ այնչափ աւմիաներու մրցանաց ու աշխատութեան պտուղը կորանցուցեր էր : Շատ անգամ ալ՝ այն միջոցին որ աղէկութեան սերմը կը սկսէր բուսնիլ սրտին մէջ , յանկարծա

կան ահաւոր մրրիկ մը հունձքի յոյսը վերուցեր տարեր էր . բայց Մազդազինէ կը հսկէր իր վրայ : Հրեշտակային համբերութեամբ և անխոնջ խնամովք հաստատութիւն կ'ըլլար անոր , վեր կը վերցընէր ու կը խրախուսէր . նորէն կը ցանէր սերմունքն այն սրտին մէջ՝ զոր աւրըշտուիներ էր մրրիկը : Յետոյ իր խուցին մէջ ծնկան վրայ եկած՝ ջերմեռանդութեամբ կ'աղօթէր , որովհետեւ բարեպաշտ օրիորդը կը մտածէր որ արարածն իջինչ կրնայ ընել առանց Արարչին օգնականութեանը , և թէ ամենէն աւելի ազնուական ձեռնարկութիւնները պէտք է երկնից ժպիտն ունենան իրենց հետ :

Աստուած , որ մարդուս սրտին խորը կը տեսնայ , օրհներ էր Մազդազինէի ջանքը . եկաւ վերջապէս այն ժամն որ այս հոգեւէր օրիորդը շնորհակալութեան ձայներ կը բարձրացընէր 'ի վեր յերկինս : Այն Մաւրիտիոսն որ տեսանք առաջ ամէն բանէ տաղտկացած , երգիծաբան , ժանտ ու դժնեայ , այն Մաւրիտիոսն ալ չկար մէջտեղը . Մազդազինէ զանիկայ նոր մարդ մը դարձուցեր էր : Թէպէտ երբեմն երբեմն հին մարդը նորէն դուրս կ'ելլար , բայց ալ տժգոյն ուրուական մը դարձած էր և Մազդազինէ ձեռով կամ նշանով մը մէկէն կը փախցընէր զան . թէպէտ շատ քիչ անգամ անցեալ ժամանակի մրրիկը նորէն կ'արթննար ու կը թնդացընէր օ-

դը , բայց ալ անիկայ կայծակին խորին ուրաւումն էր որ երթալով կը հեռանայ երբ որ երկինքը պայծառացած է : Ալ Մաւրիտիոսի տխրութիւնն ու նեղսրտութիւնը կը փարատէր իր մօրաքեռ թոռան մէկ խօսքէն . նոյն իսկ Որսոլա ալ , որ այնչափ ատեն իրեն բարկութեան առիթ եղած էր , կը զուարթացընէր զինքը : Երբոր Մաւրիտիոս իր առջի տաղտկութեան կերպերը կը սկսէր նորէն երեցընել իր վրայ , կտրիճ աղջիկն իր գեղացւոյ իմաստութեամբը անոր խելքը գլուխը կը բերէր իր գաւառին յատուկ վարպետ ու զուարճալի խօսքերով . ան ատեն Մաւրիտիոս փոխանակ կիրք ելլելով՝ կը սկսէր հետը խնտալ : Այն աստիճանի հասեր էր երիտասարդը՝ որ կը վայելէր անյագաբար իր նոր վիճակին պտուղներն որ սկզբան արհամարհանօք մը մէկդի նետեր էր : Անոնց համը թթու է , բայց կերողները՝ հուսկ ուրեմն կ'ախորժին զան : Ա'ըմբռնէր Մաւրիտիոս թէ պարտքի մը կատարումը՝ որչափ հասարակ աստիճանի պարտք ալ ըլլայ՝ աւելի ճշմարիտ մեծութիւն ունի , քան թէ այն ծառայի փիլիսոփայութիւնն որ կը սորվեցընէ ծխտել ու արհամարհել այն ամէն բան՝ որ մարդկային բնութիւնը կը բարձրացընեն : Ա'ըմբռնէր նաեւ թէ կեանքը քաղցր է երբ օգտակարութեամբ կ'անցնի , և թէ ինքնասէր և անկարող մարդիկն են միայն որ ինքզինքնին կը սպաննեն : Ամ

պարիշտ դարու մը մէջ ծնած ըլլալով ,
 դուրկ էր 'ի հաւատոց . բայց գոնէ իր պա-
 հապան հրեշտակին ազդեցութեամբը կը
 զարթնուին 'ի նմա յոյս և սէր : Չէր հաւ-
 տար , բայց կը յուսար , և կ'ուզէր հաւ-
 տալ . միանգամայն կը դիջանէր Մագդա-
 ղինէի խօսքին՝ թէ ամենեւին մնաս մը չը-
 բերեր մարդուս՝ կրօնից սորվեցուցած ճշ-
 մարտութիւններովն աշխարհիս մէջ կեանք
 անցընելը : Ա՛լ անկէ ետքը անձնասպա-
 նութիւնը չէր հսկէր իր գլխուն բարձին
 վրայ . այն մարդիկն որ առաւօտունէ
 մինչև իրիկուն կ'աշխատին՝ գիշերը խա-
 ղաղ կը քնանան և ամենեւին մտքերնէն
 չեն անցըներ գլուխինն ատրճանակ պար-
 պելու : Այն ատրճանակներն որ ատենօք
 իր մխիթարութիւնն էին , Մաւրիտիոս ծա-
 խեր էր զանոնք ծաղիկներ ընծայ ընելու
 համար մօրաքեռ թոռանն անոր տօնին օ-
 րը : Իր սրտին հետ միանգամայն միտքն ալ
 բարձր թռիչք մը առեր էր . կը սիրէր զգե-
 ղարուեստս , և կը կարգար բանաստեղ-
 ծից քերթուածները : Ինչպէս իր հայրն 'ի
 Նիւրեմպէրի , այսպէս ինքն ալ ճանչցեր
 էր որ բանավարութիւնն է մարդուս ազ-
 նուականութիւնը : Աւշադրութիւն կ'ընէր
 գաղափարաց այն ատենուան առած ըն-
 թացքին , և ներողամտութեամբ , երբեմն
 ալ եռանդեամբ կը լսէր այն ամէն անհնա-
 րաւոր և գեմի¹ բարի գիտաւորութիւննե-

րը , որոնց միայն առաջ կը բարկանար կամ
կը քամահրէր : Ա՛տաւէր անհաշտելի ատե-
լութեամբ այն ցած , նախանձոտ ու կեղ-
ծաւոր ռամկապետութիւնն , որ ժողովրդ-
դեան բարեկամն է՝ որովհետեւ ու կ իցէ
իշխանութիւն չընդունիր . կը դարչէր կը
դղուէր այն շատախօս խաբեբաներէն՝ որ
իրենց արուեստը բրած են ընկերավարու-
թիւնն ու մարդասիրութիւնը . և միանգա-
մայն կը մեծարէր այն անշահասէր մար-
դիկն՝ որ անկեղծ անձին նուիրմամբ մը ա-
րուեստաւորաց և աշխատաւորաց պաշտ-
պան կ'ելլան :

Սակայն պէտք չէ կարծել որ ալ գէշ օ-
րեր չունէր Մաւրիտիոս : Վեռ իր յուսա-
հատութեան ու լքման օրերն ունէր . մերթ
իր յանցանաց բեռը իր բոլոր ծանրութեամբ
ըը կը ճնշէր զինքը , մերթ ալ իր թողմած
սխառանկութեան ուրուականը դաժան
նայուածքով մը կ'երեւար իրեն և լուռ սար-
սափով մը կը պաշարէր զինքը : Վէշ կեանք
անցընողներուն պատիժն է՝ որ եթէ բարի
կենցաղավարութիւն ալ ստանալու ըլլան ,
խել մը ատեն իրենց անցած ժամանակին
սլիղժ ստուերը հետերնին կը քալէ : Թը-
շուառ երիտասարդը զարհուրած ու խոլոր
աչքով կը տեսնէր իր յիշատակաց տխուր
խմբին ծանր ընթացքով իր դիմացէն
անցնիլը , իր հայրն անանկ երեսէ ձգելը ,
իր նախնեաց կալուածոյն աճուրդով ծա-
խուիլը , իր՝ Մագդաղինէի վիճակը բաղ-

դին ձեռքը թողուլը . ետքը կ'անցնէր իր վերջին տարիներուն պատկերը՝ զորոնք անկարգութեամբ փճացուցեր էր : Ինքն իրմէն չարաչար արհամարհուելով, և հըպարտութենէն չուզելով զղջման արցունքով իր խղճմտանաց խայթերը հանդարտեցընել, այն միջոցին վայրենի լռութիւն մը կը պահէր . Լակեղեմոնի տղոց պէս, առանց ձայն մը հանելու՝ կը թողուր որ սիրտը մաշի : Բայց Մագդաղինէ միշտ վրան կը հասնէր, կը հսկէր միամտութեամբ, ոչ երբէք աչքին առջեւէն կը կորսնցընէր զան, կը զննէր անոր հոգւոյն ամէն շարժմունքները . և քան զՄաւրիտիոս լաւ գիտէր ինչ որ կը հանդիպէր անոր սրտին մէջ : Այս թուութեան ու լուռ մեղամաղձոտութեան օրերուն էր որ իր հնարագետ բարեսիրութիւնն ու իր սիրտ շարժող փափուկ խնամքները կը կրկնապատկէր : Այնպիսի դաղտնիքներ ունէր՝ որոնցմով ցրուել կու տար անոր ցաւագին մտածութիւններն իր առջի անձին վրայ, անոր սրտին թելերը կը շարժէր, և խորհրդական ճամբաներ կը բանար այն ալիքներուն որ կը ճմլէին զանիկայ : Երբեմն դեռահասակ մօր մը պէս իր ազգականին քովը նշտտած՝ քաղցր ու ծանր ձայնով մը հետը կը խօսակցէր . իր խօսած միջոցը՝ Մաւրիտիոս անոյչ թեթեւ հով մը կը զգար որ իր վերքերը կը զովացընէր : Երբեմն դաշնակին առջեւ կ'անցնէր . ինչպէս Որես-

տէս իր Ելեկտրա քրոջը ձայնէն , ասանկ Մաւրիտիոս ալ Մադդադինէի երգը լսելով իր խղճմտանաց խայթերը կը հանդարտէին . կամաց կամաց քաղցրութիւն մը կը ծաւալէր ներսը . և անդգալի կերպով մը սիրտը կ'ելլար : Առած ախորժն հետզհետէ աւելնալով , այնչափ աւելի սիրտը զեղանելու կը մօտիկնար . հուսկ յետոյ առատ արցունքներ կը վազէին աչուրներէն : Արցունքը աստուածային պարզեւ մըն է . երկնային ցօղն է որ մեր աղտեղութիւնները կը լուանայ : Մաւրիտիոս անով զտուած սրբուեցաւ :

Ի բաց առեալ յիշեալ օրերն որ երթալով 'ըր քիչնային , ժամանակն սքանչելի ժամերով կ'անցնէր : Այն երկու տարին որ Մաւրիտիոս այնչափ տհաճութեամբ իբրեւ գրաւ շնորհած էր իր մօրաքեռ թոռանը՝ խել մը ամսէ 'ի վեր լմնցած էր . բայց իր մօրէն չէր անցնէր իր ազատութիւնը պահանջելու : Աշխատութիւնը սիրել սկսելէն ետքը , իր արուեստին վրայ սէր ձգեր էր . ոչ երբէք գործողութիւն կը պակսէր իրեն . Պետրոս Մարտի ձեռքովը , որ աննման ու անշահասէր բարեկամութեամբ մը կապուած էր հետը , ստէպ ստէպ յանձնարարութիւններ կու գային սուանց իր ուղեւուն ալ : Մաւրիտիոս գրեթէ այնչափ յաջողած էր փայտի մեծ քանդակագործութեան մէջ որչափ իր հայրն յաջողած էր տղոց խաղալիքներու և կաղ-

նարեկ գործեաց մէջ : Մագդաղինէ ալ անկէ ետքը ստիպուած չէր թէյի տուիեր կամ կրակէ պաշտպանուելու համար շինուած ձեռակերտներ նկարելու . իր մանրանկարները յարգի էին , մանաւանդ ազնուականաց ընկերութիւններու մէջ , որոնց ականջը ասանկ ձայն մը հասած էր՝ թէ ազնուական ընտանեաց որդի և աղջիկ մը , դատաստանով մը կործանած ըլլալով , աղքատօրէն կ'ապրին իրենց աշխատանքովը , Բաբելոնի փողոցին մէջ՝ անմիջապէս տանիքի մը տակ : Այս այնպիսի պարագայ մըն էր՝ որ մեծ զբաղման և հետաքրքրութեան նիւթ կրնար ըլլալ այն ձանձրացեալ ընկերութիւններուն , որ անյադարար կը մուրան միտք ցրուելու առիթներ : Աղքատութեան նեղութիւնը քաշելէն ետքը , Մագդաղինէ և Մաւրիտիոս կենաց դիւրութիւն կը վայելէին , որ ապահովապէս այն անձանց ջանքը կը պսակէ , որոնք կամք ունին աշխատութեան , և միանգամայն կարգաւորութիւն , պարզ ախորժակ և չափաւոր փառասիրութիւն : Կըրնային իրենք ելլալ իրենց վերնայարկէն և աւելի վայելուչ բնակութիւն մը գտնալ , գոնէ աւելի ցած տեղ դրուած բոյներ : Մաւրիտիոս ալ շատ մտածեր էր այս բանիս վրայ . ոչ եթէ աւելի փառաւոր բնակարանի մը բաղձալուն , որովհետեւ իր պղտի բնակութիւնը կը սիրէր , և ճանչցեր էր ան խօսքերուն ճշմարտութիւնը՝ թէ այն

պատերն որ կը տեսնեն մեր աշխատիլը ,
մեր մտածութեամբք պարարիլն և յուսա-
լը , միշտ պալատի մը պատեր են : Այն
փոքրիկ սենեակն , որուն մէջ իր վերանո-
րոգութիւնը կատարուեր էր աշխատանայ
և համակամութեան ձեռքով , իրեն համար
տեսակ մը նուիրական տեղի մը դարձած
էր , ուսկից առանց ցաւելու չէր կրնար
հեռանալ . սակայն այս երիտասարդն , որ
ատենօր անանկ անքաղաքավար ու կար-
ծրասիրտ էր , եղբօր պէս խնամքով հոգ
կ'ընէր Մագդաղինէի հանգստութեանը
վրայ . թշուառ կը սեպէր իր կեանքն ա-
նոր համար միայն՝ որ չէր կրնար դարձը-
նել իր մօրաքեռ թոռանն այն հարստու-
թիւնն որ կորսնցուցեր էր անիկայ : Անոր
համար խել մը անգամ առաջարկեր էր ա-
նոր՝ փոխադրուելու աւելի ընդարձակ ու
աւելի հանգիստ բնակարան մը՝ քիչ մը ա-
ւելի յաճախեալ թաղի մը մէջ : Մագդա-
ղինէ պատասխաներ էր իրեն . — « Ինչո՞ւ
կենաց կերպերնիս փոխենք , երբոր այս
վիճակին մէջ երջանիկ ենք : Երջանկու-
թիւնն ալ իր սիրած տեղերն ունի . անոր
համար զգուշանալու է անոնց դպչելու :
Քիչ մը երկնքի մօտ ենք , բայց զուտ օդ
մը կը շնչենք . անբնակ թաղի մը մէջ կը
բնակինք , բայց պատուհաններնուս առջև
պարտէզ մը կը բացուի . փոխանակ կառ-
քերու աղաղակին՝ թռչնոց երգերը կ'աք-
թընցընեն զմեզ առաւօտը . խուցերնիս

պղտիկ են , բայց ձմեռը աղէկ կը տաքնան :
 Մաիկ ըրէ ինծի , աղնիւ բարեկամս , մեր
 վերնայարկաց մէջ մնանք , ապերախտ կ'ըլ-
 լայինք՝ թէ որ զանոնք թողուինք » : Մաւ-
 րիտիոս դեռ վրայ կու տար իր խղճմտան-
 քին հանգստութեանն համար , սակայն 'ի
 ներքուստ կը գովէր իր մօրաքեռ թոռանը
 խելքը : Ուստի անկէ ետքն ալ առջինին
 պէս կ'ապրէին . միայն թէ Մաւրիտիոս
 ամէն ջանք կ'ընէր իր մօրաքեռ թոռա-
 նը խեղճ բնակարանը գեղեցկացընելու .
 Մագդաղինէի ալ ամենէն մեծ ուրախու-
 թիւնն էր Մաւրիտիոսի օթեանը զարդա-
 րելն այն ամէն գեղարուեստի ձեռակերտ-
 ներով՝ որ անիկայ կը սիրէր : Այս երկու
 երիտասարդ բարեկամներն իրարու հա-
 մար կ'աշխատէին . և այսպիսի աշխա-
 տանքն աւելի քաղցր է :

Առանձնութեան մէջ կ'ապրէին և բաց
 'ի Մարսոյ ընտանիքէն ուրիշ բարեկամ
 չունէին : Քանի մը աղնուական տիկնայք ,
 որոնց դէմքերը նկարեր էր Մագդաղինէ ,
 հիացած անոր շնորհալից ու վայելուչ կեր-
 պին վրայ , շատ ջանք ըրեր էին իրենց քո-
 վը քաշել զանիկայ . սակայն օրիորդը դէմ
 կեցեր էր այդ ինքնայօժար հրաւերքնե-
 րուն , որ ճշմարիտն ըսելով՝ հետաքրք-
 րութենէ առաջ եկած էին : Մագդաղի-
 նէ հեռու կը կենար այսպիսի բաներէ .
 այնպէս զուարթ էր իր սիրտը , որ ոչ եր-
 բէք Որսուլա և Մաւրիտիոս զանգատ մը

կամ ցաւելու խօսք մը լսեցին իր բերնէն այն գեղեցիկ կալուածին կորստեանը վըրայ՝ որ դատաստանով մը յափշտակուեր էր իր ձեռքէն : Քիչ անգամ կը խօսէր այն դժբաղդ դիպուածին վրայ . և թէ որ Մաւրիտիոսի հօրենական ժառանգութիւնը սեպած չըլլար զայն , անտարակոյս ուրախութեամբ կը խօսէր անոր վրայ : Բայց այս նիւթիս մէջ Մաւրիտիոս անոր չափ անտարբեր չէր . չէր կրնար առանց խըղճմտանքի ու առանց դառնութեան մտածել այն գղեկին վրայ՝ ուր ծներ էր ինքը , և ուր իր հայրը մեռեր էր՝ իր անուղղայ բարուցը դոհ եղած : Ստէպ մտածմունքը վաղորավերի վրայ կը դառնար տխրութեամբ . և իրաւցընէ ոչ որ կրնայ պահանջել ասկէց աւելի միակամութիւն մարդուս վրայ , վասն զի շատ չափազանց ալ ախորժելի պէտք չէ սեպել վերնայարկի մը բընակութիւնն և փայտէ քանդակադործութեան տուած հաճութիւնը : Իսկ Որսոլա բանի մը վրայ չէր ցաւէր , և բանի մըն ալ չէր փափագէր . իր գլխաւոր դրաղանքն էր Մաւրիտիոսը գովելը , և մասնաւորապէս հիմա առջինէն աւելի վստահութեամբ կը կրկնէր թէ անիկայ հրեշտակ մըն է , երկնքի հրեշտակ մը , Աստուծոյ խրկուած հրեշտակ մը : — « Թո՛ղ տուր դուն ալ , կը պատասխանէր երբեմն իրեն Մաւրիտիոս բարեսէր կերպով մը , դիտեմ որ հրեշտակ մը կայ հոս , բայց ոչ ես և ոչ ալ դու ես

ան » : Ամառ ատեն բոլոր շաբաթը աղէկ
աշխատելէն ետքը՝ կիրակի օրերն իրենքը
մէկտեղ կ'երթային դէպ 'ի դաշտերը , եր-
բոր Որսուլա և Մագդաղինէ Արտաքին ֆա-
րգոռքեանց եկեղեցին պատարագ տեսնե-
լէ տուն կը դառնային : Ասոնք էին իրենց
գեղեցկագոյն հանգէսները . բոլոր օրը
բլուրներու զառ 'ի վայրին վրայ և հովտաց
մէջ կ'անցընէին , ինչ որ կը գտնային կ'ու-
տէին , և ուրախալից տուն կը դառնային :
Ասանկով Մաւրիտիոս իր մօրաքեռ թո-
ռանն հետ նորէն տեսաւ Վիսիէնի և Սէ-
լի անտառները , որոնց մէջ երկու տարի
առաջ իր անձնասպանութեան դիտաւո-
րութիւնն որոճեր էր : Այն շաղանակի
ծառերուն տակ՝ զորոնք իր հոգւոյն վշտե-
րովը սեցուցեր էր , այն ջրասէր կաղնի-
ներով և բարտիներով չրջապատած պզտի-
լճին եղերացը վրայ՝ ուր մահն երեցեր էր
իրեն , լսեց կենաց ձայնն որ կ'երգէր իր
սրտին մէջ :

ԺԵ

Սակայն այն միջոցներուն երիտա-
սարդն սկսաւ արտաքոյ կարգի ներքիննե-
ղութիւն մը զգալ : Ատենէ մը 'ի վեր Մագ-
դաղինէի քով գտնուած միջոցը՝ բան մը
կը զգար սրտին մէջ, որ չէր գիտէր թէ
ինչ է . անիկայ իր երեսն որ կը նայէր ,
Մաւրիտիոսի դէմքը մերթ կը դեղնէր մերթ
կը կարմրնար . և անոր ձայնէն դողի մը
պէս թեթեւ շարժումնք կու գար մարմնոյն
վրայ : Իրիկուններն՝ երբոր անիկայ աս-
ղնեգործելու հետ կ'ըլլար՝ ժամերով աչքերն
անոր վրայ էր առանց խօսք մը զուրցե-
լու . աս բանս իր առջի ունեցած վայրա-
գութենէն կամ ծաղրելու յօժարութենէն
առաջ չէր գար : Երբոր Մագդաղինէի
խուցը կը մօտնար , սիրտը սաստիկ վեր կը
նետէր : Թէ որ Մագդաղինէ իրեն գար ,
տղու մը պէս շփոթած ու անճրկած կեր-
պով կ'ընդունէր զանիկայ : Երբեմն ալ ա-

ռանձին եղած միջոցը կուլար՝ առանց գիտնալու թէ ինչ պատճառէ առաջ կու գար իր արցունքը : Ամէն միջոց , նաև քունի մէջ ալ , կը զգար որ իր ներսը նոր շէնք մը կը շինուի , բայց հազիւ թէ շինուելուն ծայնը կը լսէր : Ինչ էր արդեօք եղածը . — Մաւրիտիոս օր մը կրցաւ կէս մը մակարերել զայն :

Անգղիացի ազնուական մը , որ ցեղով ուղղափառ հաւատքը պահած էր , իր Լէնգէշըր գաւառին մէջ ունեցած գղեակներուն մէկուն աղօթարանը կ'ուզէր զարգարել Ունկարիոյ Ս . Եղիսաբեթ թագուհւոյն մեծ քանդակովը . ուստի Մարտոյի ձեռքով Մաւրիտիոսի յանձնեց այս աշխատութիւնը : Երիտասարդ գործաւորը մեծ ախորժով յանձն առաւ այս բանս , որովհետեւ իր մայրն ալ այն սրբուհւոյն անունն ունեցեր էր , և որովհետեւ շատ կը մեծարէր անոր յիշատակը : Եւ սակայն թէպէտ իր հօրմէն կատարելապէս սորված էր այդ արուեստը , թէպէտ շատ ճարպիկ էր իր արուեստին գրիչը գործածելու մէջ , կաղնւոյ փայտին ձեռք դպցընելու միջոցը խորին վճատութիւն մը զգաց : Ինքն որ ինչուան այն ատեն արհամարհած էր ամէն դժուարութիւն այնպիսի համարձակութեամբ մը՝ որ կրնար ինչուան յանձնապատանութիւն ըսուիլ , հիմա կը տարակուսէր , չէր կրնար փայտը դուրել . և ինքն իր երկշոտութեանը վրայ կը զարմա-

նար , որովհետեւ դեռ չէր գիտէր որ ինքն իր անձին չվստահիր՝ նշան է ճշմարիտ հանճարոյ : Մտքէն անցուց եկեղեցիներու մէջ տեսած ամէն քանդակեալ արձաններու դէմքերն որ կը յիշէր . բայց անոնց մէկն ալ թագուհւոյ մը ու սրբուհւոյ մը դադափաբը չէր տար , մէկն ալ չունէր այն աղնուական ու համեստ կերպարանքն որ կը վայելէր այն անձին : Բանը այն էր որ քիչ ժամանակ ունէր . նախ մէյ մը վեր ՚ի վերոյ մը զգեստներն ու ձեռքերը շինեց : Մէկ կողմանէ անուն հանելու և իր մօրաքեռ թռուանը դովեստն ընդունելու փառասիրութիւնը կը խրախուսէր զինքը , մէկալ կողմանէ ալ աւելի խիստ աչքով նայել կուտար իր ձեռագործին : Ամենեին գոհ չէր ըլլար շինած ծալքերուն վրայ , ամենեին զգեստը դիւրաշարժ չէր երևար իրեն , և մարմնոյն դիրքն ալ վայելուչ չէր սեպէր : Շատ ժամանակ անցուց ձեռքերուն վրայ . ջանաց արբունական փափկութիւն մը տալ անոնց : Այս կերպով կը շինուին այն աշխատասիրութիւններն որ գլուխ գործոց կ'ըլլան . իսկ ժողովուրդն որ կը զարմանայ անոնց վրայ՝ չգիտեր թէ ինչ աշխատանքով ծնած են անոնք : Երբոր գլուխն սկսելու միջոցն եկաւ , կրկնապատիկ տարտամութիւն մը տիրեց նորէն վրան : Հանդերձ այսու ձեռք զարկաւ գործոյն , և մէկէն զրիչն սկսաւ բանիլ գաղտնի մտածութեան մը ազդեցութեամբ . ճակատն

առանց չատ աշխատութեան կըորութիւն
առաւ, և աչքերն ալ իբրև դիւթութեամբ
շինուեցան, ու ականակապճաց մէջ պատըս
պարուած՝ աղօթքի մէջ յափշտակուած
հոգւոյ մը նշանակութիւն ունէին. շըր-
թունքները լի էին ներողամտութեամբ ու
աղնուութեամբ, ու անուշահոտ շունչ մը
շնչելու համար կը բացուէին. մազերուն
հիւսքն երկու բաժնուած էին ճակտին վրայ
ու ականջներէն վեր առնուած, և դէմքին
ամբողջութեանը շրջանակի մը տեղ կը ծա-
ռայէին: Մաւրիտիոս քանի մը վայրկեան
քանդակին դիմացը կեցած՝ լռութեամբ
ղննեց. յետոյ ներքին հաճութեամբ մը՝
սկսաւ կատարելագործել այն ամէն մա-
սերն որ դեռ անկատար կ'երևային իրեն
ճշդութեան կողմանէ: Անկէ ետքը մէկդի
նետեց գործիններն ու քանի մը քայլ հե-
ռուն քաշուեցաւ՝ աւելի աղէկ դատաստան
ընելու համար իր ձեռակերտին վրայ: Այս
միջոցին Մագդաղինէ ներս մտաւ, և մէ-
կէն ճանչցաւ որ քաշուած պատկերն իր
դէմքն էր: Սկսաւ ձեռքովը ծափ դարնել
և անմեղ ուրախութիւն մը ցուցուց. ընդ-
հակառակն Մաւրիտիոս չփոթեցաւ ու չէր
գիտէր ինչ ընելիքը, դեռահասակ օրիոր-
դի մը պէս կարմրելով՝ որուն առաջին
գաղտնիքը բերնէն կ'առնեն: Խեղճն իր
մտքին մէջ պատկեր մը փնտըռելու ատեն՝
Մագդաղինէի պատկերն առջևն ելեր էր,
և առանց իր գիտնալուն կամ ուղեւուն,

ու առանց իսկ մտածելուն՝ ճիշդ իր մօրա-
քեռ թողանը կերպարանքն հաներ էր փայ-
տին վրայ : Աս դէպքը լուսաւորեց զինքը .
բայց այս պայծառ լոյսը գրեթէ մէկէն փա-
րատեցաւ : Ի՞նչ կրնար ըմբռնել Մաւրի-
տիոս սիրոյ այս պարկեշտ սկզբնաւորու-
թիւնը , ինքն որ ինչուան ան ատեն կրից
զինովութիւնն ու զեղմունքը միայն ճանչ-
ցեր էր : Սակայն այդ օրուրնէ սկսեալ՝
դգացած նեղութիւնն երթալով աւելցաւ ,
և իր ներքին հանդարտութիւնը սաստիկ
տափնուկրայ եղաւ՝ որչափ որ ինքը չէր
համարձակէր ըսելու կամ նոյն իսկ իր ան-
ձին խոստովանելու :

Այս Ս . Եղիսաբեթի քանդակը ահաւոր
մրրիկ մը պիտի բերէր իր կենաց վրայ , և
Մաւրիտիոսի մտքէն ալ չէր անցնէր որ ա-
նիկայ պիտի ըլլար իր վիճակը բոլորովին
որոշողը :

Այս քանդակը դեռ իր գործարանն էր .
որովհետեւ գրեթէ չէր ուղէր հեռացընել
դայն իր քովէն . և թէպէտ խել մը ան-
գամ հարուստ աղնուականը մարդ խրկեր
էր առնելու , Մաւրիտիոս միշտ պատ-
ճառանք մը կը գտնար ուշացընելու , ըսե-
լով թէ սա կամ միւս կտորը դեռ գրչի կա-
րօտ էր . բայց ընդ հակառակն ամենեւին
չէր դաչէր իր ձեռակերտին , և Պիգմալիո-
նի պէս կը նայէր միայն անոր վրայ : Ա-
ռաւօտ մը աղնուականն անձամբ եկաւ
Մաւրիտիոսի բնակարանը : Բարձրահա-

սակ էր, նիհար, կապոյտ աչուքներով, ճերմակ մորթով, դեղին մազերով ու մօրուքով, և Մաւրիտիոսէ աւելի երիտասարդ կ'երևար, թէպէտ քանի մը տարի անկէց մեծ էր հասակաւ : Զգեստներն ալ պարզ էին ու ընտիր ախորժակով և վայելուչ յօրինուած : Պաղ կերպով մը ներս մտաւ, ու ասդիս անդին նայելով բարեւմը տուաւ. ետքը առանց ամենեւին տանտիրոջը դէմքը նայելու՝ շիտակ Ս. Եղիսաբեթին առջևը գնաց : Բաւական ատեն լռիկ մնջիկ՝ մարմնովը քիչ մը ծռած ու ոտքի վրայ անշարժ կեցած դիտեց զայն, մէկ ձեռքը երկաշեայ պղտիկ դիտակն ու մէկալ ձեռքը գաւազանն ու գլխարկը բռնած :

— « Զեն խաբած դիս, ըսաւ վերջապէս առանց գլուխը դարձնելու՝ իբրեւ թէ ինքիրեն խօսէր. ես ալ ասանկ ըմբռնած էի սրբուհւոյն գաղափարը. իրաւցընէ կը տեսնամ որ մեծ արուեստաւորի մը գործք է ասիկայ » :

Ս.յս ըսաւ ու լօգիկին դրպանէն պղտի դրապանակ մը հանեց. որուն մէջէն խել մը թղթադրամ անտարբեր կերպով մը արուեստաւորին սեղանատախտակին վրայ դրաւ :

— « Զէ, պարոն, աս ասանկ չըլլար, ըսաւ Մաւրիտիոս. առ այս թուղթերն ու թէ որ կ'ուզես՝ մեր դաշինք դրած գինը վճարէ ինծի : Գիտնաս, պարոն, որ փուճ տեղն ըրած կ'ըլլաս առատաձեռնու-

թիւնդ . որովհետեւ թէ որ ուղէիր այն գիւնը տալ՝ ինչ որ ես կ'արժեցընեմ, բոլոր հարստութիւնդ չէր բաւէր անոր » :

Այս խօսքերս որ լսեց սըր Եդուարդ (այս էր աղնուականին անունը), առաջին անգամ աչուքները մէյ մը փայտի քանդակագործին վրայ դարձուց : Թէպէտ Մաւրիտիոս իր բաճկոնակն հագած էր, բայց ձեռքերուն ճերմակութենէն, երեսին մաքուր դժերէն և խրոխտ ճակատէն՝ որուն վրայ աշխատութիւնը նորէն տպաւորեր էր իր ցեղին աւրուած դրոշմը, աղնուականը մէկէն իմացաւ որ սովորական արուեստաւոր մը չէր անիկայ : Եւ այնչափ աւելի դիւրութեամբ հասկըցաւ զայն, որչափ որ ինքն ալ ուրիշ հարուստներէն կը զանազանուէր իր գերազանց յատկութիւններովը : Քիչ մը շփոթեցաւ ու ամօթով մնաց, և չուզեց երթալ անկէ առանց մոռցընել տալու իր բուն անգղիական կերպովներս մտնալը : Նստաւ ընտանեբար պզտի անկողնին ծայրին վրայ, որ միանգամայն բազմոցի տեղ կը ծառայէր, և այնպիսի ախորժելի կերպով մը խօսակցեցաւ Մաւրիտիոսի հետ՝ որ Անգղիացւոց մէջ սակաւագիւտ է . ընտիր տեսութեամբք կը խօսէր անոր արուեստին վրայ, որով կը տեսնուէր որ կը սիրէր զայն ու յարգը կը ճանչնար : Երկտասարդ գործաւորն սկըզբան քաշուած, պազ ու լուռ կեցաւ . բայց քիչ քիչ սկսաւ ախորժիլ անոր խօսակցու-

թեանն ու կերպին սքանչելի պարզութիւնը : Այն պղտիկ խուցին մէջ, այն պղտի դորձաւորի սեղանատախտակին քով, կաղնոյ փայտի կոճղերու ու փայտի կըտորներու մէջ որ տախտակամածին վրայ սփռած էին, իբրեւ ընդունելութեան սրահի մը մէջ կը խօսակցէին : Չարմանալին այն էր որ երկուքն ալ ծածուկ սնապարծութեամբ մը, մէկը կը ջանար ցուցընել թէ միշտ ձեռաց աշխատութեան կարօտ չէր եղած իր ապրուստը ճարելու համար, և թէ իրեն ալ ընտանի էին հարուստ կենաց ու և իցէ ճոխութիւնքը, իսկ միւսը կը ճգնէր համոզել որ թէպէտ հարուստ էր՝ բայց կը ճանչնար աշխատութեան և խելքի արժէքը : Այսպէսով ծանր նիւթեր իրենց խօսակցութեանը նիւթ առին : Սըր Եղուարդ Մաւրիտիոսի խօսքերը լսելով շատ չանցաւ հասկըցաւ որ առանց տարակուսի դիմացինն իրեն հաւասար աստիճանի անձն էր : Մաւրիտիոս ալ սըր Եղուարդի խօսքերը լսելով ճանչցաւ որ միայն աղքատներուն առանձնաշնորհութիւնը չէ իմաստութիւնը, և թէ կենաց ամէն տեսակ պայմանները, ամենէն բարձր վիճակէն առնելով մինչև ամենէն ստորինը, վեհագոյն վարժապետ են այն մարդկանց՝ որ կ'ուզեն անոնցմէ օգուտ քաղել : Քուրինկիոյ սուրբ դքսուհւոյն քանդակին վրայ դառնալով, անդդիացի ազնուականը պատմեց որ իր մայրն Եղիսաբեթ քաղցր

անունն ունեցեր էր այն սակաւօրեայ կե-
նաց մէջ՝ որ երկրիս վրայ անցուցեր էր :
Մաւրիտիոս ալ պատմեց թէ իր մայրն ալ,
որ նոյնպէս ծաղիկ հասակի մէջ մեռեր էր,
նոյն անուամբ կոչուած էր . և այս նմա-
նակցութիւնը՝ թէ և թեթեւ նիւթի մը վրայ
էր , աս երկուքին մէջ տեսակ մը համա-
կրութիւն պատճառեց : Համառօտ ըսենք ,
երկու ժամէ վերջը՝ երկուքն իրարմէ բաժ-
նուեցան մէկմէկու վրայ դոհ ու գրեթէ
բարեկամ եղած :

Այս մտերմութիւնն այսչափ պիտի չը-
մնար . սրբ Եղուարդ , որ հարուստ էր ա-
ռանց ամբարտաւանութեան , ծանր՝ ա-
ռանց բրտութեան , հաղորդական , սիրա-
լիր , և պէտք եղած տեղը հանճարեղ , այն
քիչ անգղիացիներէն մէկն էր՝ որ աղէկ
աստղի մը տակ ծնած են : Նախատիպ անձ
մը համարուած էր ամենէն . և իրօք անանկ
էր . միանգամայն բարձրաթուիչ միտք , ար-
դար բնաւորութիւն , վեհանձն ու ասպե-
տական սիրտ և անձնանուէր բնութիւն
ունէր , և հարստութեան պարկեշտութիւ-
նը , այսինքն այն զգացմունքը՝ որով փա-
փուկ հոգւոյ տէր անձինքներն իրենց սե-
րնդեանն աստիճանն ու պատիւը կը ծած-
կեն : Աւելի երջանիկ և աւելի կտրիճ զըտ-
նուած էր քան զՄաւրիտիոս և երիտա-
սարդութեան մրրիկներուն մէջէն անցեր
էր առանց իր բնածին անարատութիւնը
սղտի կերպով մը պղտորելու : Իր խա-

բէական ցնորքներուն պարապ ելլալը՝ չէր մոլորցուցած զինքն իր ճամբէն . Մաւրիտիոսի պէս իրաւունք չէր սեպած քանի մը հասարակ խաբէութեանց համար բոլոր մարդկութիւնը նախատել . և մարդիկ ճանչնալով ալ հանդերձ՝ հարկ չէր համարած ոչ ատել զանոնք և ոչ ալ արհամարհել : Իմաստնոյ մը փորձն ունէր , բանաստեղծի մը եռանդը , և տղու մը անմեղութիւնն ու բնական պարզութիւնը : Սակաւագիւտ առանձնաշնորհութիւն մը ունենալով՝ ի բնութենէ՝ կը միացընէր իր անձին վրայ երկու յատկութիւն , որ դժբաղդաբար իրարու հետ անմիաբան կ'երևան . այսինքն անոնց չափ զիտէր՝ որոնք ալ չեն կրնար սիրել , և անոնց պէս կը սիրէր՝ որոնք դեռ չեն զիտեր : Բաց ասկէ , ուսմամբ և ճանապարհորդութեամբք զարգացուցեր էր իր խելքը . արուեստից դեղեցկութեան բնածին զգացմունքն ունենալով , կը պատուէր հանճարաւոր անձինքն ու ամենայն յարգանք կու տար : Շատ տարիէ ի վեր՝ ձմեռը Բարիդ կ'անցընէր քանի մը ընտրեալ արուեստագիտաց հետ կենակցելով : Շատ հակամիտութիւն չունէր աշխարհային ընկերութեանց . աւելի արուեստանոցներու մէջ կը գտնայիր զինքը՝ քան թէ խօսակցութեանց սրահներու մէջ :

Անկէ ետքը ստէպ այցելութիւն սկսաւ ընել Մաւրիտիոսի : Յորեկուրնէ վերջը կու գար՝ հետն աղէկ սիկարներ առած որ

սովորական տեսակէն չէին, անկողնին ծայրը կը նստէր ու կը ծխէր . իսկ Մաւրիտիոս իր աշխատութեան սեղանատախտակին առջևը կեցած՝ մէկ կողմանէ կը խօսէր, մէկալ կողմանէ ընկուղենւոյ կամ կաղնւոյ փայտ կը տաշէր : Երբեմն սըր Եղուարդ ոտքի վրայ կ'ելլար՝ մէյ մը անոր աշխատութեանը վրայ նայելու համար . երբեմն ալ Մաւրիտիոս քիչ մը ատենուան համար աշխատանքը կը թողուր, սիկար մը կը վառէր ու կու գար անոր քովը կը նստէր : Անանկ եղաւ որ քիչ քիչ այս երկու երկտասարդներն իրարու հետ մեծ սիրով մը կապուեցան : Մաւրիտիոս անզգալի կերպով այն վիճակին հասաւ՝ որ մտերմութեամբ իր սիրտը կէս մը կը յայտնէր անոր . թէպէտ խոհեմաբար իր առջի անցուցած կենաց անկարգութիւններուն վըրայ խօսք չէր բանար, բայց զեղուն սըրտով կը խօսէր իր քրոջը վրայ, որ նոյն յարկին տակ կ'աշխատէր : Սըր Եղուարդ, որ փափուկ և բանաստեղծական կազմուածքով սիրտ ունէր, այս եղբայրական կենաց պատմութիւնները կ'ախորժէր . և թէպէտ կը փափագէր անոր երիտասարդ քրոջն հետ ճանչուորելու, բայց քաղաքավարութեան համար զեռ չէր համարձակած աղաչելու Մաւրիտիոսի որ զինքն անոր ներկայացընէ . և զարմանալին այն է՝ որ Մաւրիտիոս թէպէտ ստուգիւ իրեն վրայ սէր ունէր, սաստիկ լռութիւն

կը պահէր այս բանիս վրայ: Բայց ամէն բան իր սահմանեալ բաղդն ունի. օր մը որ անգղիացի աղնուականը Մաւրիտիոսի քով էր, Մազդազինէ ներս մտաւ: Մաւրիտիոս քանի մը անգամ իր նոր բարեկամին վրայ խօսեր էր Մազդազինէի, և անիկայ ալ, որ կ'ուրախանար տեսնելով թէ ամէն գեղեցիկ զգացմունքները մէկիկ մէկիկ նորէն կը ծաղկին ան այնչափ ատենուան եղծեալ սրտին մէջ, միշտ յորդոր տուեր էր այս նորածին բարեկամութեան կայծն արծարծելու: Մազդազինէ սրբ Եղուարդին առջև այն կերպով վարուեցաւ՝ ինչ որ էր բնութեամբ. սակայն իր աղգականին հաճոյանալու դիտմամբ, միանգամայն մէկ աչքի նայուածքով մը իմացած ըլլալով որ անգղիացի երիտասարդը վստահանալու անձն էր, աւելի վայելչութիւն բանեցուց քան ինչ որ թերևս առջին տեսութենէ մը կրնար պահանջուիլ: Ժամէ մը ետքը՝ իր բնակարանն առանձնացաւ, գրաւելով սրբ Եղուարդի սիրտը:

— « Իրաւունք ունէիր, պարոն, աղաղակեց եռանդեամբ աղնուականն առ Մաւրիտիոս՝ երբոր օրիորդը դուրս ելաւ, իրաւունք ունէիր քոյրդ գովելու. մանաւանդ թէ հիմա կը տեսնամ որ չատ պաշտութեամբ կը խօսէիր անոր ճրիցը վրայ. որովհետեւ ուր կը դառնաս անանկ աղնիւ հողի մը անանկ անոյշ երեսի մը վրայ ցո-

լացած : Հիմա կ'իմանամ որ դիւրին է քեզի
զլուխ գործոց ձեռակերտներ չինել , քանի
որ հանճարիդ առջև անանկ կատարեալ
օրինակ ունիս : Բարեկամդ իմ , բաղդն
այնչափ խիստ չէ եղեր քեզի՝ որչափ որ
կը կարծէի , որովհետեւ ասանկ քոյր մը
չնորհեր է քեզի » :

Սըր Եղուարդ կրնար ուղածին չափ ա-
սանկ խօսիլ՝ առանց վախ ունենալու որ
բարեկամն իր խօսքը կտրէ : Մաւրիտիոս
իր սեղանատախտակին վրայ ծռած՝ փայ-
տի կտորի մը վրայ կ'աշխատէր և կարծես
թէ և ոչ իսկ մտիկ կ'ընէր սըր Եղուարդի
խօսքերը : Նոյն օրը կերակրոյ միջոցն ու
բոլոր իրիկունը՝ անգղիացի ազնուականին
վրայ միայն խօսուեցաւ Մազդազինէի սե-
նեկին մէջ : Անոր վայելուչ ու պարզ կեր-
պը , զգուշաւոր ու քաղաքավար լեզուն ,
և անոր դաղափարաց բնական ազնուա-
կանութիւնը՝ երիտասարդ օրիորդին հա-
մակրութիւնը շարժեր էին , որ խօսքով ալ
կը յայտնէր դայն և ուրախակից կ'ըլլար
իր ազգականին ասանկ մտերիմ մը ունե-
նալուն վրայ : Ան կանայքն որ մէկու մը
վրայ սէր ունին՝ զարմանալի բնածին ըզ-
գացմամբ մը մէկ նայուածքով կը հասկը-
նան ու կը չափեն թէ իրենց սիրելւոյն բա-
րեկամներուն մտերմութիւնն ինչ աստի-
ճանի պատուաւոր ու անկեղծ է : Այս ալ
բաւական չէ . Որսոլա ալ , որ սանգուխին
վրայ հանդիպեր էր ազնուականին , չէր

կշտանար անոր աղէկ մարդու կերպարանքը գովելու և չէր հաւտար որ անիկայ անգղիացի էր : Նոյն իսկ Պետրոս Մարտոյ ալ, որ իրիկունը Մագդաղինէի քով կ'անցընէր և որ շատոնցուրնէ ՚ի վեր կը ճանչնար սըր Եդուարդը՝ անոր պալատին համար խել մը եբենեայ գործածներ շինած ըլլալով, քանի մը առատաձեռնութեան գործքեր պատմեց անոր վրայ, որ գերմանացի օրիորդին մտացը վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրին, և Որսուլա ալ զարմացման ու գորովոյ բացագանչութիւններով կը յայտնէր իր զգացմունքը : Այս միաձայն գովեստներուն Մաւրիտիոս ալ իր ձայնը կը խառնէր, սակայն ներքուստ վիշտ կը կրէր առանց պատճառը փնտրուելու կամ գիտնալու, նման տնկոց որ մրրկին մօտեցած միջոցը կը կրեն, թէպէտ դեռ երկինքը պարզ է և ամպ մը անոր մաքուր երեսը չսևցընէր :

Այն օրուրնէն սկսեալ՝ սըր Եդուարդ Մագդաղինէի հետ ալ կը տեսնուէր, սկըզբան կարճ ու ցանցառ էին իր այցելութիւնքը, բայց անդգալի կերպով երկընցան ու յաճախեցին : Միշտ օրուան մէջ կու գար, և շատ անգամ՝ նոյն իրիկունը նորէն կը դառնար : Մագդաղինէ ամենայն մարդասիրութեամբ կ'ընդունէր զանիկայ, և չէր ծածկէր անոր կենցաղավարութենէն զգացած ախորժը : Մաւրիտիոս խռոված կը դիտէր զինքը, և երբեմն նախանձոտ աչ-

քով մը կը զննէր աս երկուքը՝ առանց ան-
դրադառնալու ըրածին վրայ : Ժամանակ
ալ կ'ըլլար որ խեղճ երիտասարդը թեթե-
ղայրոյթ մը կը զգար իր բարեկամին դէմ,
առանց մակաբերելու պատճառը : Շատ
ատեն չանցաւ՝ իրեն անանկ սկսաւ երե-
նալ որ իր մօրաքեռ թոռն իրեն հետ քա-
շուած կերպ մը կը բանեցընէր, իսկ օտա-
րականին հետ աւելի կը բացուէր : Արդէն
դիտեր էր որ անդդիացին ալ բան մը չէր
զուրցէր ճանապարհորդութիւն ընելու վը-
րայօք, ինչպէս որ սովորութիւն ունէր ը-
նելու ամէն տարի նոյն միջոցին : Իրիկուն
մը Մաւրիտիոս համարձակեցաւ հարցընե-
լու թէ երբ ճամբայ կ'ելլայ, ազնուականը
պատասխան տուաւ թէ միտք չունէր տե-
ղէն շարժելու, և Մաւրիտիոսի անանկ մը
երեցաւ՝ որ Մազդազինէ ժպիտով մը շը-
նորհակալ եղաւ անոր : Անկէ ետքը կա-
մաց կամաց այն անձանօթ նեղութիւնն ու
տաղնապն որ կը կրէր երիտասարդը՝ ծանր
մաղձոտութեան մը փոխուեցաւ : Մաւ-
րիտիոս սկսաւ առանձնութիւն ախորժիլ,
և աշխատանքի սէրը պաղեցաւ : Ամենէն
աւելի արտաքոյ կարգի բանն այն էր՝ որ
Մազդազինէ, ատենօք անանկ հսկող ու
խորատես, կարծես թէ հիմա չէր ան-
դրադառնար իր ազգականին վրայ եղած
նոր փոփոխութիւններուն. անանկ մը կու-
գար մարդու՝ որ բոլոր ուշադրութիւնը
սըր Եղուարդի վրայ դարձուցած էր :

Առաւօտ մը որ անկողնին վրայ նստած էր Մաւրիտիոս տրտում տխուր ու լքեալ, և սարսափով ինքը իրեն կը հարցընէր իր տա վիճակն հասնելուն պատճառը, աղնը-ւականը ներս մտաւ՝ սովորականէն աւելի ծանր դէմքով: Եկաւ Մաւրիտիոսի քովը նստաւ, և առանց բերանը բանալու՝ սկըսաւ դաւաղանին ծայրովն աներևոյթ բռլորակներ ձեացընել յատակին տախտակամածին վրայ, և կերպարանքէն յայանի կ'իմացուէր որ հարկաւոր բան մը ունէր ըսելու և չէր գիտէր ինչպէս սկըսի. Մաւրիտիոս ալ անձկութեամբ մը կը ղննէր զանիկայ, կարծես թէ կը մակաբերէր որ այն մորիկն որուն մերձաւորութիւնն այնչափ վնասակար եղեր էր իրեն ամսէ մը 'ի վեր, ան միջոցին դիտուն պիտի փրթէր:

— « Մաւրիտիոս, ըսաւ վերջապէս սրր Եդուարդ շփոթած կերպով մը՝ ինչպէս որ սովորական է հարուստներուն երբոր աղքատաց հետ կը խօսին, ես քու քոյրդ կը սիրէի տեսնելէս առաջ ալ: Քու խօսքերդ պատճառ եղան ինծի զանիկայ սիրելու. և երկուքնուդ վրայ տարածեցի այն դորովն ու մեծարանքը՝ որ առաջ միայն քու վրադ ունեցեր էի: Երբոր զինքն անձամբ ճանչցայ, այս զգացմունքը քիչ ատենուան մէջ սիրոյ դարձաւ: Ո՛վ աղնիւ երիտասարդներ, ես տեղեկութիւն մը չունիմ ձեր աղգատոհմին ու ձեր առջի վիճակին վրայ. բայց ես ձեր հիմակուան

կեանքը տեսայ , և աս բաւական է ինծի : Այնպիսի կերպով համբերեցիր ձախորդութեան , որ ցուցուցիր թէ արժանի էք հարստութեան . ես ալ իմ կողմանէս կարծեմ բաւական ցուցուցի որ շատ անարժան չէի աղքատութեան : Մաւրիտիոս , մենք բարեկամ ենք իրարու . կ'ուզեն որ իրարու եղբայր ըլլանք » :

Մաւրիտիոս մահուան դէմքէն աւելի գունատեալ՝ պաղ կերպով մը ձեռքը տրւաւ աղնուականին , ու խռովեալ ձայնիւ մը՝ զոր ջանաց հանդարտեցընելու՝

— « Սըր Եղուարդ , ըսաւ , լսած խօսքերս իրեքնուս ալ պատիւ կ'ընեն , և գիտցիր որ շատ երախտագէտ եմ անոնց , ինչպէս որ պէտք է ըլլամ . բայց Մազդազինէ , իմ քոյրս . . . անտարակոյս դքեղ կը սիրէ . . . բայց արդեօք իր հաւանութիւնն առած ես , կամ դոնէ իմացած ես իր միտքը :

— Չէ , բարեկամս , չէ , ես չեմ գիտեր թէ արդեօք սիրելի եղած եմ , պատասխանեց համեստութեամբ սըր Եղուարդ . բայց ես միտքս դրած եմ որ ճշմարիտ սէրը կը քաշէ , և ես գիտ կը համոզեմ որ թերեւ իմ սիրոյս ու խանդաղանացս յարատեւութեամբը՝ վերջապէս կը ստանամ այն սրտին սէրը , զոր ինծի ընկեր որոշեր եմ :

— Բայց արդեօք Մազդազինէ գիտէ որ կը սիրես զինքը :

— Չեմ կարծեր որ իմ այցելութիւն

ներս անախորժ երևան իրեն . սակայն ոչ բերնով և ոչ ալ աչքով երբէք իմ սիրոյս վրայ խօսեր եմ հետը : Իրեն հաւանութիւնն առնելէն առաջ՝ իմ պարտքս էր նախ քու հաւանութիւնդ առնել :

— Շատ աղէկ , ըսաւ Մաւրիտիոս՝ աս անգամ ինքը սըր Եդուարդի ձեռքը սխմելով : Ես հիմա պիտի չճանչնամ դքեդ . իմ համարմունքս և բարեկամութիւնս շատոնցուրնէ՛ ՚ի վեր ստացած ես : Կը խօսիմ Մազդազինէի հետ , և թէ որ փափաքանացդ զիջանի , հիմակուց կրնամ խոստանալ քեզի որ ձեր երջանկութիւնը կը կատարուի » :

Անգղիացին բաժնուեցաւ Մաւրիտիոսէն՝ քաղցր յուսով մը սիրտը լեցուած . ինչպէս կը սիրէր Մազդազինէն , ինչպէս որ չէր կրցած անտարբեր աչքով տեսնել օրիորդին ան աստիճանի անմեղ պարզութիւնն ու խելքը , ան աստիճանի շնորհալից կերպն ու գեղեցկութիւնը , անանկ Մաւրիտիոսի վրայ ալ մեծ սէր ունէր , և այդ բանաստեղծական միտք և վեհանձն ու զգայուն սիրտ ունեցող ազնուականին քաղցր կ'երևար այն մտածութիւնը՝ թէ կարենայ խալըսել այն երկու երիտասարդները բազդին անգթութենէն , աշխարհիս առջև զիրենք առջի վիճակնին հանելով՝ դոր կորսընցուցած էին :

Երբոր մինակ մնաց Մաւրիտիոս, ա-
նանկ խառնակ մտածութիւններու և իրա-
րու հակառակ զգացմանց անդունդի մը
մէջ ինկաւ, որ ամենէն աւելի մանրազնին
քննողն ալ, ամենէն աւելի քաջ հոգեբանն
ալ շատ դժուարաւ պիտի կարենային ու-
րոշել զանոնք իրարմէ: Ինքզինքը ստատիկ
բռնադատելով ինչուան սանդուխին ծայ-
րը սըր Եղուարդին ընկերելէն ետքը, նո-
րէն իր խուցը մտեր ու անկողնին վրայ ին-
կեր էր՝ լսած խօսքերէն ծանր վիրաւո-
րուած: Սկզբան ուժգին ցաւ մը զգաց,
որուն ինչ ըլլալը չէր գիտէր, ետքը թմրու-
թիւն մը եկաւ վրան: Իր զգայարանաց
խռովութիւնն հանդարտած ըլլալով, ան-
կէց վերջը կամաց կամաց միտքն արթնցաւ
ու զուարթացաւ: Քիչ ատենէն ճակատը
քաղցր լուսով մը փայլեցաւ, որ նման էր
արշալուսոյն առաջին պայծառութեանը:
Իրաւցընէ նոր կենաց մը արշալոյսն էր

ասիկայ : Երկնային բոց մը փայլեցաւ իր աչքերուն մէջ . ժպիտ մը , որ նման էր քունէ արթընցող տղու մը ծիծաղելուն , կէս մը բացաւ իր դեռ տժգոյն ու դողդըղացող շրթունքները : Երկար ատեն ինք իրմէն դուրս յափշտակուած մնաց՝ բոլորովին լուռ : Ա երջապէս՝ սիրտն ելլելով կուրծքն ուռեցաւ . յանկարծ աչուրներէն արցունքներ ցայտեցին , հառաչանք մը փրթաւ սրտէն , և յարութիւն առնող Ղազարու պէս՝ ձեռքերն երկինք բարձրացուց : Իր սրտին խորերը նայելով , Մաւրիտիոս նոր բացուած ծաղիկ մը տեսեր էր , անոր անոյշ հոտն առեր էր , և այս ծաղիկը՝ սէրն էր : Ար սիրէր . չփորձողը չգիտեր թէ ինչ գինովութիւն է ասիկայ :

Աորճ տեւեց աս գինովութիւնը . Մաւրիտիոսի վրայ յանկարծ բարկութիւն ու յուսահատութիւն եկաւ : Նման այն թըռչնոյն՝ որ օդուն դաշտաց մէջ մահացու վէրքով վիրաւորուած է , նորէն ինկաւ իր վիճակին գիտակցութեանը մէջ : Խեղճը ան ատեն սկսեր էր սիրել՝ երբոր ալ ժամանակը չէր . շատ ուշ հասեր էր Գրախտին դուռը . հազիւ թէ կը սկսէր հեռուէն տեսնել երջանկութիւնը , և ահա մշանջնաւոր հրաժեշտի ողջոյնը պիտի տար անոր : Իր բուռն բնաւորութիւնը վերջին անգամ՝ մըն ալ բռնկեցաւ : Նախանձէն բորբոքած՝ սկսաւ անէծքներ թափել սրբ Եղուարդայ վրայ , որ իր ապագայ երջանկութիւնը կը

դողնար իրմէ . իր ցաւոց սաստկութեանը միջոց՝ հաղիւ հազ լեզուն Մազդազինէի վրայ թոյն չթափեց : Միտքը կը բերէր իր մօրաքեռ թոռան ան վերջին օրերուն մէջ բռնած կերպը . աչքին առջեւ կը տեսնար որ Մազդազինէ կը ժպտէր անգղիացւոյն , անգղիացին ալ սիրալիր կը նայէր անոր , և դժոխքին մէջ որչափ որ օձ կայ նէ՝ ամէնն ալ իր սիրտը կը կրծէին ու պատառ պատառ կ'ընէին : Չէր կրնար ինքզինքը մխիթարել ըսելով թէ թերեւս սխալ բան դրեր էր միտքը . թէ որ դիտած ալ չըլլար այս երկու երիտասարդներն , թէ որ անոնց փոփոխակի խանդաղանացն օրէ օր առաջ երթալուն մտադիր եղած ալ չըլլար անձկութեամբ , այն անձանօթ նեղութիւնն որ ինչուան ան ատեն քաշեր էր՝ անիկայ միայն բաւական էր իր հիմակուան կարծիքն հաստատելու . ևս առաւել այն տանջանքն՝ որ աս ժամուն կը կրէր՝ բարձր ձայնով իմաց կու տար իրեն՝ թէ Մազդազինէ կը սիրէ զսրը Եդուարդ : Այս մտածութիւններով իր խուցին մէջ արագ արագ պտըտելու ատենը , յանկարծ կանկ առաւ , կարմրնալով իր զայրանալուն վրայ . ինքն իր սրտին մէջ մտաւ , ու գետին կ'անցնէր ամօթէն :

— « Ի՞նչ բանի վրայ կը գանգատիս , ողորմելի դու , ինքը իրեն աղաղակեց՝ զըլուխը դէպ 'ի վար ծռելով : Հաղիւ հազ այն տղմին մէջէն ելած ուր թաւալեցիր քու

երիտառարդութիւնդ, կը տրանջան որ սիրուած չես, կը դայրանան որ քեզմէ աւելի ընտրելի կը սեպուի աղնուական սիրտ մը, անարատ առաքինութեամբ ու այնպիսի խղճմտանքով անձ մը՝ որ ոչ երբէք մոլորած է: Ի՞նչ ըրեր ես նայինք որ արժանի ըլլաս ան սիրոյն, որ այսօրուան օրս քու ամենէն մեծ երջանկութիւնդ կը սեպես: Երկու տարիէն աւելի որ աս գանձը քու ձեռքդ էր, ի՞նչ ըրեր ես որ իրաւունք ունենաս անոր: Բանի տեղ չես սեպած զանիկայ, արհամարհեր ես, ոտքի տակ առեր ես, և հիմա քեզի ծանր կու գայ մըտածելը թէ ուրիշը պիտի վայլէ զանիկայ: Անոր ըրած անարգանքներուդ վարձքի տեղ՝ բաւական չես սեպեր որ աղնիւ օրիորդն որ Աստուած քու պահպանութեանդ յանձներ էր՝ անդունդին յատակէն գրեզ վեր առաւ, հոգւոյդ աղտեղութիւնները լուաց և օրհնեալ ճամբաներ բացաւ ոտքերուդ առջև: Այն վատ նախատինքներուն փոխարէն՝ որ ինչպէս որ պէտք է նէ առատաձեռներ ես իրեն, ըրած տմարդութիւններուդ և անվայել գործողութեանդ վարձքի տեղ՝ քեզի անանկ կ'երեայ որ իր սէրը գրեթէ գրեթէ քիչ ալ է քեզի: Ա՛հ, լուռ եղիր, առանձնութեանդ մէջ մնա, և շնորհակալ եղիր Աստուծոյ որ սիրելու շնորհքը կը պարգևէ քեզի »:

Ոչ երբէք ինչուան ոյն տառն անանկ

դառնութեամբ լացեր էր Մաւրիտիոս իր առջի կենաց յանցանքներուն վրայ . ոչ երբէք իր անկարգութեանց յիշատակին առնանկ լեղի ու հրատոշոր արցունքներ թափեր էր . ոչ երբէք գէշ կերպով անցուցած օրերուն վրայ զգացած խղճմտանաց խայթն անանկ սաստիկ ճմլած էր զինքը : Այս առաջին անգամ իր կործանման մեծութիւնն աղէկ կ'ըմբռնէր . այս առաջին անգամ աղէկ կը զգար իր հոգին այն երջանկութիւնն , որ իր ձեռքն ունեցեր էր և չէր կրցած բռնել : Թէ որ ես , կ'ըսէր ինքն իրեն , սըր Եղուարդայ պէս միշտ անխտտոր բռնած ըլլայի պարտուց անփոփոխելի ճամբան , հիմա այս վայրկենիս իմ հարցս բնակարանին մէջ եղած կ'ըլլայի , Մազդազինէի քով՝ որ թերեւ կը սիրէր զիս , որովհետեւ իր սիրոյն արժանաւոր մնացած կ'ըլլայի :

ձգմարիտ սէրը խոնարհ է , համակամ , միշտ պատրաստ զոհ ընելու : Ի՞նչ կրնար պարգևել Մաւրիտիոս իր մօրաքեռ թոռանը . ինչ որ ալ ընէր , ինչպիսի կտրըծութեամբ ու յարատեւութեամբ աշխատէր նէ ալ , որչափ որ ալ իր ձեռակերտներն համբաւ ունենային՝ ենթադրելով թէ աս համբաւը պիտի դիմանար , միշտ խեղճ ու չափաւոր վիճակ մը կրնար տալ անոր : Իսկ թէ որ սըր Եղուարդի հետ կարգուելու ըլլար Մազդազինէ , նորէն կը ստանար ընկերութեան մէջ այն աստիճանն որ իրեն

սեփական էր և ուսկից ոչ երբէք պէտք էր վար իջած ըլլար : Թէ որ Մագդաղինէ սիրոյ հակամիտութիւն մը կը զգար անոր վրայ , թէպէտ թեթեալ լըլլար , Մաւրիտիոսի կը վայլէր դէմ կենալ առ բանիս : Բնդ հակառակն՝ Մաւրիտիոսի պարտքը չէր բոլոր հոգւով վրայ տալ , և ամէն բան զոհել Մագդաղինէի երջանկութեանը : Ասոր վրայ տարակուսելու բան չկար , մէկէն որոշեց իր ընելիքը :

Տխուր ու լռիկ կեցաւ երեկոյեան խօսակցութեան միջոցը , զոր ըստ սովորութեան Մագդաղինէի հետ կ'անցընէր : Բայց զարմանալին այն է որ , ինչպէս ստէպ կը հանդիպի այս դիպուածը մտերիմներու մէջ , գերմանացի օրիորդը նոյն իրիկուն շատ զուարթ էր . Մաւրիտիոս մաղձատութեամբ կը դիտէր զանիկայ , և յօժարամիտ համակամութիւն մը կ'երևար դէմքին վրայ : Զգոյշ կեցաւ անանկ խօսք մը զուրցիլ տալու անոր , անանկ նայուածք մը նայել տալու , որ կրնային փոխել տալ իր առաջադրութիւնը : Միայն , երբոր բաժնուելու ժամանակը մօտեցաւ , աղաչեց Մագդաղինէի որ դաշնակիւն առջեւն անցնի ու Շուպէրդի Հրաժեշտի ողջոյնն երգէ , որ ուրիշ անգամ իր սիրտը շատ շարժած էր : Մագդաղինէ ախորժով կատարեց անոր խնդիրքն , և ոչ երբէք այսչափ աղէկ երգած էր : Երբոր լմընցուց երգը , Մաւրիտիոս ոտքի վրայ ելաւ , մօրաքեռ թոռանը

ձեռքերն իր ձեռքերուն մէջ առաւ, համեա-
տութեամբ մը սլաղաւ անոնք, ետքը դուրս
ելաւ՝ թեթեցընելու համար իր սիրտն այն
բեռէն՝ որ կը ճմլէր զայն :

— « Ի՞նչ ունիս, տէր իմ, ըսաւ իրեն
Որսուլա՝ նախասենեկին մէջ կեցընելով
զինքը . տխուր կը տեսնամ զքեզ :

— Բան չունիմ, ազնիւ Որսուլա, պա-
տասխանեց Մաւրիտիոս ինքզինքը բռնե-
լով : Գիտես արդէն թէ ատենէ մը ՚ի վեր
իմ տխրութիւններս առջինին պէս սաս-
տիկ չեն : Եկուր, որպէս զի տեսնաս,
սլաղատուինք իրարու հետ . անտարակոյս
եմ որ ասիկայ զիս կը զուարթացընէ » :

Որսուլա իր սննդակից եղբօրը վիզը պըլ-
լուեցաւ, որ թւերուն մէջ առաւ զինքը :
Երբոր մինակ մնաց Մաւրիտիոս, ալ չկըր-
ցաւ բռնել զինքը . իր յուսահատութիւ-
նը հեծեծանքներով և արցունքի վտակնե-
րով կը խօսէր . այս վերջին հարկն եղաւ
զոր վճարեց մարդկային տկարութեան :

Երկրորդ օրն առաւօտը կանուխ ելաւ
անկողնէն, աշխատութեան սեղանատախ-
տակին առջևն անցաւ, և որպէս զի բոլո-
րովին զոհէ իր յոյսերը, սրտին հեծու-
թիւնները զսպած և զսէրն իր ծոցը վառն-
տած՝ հետեւեալ տողերը գրեց անվրդով
ձեռքով .

« Մագդաղինէ, ես իմ խոստմունքս
պահեցի : Դու ինծի աղաչեր էիր որ երկու

տարի հետք կենամ. ահաւասիկ քու չափ
դրած ժամանակդ խել մը ամսէ 'ի վեր ան-
ցած է : Ինծմէ խնդրեր էիր որ երկու տա-
րի անձին նուիրումն ու զոհ ընեմ, և իմ
տեղս դու 'ի գործ դրիր զայն : Դու ինծի
համար շատ աւելի բան ըրիր՝ բան ինչ որ
ես քեզի համար : Աշխատութեան յարգը,
և պարտուց մեծութիւնն ու սրբութիւնը
ճանչցընել տալով ինծի, գրեթէ մոլորու-
թեանցս հետքն ալ ջնջեցիր վրայէս : Ինչ
ապագայ ալ որ Աստուած ինծի պատրաս-
տած ըլլայ, ցյաւիտեանս երախտադէտ
պիտի ըլլամ քեզի ու պիտի օրհնեմ զքեզ .
բայց ալ ասկէց վերջը չեմ ուզեր ու չեմ
կրնար ընդունիլ ինծի համար ըրած զոհդ՝
զոր այնչափ քաջասրտութեամբ յանձն ա-
ռիր . ապա թէ ոչ անանկ տմարդի անձնա-
սիրութիւն մը ըրած կ'ըլլամ իմ կողմա-
նէս, որ ես իսկ կը դատապարտեմ : Հի-
մա դիս թողունք, քու վրադ մտածենք ու
քու երջանկութեանդ վրայ : Սըր Եդուարդ
կը սիրէ զքեզ, և կրնայ այն վիճակն հա-
նել զքեզ՝ որուն իրաւունք ունիս . և ար-
ժանի է ինքը քու սիրոյդ : Հաստատ գի-
տեմ որ ինքն անկեղծ սէր ունի իմ վրաս .
որով անտարակոյս յանձն կ'առնէ իմ առ-
քեզ ունեցած պարտականութիւնս լեցը-
նել : Մնաս բարով ուրեմն, ես կ'երթամ :
Մի անհանգիստ ըլլար իմ վիճակիս վրայ .
ուր որ ալ ըլլամ, գիտես որ իմ ձեռացս
աշխատութեամբը իմ պիտոյքս կրնամ լե-

ցընել : Մի վախճար որ թերեւ նորէն իյնամայն մութ գիշերուան մէջ ուսկից որ դու գիտ հանեցիր . խորհրդական աստղ մը միշտ պիտի առաջնորդէ ինծի այն ճամբուն մէջ զոր առջեւ բացիր : Թէ որ այժմ տկարանայ , թէ որ վհատութիւնը նորէն տիրէ վրաս , նորէն կանգնելու համար բաւական է որ սրտիս խորը նայիմ . հոն կը գտնամ քու պատկերդ : Ա'երթամ հարցս դղեակը տեսնելու . պէտք է որ այս օրինաւոր հատուցմունքն ընեմ ասպետին յիշատակին : Ա'ուղեմ մարութ ու նորոգեալ երեալ այն տեղերուն մէջ որոնք գիտ թողմամբ ու տալականամ տեսան : Հայրս ինծմէ հեռու մեռաւ , առանց իր թուլացած ձեռքովն իմ ձեռքս սխմելու : Այս բարեպաշտական ուխտագնացութիւնը բոլորովին պիտի հանդարտեցընէ իմ խղճմբտանքիս խռովութիւնը : Անկէց վերջը անյողդողդ քայլով կ'երթամ ու ե իցէ տեղ որ Աստուած ինծի առաջնորդէ : Նորէն կը կրկնեմ , ողջամբ մնաս , Մագդաղինէ . երջանիկ եղիր , ե մինչդեռ ես պիտի օրհնեմ այն օրերուն յիշատակն որ մէկտեղ անցուցինք , երանի՜ ինծի թէ որ այն յիշատակը շատ դառն չերեայ քեզի » :

Եղբայրդ , ՄԱԻՐԻՏԻՈՍ

Ծաղկեց նամակը , գրեց ծրարին վրայ իր մօրաքեռ թողանն անունը , ե որպէս զի

դիւրաւ գտնուի՝ կրակարանին մարմարիտնին վրայ դրաւ : Նոյն վայրկենին տեսաւ Մարսոն ու անոր կնիկն , որ արդէն սկսած էին աշխատիլ իրենց զաւկըներուն օրօրոցին քով . և սիրալիր ձեռով մը ողջունեց զանոնք : Քանի մը վայրկեան դովելի նախանձու աչքով մը զննելէն վերջն այն փոքրիկ ընտանեաց խաղաղութիւնն ու երջանկութիւնը , իր ճամբորդութեան պատրաստութիւնները տեսաւ . բոլոր բոլոր քառորդ մը տեւեց անիկայ : Նրբոր ամէն գործողութիւն լմնեցաւ , բաձկոնակին վրայէն կաշիէ գօտին կապեց , կռնակն առաւ այն զինուորական սլարկն՝ որուն մէջ պարունակուած էր բոլոր իր հարստութիւնը , ճանապարհորդ աշխատաւորի մը վայելուչ գաւազանն ալ ձեռքն առաւ . ետքը գորովալից աչքով մը այն սլաքի խուցին չորս կողմը նայելէն ետքը , ուր մտեր էր անձնասիրութեամբ կարծրացած , պարսպորդութեամբ թումած , և անկարգութեամբ ծերացած , ելաւ անկէց աշխատութեամբ նորոգուած , սիրով երիտասարդացած , և ըրած զոհիւր սրբացած :

ԺԷ

Քանի որ Բարիդու մէջ էր, տխրութեան հետ խառն ներքին զայրոյթ մը կը զգար. կը սկսէր թուլնալ այն վեհանձն առաջադրութիւնն որ 'ի դործ կը դնէր՝ հեռանալու Մագդաղինէէն: Աարծեա թէ այն մայրաքաղաքին մթնոլորտն, որ ատենօք այնչափ գէշ ազդեցութիւններ ըրեր էր իր վրայ, դեռ հիմա ալ մասամբ մը կ'ազդէր 'ի Մաւրիտիոս: Բայց Բարիդէն որ դուրս ելաւ, երբոր բնութեան մէջ մըտաւ ու սիրտը բացուեցաւ դաշտորէից կենդանացուցիչ օդը ծծելով, բարկութիւնն իջաւ, սիրտը կակղացաւ, և մէկ զգացմունք մը միայն սկսաւ խօսիլ սրտին մէջ, որ էր Մագդաղինէի վրայ ունեցած սէրը: Իր առջի կենաց մրրկալից օրերուն, երբոր իր մէկ փափաղին առջև արգելք մը կ'եղէր կամ սաստիկ կռուով մը հաղիւ հազ կը կատարուէր, այս ընդդիմութիւնը զայրոյթ կամ ատելութիւն կը բերէր իր վրայ: Չէր կրնար ըմբռնել թէ կրնայ մարդ

սիրել առանց վայելելու իր սիրոյ առարկայն . կը խնտար՝ թէ որ մէկն ըսէր իրեն որ կարելի է սփոփիլ ճրի սիրով մը : Իսկ հիմա , ինքնիրեն մնացած , բաւական կ'իմանար այն զգացման մեծութիւնն որն որ ինքը ամենեւին չէր ճանչցած : Ար հեռանար Մազդազինէէն . այս բաժանմունքը արիւն քալցուցեր էր սրտէն , և սակայն իր ցաւոյ մէջն ալ քաղցրութիւն մը կը զգար : Իր կամաւոր առանձնանալը , իր ինքիրեն յանձն առած արստրանքն՝ աւելի մեծ և աւելի սրտանց ուրախութիւն կու տային իրեն , քան թէ իր անցած կրից գինովութիւնը : Սիրուած չէր , բայց առջինէն աւելի սիրոյ արժանաւոր կը տեսնար ինքզինքը , և իր բարոյական արժէքին աւելնալուն գիտակցութիւնը կը մխիթարէր զինքը : Սիրուած չէր , բայց գոհ էր այն գոհին վրայ որ ըրեր էր իր սիրելւոյն , և նոյն իսկ այն գոհն անանկ խնտում մը կը բերէր իր վրայ՝ որ ոչ ոք կրնար իրմէն վերցընել : Իր Վալդրավէր ուխտադնացութեան երթալուն առաջնորդ՝ միայն իր հօրն յիշատակին ունեցած պարտքը լեցընելու բաղձանքը չէր . այլ կ'ուզէր նաև տեսնալ այն տեղուանքն՝ ուր առաջին անգամ հանդիպեր էր Մազդազինէի : Ա'ուզէր շնչել այն օդն որ շնչեր էր անիկայ , քալել այն ճամբաները՝ ուր անոր խօսիլը լսեր էր . իբրև վերջին երախտադիտութիւն մը կը սեպէր տսիկայ :

Բարձրագլուխ կը քալէր, բոլոր կուրծքովն օդը շնչելով. բնութեան գեղեցկութեանց զգացմունքը, որ շատոնց 'ի վեր թմրած էր սրտին մէջ, վերջապէս կ'արթըննար: Մայիսի վերջի օրերն էր. արևը կը ծիծաղէր երկրիս. բլրոց ելեէջքը, երկնից երեսին փոփոխութիւններն ու տեսարանաց ամէն արտաքոյ կարգի երևոյթներն անակնկալ ուրախութեան աղբիւրներ էին Մաւրիտիոսի համար: Ով որ իր բնական զարմանքն ու եռանդը տեսնէր, կը կարծէր որ առաջին անգամ կը նշմարէ ստեղծագործութեան հրաշալիքները: Այս հետեակ ճամբորդութիւնը, թէ և աշխատալից, իրեն համար աւելի քաղցր էր՝ քան այն ամէն կառքով ու վազուկ ձիերով ըրած զուարճութիւնները: Խրիկունները պանդոկներ քաշուիլը, առաւօտն արշալուսոյն ճամբայ ելլալը, հասարակաց սեղանի վրայ հանդիպմունքները, ճամբուն վրայ առած ու տուած բարեւները և դրան դիմաց քարէ նստարանին վրայ ըրած խօսակցութիւնները աղոց հետ, իրեն համար բանաստեղծական դրուագներ էին որ իր ուխտագնացութեան զուարճութիւնը միշտ վառ կը պահէին, և ուրիշներն իրեն հաւասար սեպելու կրթութիւններ էին իր անձին համար:

Վերջապէս յետին բարոյական յեղափոխութիւն մըն ալ եղաւ իրեն վրայ, որ պատկեց բոլոր մէկալ սրատուական յեղափոխութիւնները:

Մագդաղինէ կրցեր էր կրօնական զգացումը դարձուցանելու Մաւրիտիոսի սրբափն մէջ, բայց չէր կրցած համոզել զանկապ որ աղօթքի դիմէ, և իր տխրութեանը միջոց աստուածային մխիթարութիւնն իրեն օգնական առնէ: Ինչ որ ալ զուրցեր էր օրիորդը, ոչ երբէք Մաւրիտիոս ոտք կոխեր էր եկեղեցի մը: Յաւոյ պահուած է եղեր այս առանձնաշնորհութիւնն՝ որ անզգալի աստիճանաւ մը հաւատքն ու կրօնքը բորբոքել տան անոր սրտին մէջ, զորոնք ինչուան ան ատեն ծաղրած էր: Ամենայն ճշմարիտ ցաւ զմեզ առ Աստուած կը բարձրացընէ. Մաւրիտիոս փորձով տեսաւ զայն: Համբուն վրայ հանգիպած գեղի մը մէջ քալելու ատենը՝ եկեղեցւոյ մը առջևէն անցաւ, և ներքին անընդդիմակ դրդմամբ մը մղուելով, առանց վրան մտածելու կամ որոշելու՝ ներս մտաւ: Այս այն աղքատ եկեղեցիներէն մէկն էր՝ որ թերեւս Աստուծոյ առջև նախամեծար են քան զճոխ և ոսկեղօծ եկեղեցիները. արեն անոյշ ճառագայթներով կը լուսաւորէր զան գոցուած վարագոյրներուն մէջէն անցնելով. դաշտորէից ծաղիկներ ցանուած էին խորանին աստիճաններուն վրայ, և ասդիս անդին սալաքարերուն վրայ քանի մը կանայք ու քանի մը ծերունիք ծունկ չոքած էին շուքին մէջ: Մաւրիտիոս ծունկ չոքեցաւ ու աղօթեց. կ'աղաչէր ընդունիլ իր հօրմէն թողութիւն ըրած

անկարգութեանցը , և Մազդազինէի հա-
մար երջանկութիւն կը խնդրէր Աստուծմէ :

Այսպէս մինաւորիկ տասներհինգ օր ճամ-
բայ ընելէն ետքը , առանց ճանչցուելու
Վալդրամէի մօտիկն եղած քաղքէն ան-
ցաւ : Իր զգեստը բաւական էր զինքը ծած-
կելու . և ուրիշ կողմանէ ալ իր անվեհեր
քալուածքը , իր պայծառ ու անմեղ նայ-
ուածքը , և իր ազնուական ու առոյգ կեր-
պարանքին խաղաղութիւնն ու վեհութիւ-
նը տեսնողները՝ ինչպէս կրնային սեպել
զինքն այն երիտասարդն որուն իրեք տա-
րի առաջ արսորուածի պէս հոնտեղէն անց-
նիլը տեսեր էին :

Ա՛հ , ո՞վ կրնայ պատմել թէ ինչպէս
սիրտն ելաւ յորդութեամբ՝ երբոր ժամ-
մը ետքը հորիզոնին վրայ տեսաւ այն ծա-
ռերն որ իր օրօրոցին վրայ հովանացած
էին , երբոր անտառին մէջ ոտքը դրաւ ,
երբոր մտաւ անոր խորհրդաւոր խորերը՝
ուր այնչափ անգամ պտըտած էր իր հօրն
ու մարդիգուհւոյն հետ , ուր Մազդազի-
նէն առջէն ելեր էր : Արդգար զինքը լի
սիրով և կենդանութեամբ՝ այն աղուոր
տեղերուն մէջ , որոնք իրեք տարի առաջ
իր յուսահատութիւնը նշմարեր էին , ա-
նով իր առաջին շարժումն այն եղաւ՝ որ
աղաղակեց առ բոլոր բնութիւնն թէ դեռ
ինքը երիտասարդ էր , դեռ կրնար սիրել ,
և թէ կը սիրէ . իր նորոգեալ հոգին սրբ-
բաղան յափշտակութեամբ մը ինքիրմէն

դուրս ելաւ : — « Ո՛վ բնութիւն , գոչեց ,
 ուրախացիր , դեռ ես քու որդիդ եմ : Ո՛վ
 թեթեւ զեփիւռներ , առջի ատեններուն
 պէս հիմա ալ ճակատս փայփայեցէք : Ո՛վ
 անտառաց մամուռներ , ո՛վ բացավայրաց
 դալարիք , ճանչցէք իմ քայլերս : Ո՛վ ծառք
 որ իմ հարքս տնկեր են , ուրախութեամբ
 զլուխնիդ շարժեցէք իմ անցնելուս միջո-
 ցը » : Աամաց կամաց կը քալէր . ինչպէս
 արտուտն ակօսներուն մէջ՝ անանկ դի-
 մացն յիշատակներ կ'ելլային : Սա կաղ-
 նւոյ ծառին շուքին տակ ասպետին հետ
 նստեր էր . նա բարտի ծառին արծաթեայ
 տերեւոցը տակ ամբողջ օր մը ինքն իր վի-
 ճակէն դուրս ելեր էր՝ լսելով յինքեան
 նոր ծնանող երիտասարդութեան առաջին
 մրմունջներն ու համբելով անոր առաջին
 խաղերը : Յառաջարկ ճամբէ մը որ դար-
 ձաւ , ճանչցաւ այն տեղն ուր աշնանային
 իրիկուն մը իր մօրաքեռ թոռանն հանդի-
 պեր էր : Յիշեց այն բանաստեղծական ի-
 րիկուան բոլոր մանրամասն պարագանե-
 րը . յիշեց նաեւ որ տարի մը ետքը՝ իր ա-
 ռաջին ճանապարհորդութեանն օրը՝ նորէն
 Մազդազինէն նոյն տեղւոյն վրայ նստած
 գտեր էր :

— « Ա՛հ , եղկելի դու , ըսաւ ինքիրեն
 տխրութեամբ , որ սատանան էր որ քայ-
 լերդ առաջ կը տանէր : Արդէն ան ատե-
 նէն զեղեցիկ ու շնորհալից էր Մազդա-
 ղինէ . կեցեր էր հոս՝ իբրեւ Աստուծոյ կող-

մանէ ազդարարութիւն մը , և իբրեւ պատկեր այն երջանկութեանն որ դու ետեւէդ կը ձգէիր : Ինչո՞ւ ան ատեն չբռնեցիր իր ձեռքէն ու նորէն տուն ետ չդարձար » :

Իրիկունը կը մօտենար . Մաւրիտիոս , որ խոտին վրայ տարածուեր էր ասանկ մտածութեանց մէջ ընկղմած , ոտքի վրայ ելաւ ու դէպ 'ի դղեակն սկսաւ քալել : Չէր գիտէր թէ ո՞վ են հիմա անոր բնակիչները և չէր ալ հետաքրքրէր տեսնելու և ճանչուորելու անոնց հետ . միայն կ'ուզէր վանդակապատ դրան ծակերէն մէյ մը պարտէզը նայիլ , կ'ուզէր վերջին հրաժեշտի բարեւ մը տալ այն Արախատին՝ ուսկից որ մշտնջենաւորապէս արսորուած էր :

Պարտիզին պատին քովէն քալելով հասաւ դուռը , ու երկայն ատեն ճակատը վանդակին ձողերուն կրթնցուցած կեցաւ : Նիւթաբար դուռը բացաւ . և ներքին բերմամբ մը՝ ներս մտաւ : Պարտիզին մէջ մարդ չկար , և իրիկուան մթութիւնը կը սկսէր անոր վրայ իջնալ : Մաւրիտիոս ուրիշ ձայն չէր լսէր՝ բայց եթէ քամիին հընչիւնը տերեւներուն մէջ , թռչուններու ճուռողիւն մը որ իրենց բոյներուն մէջ կը կծկէին , և աւազին իր ոտքին տակ հանած աղաղակը : Անտառակներուն քովէն անցնելով՝ դողունի քալուածքով մը առաջ կ'երթար . ծառազարդ ճամբան որ լմրնցընելով դարձաւ , ուր շէնքին ճակատն իրեն ընդ առաջ պիտի ելլար , կանկ առաւ ,

շունչը բռնեց , և երկու ձեռքով կուրծքը սխմեց , որպէս զի չըլլայ որ հեծեծայ : Ետքը մէյ մը նայեցաւ . . . ինչ էր աչքին առջև տեսածը . երա՞ղ էր , թէ պատկերի մը անդրադարձութիւնը , չէ նէ իր ըղեղին ցնորքն էր : Ուղեց պոռալ , բայց ձայնը շրթունքներուն վրայ մարեցաւ : Ձեռքի գաւաղանը մատուրներուն մէջէն սահեցաւ , ծնկուրները տկարացան , և որպէս զի չիյնայ՝ հարկ եղաւ որ ծառի մը կրթընի : Հոն , քսան քայլ հեռու , Մագդաղինէ , սըր Եղուարդ , Պետրոս Մարսոյ և իր կիներ գաւիթը նստած և արևուն վերջին ճառագայթներովը լուսաւորուած՝ ընտանեքար կը խօսակցէին . իսկ այն երկու տըղաքն ալ որ Մաւրիտիոս աղէկ կը ճանչնար՝ մարգագետնին վրայ թաւալելով կը խաղային : Մագդաղինէ մէկէն ոտքի վերայ ելաւ , և Մաւրիտիոս տեսաւ որ անիկայ ծիծաղելով ու իբրև սովորական բանի մը պէս զուարթ ու հանգարտ կերպով դէպ 'ի իրեն կու գար :

— « Ա՛վ բարեկամ , քեզի կը սպասէինք » , ըսաւ օրիորդը : Աւ իր աղգականին ձեռքէն բռնած՝ դէպ 'ի անդղիացի աղնուականը , Թերեզան ու Մարսոն բերաւ , որոնք արդէն ընդ առաջ կու գային անոր : Ասոնք Մաւրիտիոսի ձեռքը սխմեցին լռութեամբ , ամենեին բառ մըն ալ արտաբերող չկար . ամենուն սիրտն ելած էր , ամենուն բերանը կղպուած :

— « Ո՛վ բարեկամք իմ, գողգոթուն ձայնով մը ըսաւ վերջապէս Մաւրիտիոս զաւթին աստիճաններուն ոտքը կեցած ու երերեալ աչքերն ասդիս անդին պտըտցընելով. ո՛վ բարեկամք իմ, ինչ է եղածը ինչուան հիմա, և հիմա ինչ կ'ըլլայ. խօսեցէք, պատասխան տուէք ինծի: Արդեօք ինչուան հիմա ունեցած ցաւերս ու յուսահատութիւնս երա՞ղ էին, չէ նէ հիմա երջանկութիւն կ'երազեմ »:

Չորս կողմի անձինքը սիրալիր ժպտով մը միայն պատասխան տուին: Մագդաղինէի ձեռք տալովը կրցաւ Մաւրիտիոս զաւթին աստիճաններէն վեր ելլալ: Բոլոր ծառաները ժողովուած էին ստորին սրահը. Մաւրիտիոս կը ճանչնար զանոնք. անոնց ամէնն ալ իր ծնունդը կամ պղտիկութիւնը տեսեր էին:

— « Ահաւասիկ, սիրելիներս, ըսաւ անոնց Մագդաղինէ, ձեր երիտասարդ տէրը նորէն իրեն բնակութիւնն եկաւ »:

Սիրով ու մեծարանօք Մաւրիտիոսի չորս կողմը ժողովուեցան. իսկ Արսողա ալ աւճապարելով կռնակը զարկած պարկին կաշիները կը քակէր: Նոյն միջոցին եկան բարձրաձայն իմաց տուին որ պատրաստ էր ասպետին համար կերակուրը: Մագդաղինէ նորէն ձեռքէն բռնեց, և սըր Եղուարդայ ու Մարտի ընտանեաց հետ միատեղ՝ տարաւ զանիկայ սեղանատունը, ուր ամենեւին բան մը փոխուած չէր, ու

անանկ դործաւորի զգեստով այն տեղը
նստեցընել տուաւ՝ ուր ասենօք հայրը կը
նստէր : Թէպէտ սեղանին վրայ բոլոր այն
ժառանգական ճոխութիւնը կար որով
մեծցեր էր Մաւրիտիոս , սակայն կարճ ու
լուռ անցաւ կերակրոյ ժամանակը : Մաւ-
րիտիոս ինչուան վերջը այն մարդուն պէս
շարժեցաւ , որ չգիտնալով թէ արդեօք
քունի՞ չէ նէ արթնութեան մէջ է՝ կը զգու-
շանայ որ չըլլայ թէ արտաքոյ կարգի ձև
մը ընելով կամ անխոհեմ խօսք մը ըսե-
լով՝ տեսած գեղեցիկ երազն աներևու-
թանայ : Քառորդ մը որ եղաւ , Մագդա-
ղինէ ոտքի վրայ ելաւ , և կոչնականներէն
հեռանալով՝ դէպ 'ի անտառը գնաց իր աղ-
գականին հետ , որ տղու մը պէս անոր
կամացը կը հպատակէր : Երբոր կանաչա-
գեղ բլրակի մը քով հասան , օրիորդը նըս-
տաւ և Մաւրիտիոսն ալ քովը նստեցուց :

Նոյն օրը այն աղուոր իրիկուններէն
մէկն էր , որ երջանկութիւնը կրկին ան-
գամ կը քաղցրացընեն : Երկնից մէկ մա-
սը դեռ արեւմտից լուսաւորութեամբը ծի-
րանեգոյն ներկած էր , հորիզոնին մէկալ
ծայրը լուսինը կը ծագէր կապուտակ լճի
մը մէջ և ծանրաքայլ ընթացքով ծառոց
գագաթներուն վրայ կը բարձրանար , զո-
րոնք իր տժգոյն ճառագայթներովը կ'ար-
ծաթաղօծէր : Սոխակը տերեւախիտ թանձր
հովանւոյ տակ ամրացած բոլոր սրտանց
կ'երգէր . գիշերային զեփիւռները կ'ար-

թըննային . անտառներուն խորերէն իրրե
սահանաց հեռաւոր ձայն մը կու գար :

— « Ո՛վ բարեկամ իմ, ըսաւ վերջապէս
Մազդազինէ անոյշ ձայնով մը , ես այն օ-
րէն 'ի վեր որ դքեղ հոս տեսայ առաջին
անգամ՝ այն օրէն կը սիրեմ դքեղ : Նոր
մարդ մը դարձընելու համար դքեղ՝ պէտք
էր անցընել աղքատութենէ , աշխատու-
թենէ ու անձին ուրացութենէ : Երբոր ա-
սոր օգտակարութիւնն ըմբռնեցի , ուղե-
ցի ես ալ մասնակից ըլլալ այն տաժանելի
կենաց՝ զոր քու առջեղ կը դնէի : Հիմա
այն տաժանելի փորձերուն ժամանակն
անցաւ . Մաւրիտիոս , կը ներեմ ինծի այս
բանին համար » :

Մաւրիտիոսի հոգին խունկի հատի մը
պէս հալեցաւ ու ծուխը դէպ 'ի Մազդա-
զինէ բարձրացաւ՝ խանդաղանօք օծեալ :
Իրարու գիրկը պլլուեցան , և աստեղա-
ղարդ երկնքին պայծառութիւնը կը լուսա-
ւորէր այս տեսարանը :

Հարկ է արդեօք ըսել . Մազդազինէի
աղքատութիւնն ինքնահնար գիւտ մըն էր .
Մազդազինէ չէր կորսնցուցած իր դատաս-
տանը . խաբեր էր զՄաւրիտիոս որպէս զի
անոր ալէկոծեալ հոգին խալըսցընէ : Չեմ
ուզեր հոս պատմել ինչ որ օրէ օր հետզհե-
տէ Մազդազինէի սրտին մէջ անցած էր՝
երբոր Մաւրիտիոսի վերականգնումն ոտն
առ ոտն կը կատարուէր : Այս այնպիսի
պատմութիւն մըն է՝ որ փափուկ հոգւոյ

տէր անձինք ինքիրեննուն կը զգան , իսկ
առակաց ալ հասկընալու բանը չէ : Երբ ե-
րիտասարդ ապական իր Բարիդու բարե-
կամներն հօրենական տանը մէջ գտնալուն
վրայ կը զարմանար , Մազդազինէ ըսաւ
իրեն . — « Անոնք որ քու կռուոյդ ու յաղ-
թանակիդ վկայ եղան , վայելուչ էր որ տես-
նային նաեւ քեզի տրուելիք փոխարէնն՝ ո-
րուն ինչպէս որ պէտք է արժանի ըրիր
դքեզ : Սըր Եղուարդ աղքատութեանս հա-
մար մասնաւորապէս կը սիրէր դիս . հիմա
մեր երջանկութիւնն իրեն մօտիկարութիւն
կ'ըլլայ » :

Ամիս մը ետքը Մաւրիտիոս ու Մազդա-
զինէ կարգուեցան իրարու հետ Նէօվի-
լէ-Պուայի մէջ , առանց մեծամեծ հանդէս-
ներու , միայն իրենց բարեկամներուն ,
վարձակալաց և ծառաներուն ներկայու-
թեամբը : Պետրոս Մարսոյ անոնց ուրա-
խութիւնները քանի մը օր տեսնալէն ու
վայլելէն ետքը , իր կնոջն ու որդւոյր հետ
Բարիդ դարձաւ : Փութ տեղը Մազդազինէ
ջանաց զանոնք հոն բռնելու , փութ տեղը
Մաւրիտիոս բռնադատեց դղեակը կենա-
լու , ուր դիւրաւ իրենց գործունէութիւնն
ու ճարտարութիւնը ցուցընելու առիթ կ'ու-
նենային :

— « Դուք ձեր վիճակը գտաք , պատաս-
խանեց Մարսոյ խոհեմաբար . թող տուէք
որ ես ալ իմ վիճակս պահեմ : Թէպէտ
այսչափ բարեկամութիւն ունինք իրարու

հետ, կը զգամ որ ես արգելք կրնամ ըլլալ ձեր երջանկութեանը: Ոչ թէ կը կասկածիմ որ հպարտութեամբ զիս կ'արհամարհէք. աշխատութիւնը մեր մէջը հաւասարութիւն մը հաստատեց, զոր ոչ ինչ կըրնայ աւերել. բայց այն ընկերութիւնն որուն մէջ պիտի սկսիք ապրիլ՝ անոր խելքը չկըրնար մտնալ այս բանս, և այն իր դարմանքը լուռ յանդիմանութիւն մը պիտի ըլլայ թէ ձեզի և թէ ինծի համար, որուն ես չեմ ուզեր առիթ տալ»: Սակաւաթիւ ընտանիքը շատ սիրոյ նշաններ տեսած ճամբայ ելան:

Ամիս մը անցաւ չանցաւ՝ որը Եղուարդ ալ գնաց: Երթալու ատենը — « Աղէկ նայէ, ըսաւ Մաւրիտիոսի, քու երջանկութիւնդ, անանկ փափուկ տունկ մըն է անիկայ, որ միակերպ հոգ կ'ուզէ: Անուշահոտ զեփիւռ մը աճեցուց զան, ուստի պաշտպանէ մրրիկներէն որ կրնան կոտորել զանիկայ »: Ետքը Մագդաղինէի դառնալով ուզեց քանի մը մնաս բարոյի խօսքեր ըսել. բայց այլայլութիւն եկաւ վրան, աչքերը թրջեցան, և երիտասարդ տիկնոջ ձեռքը տխրութեամբ պագնելու ատեն՝ կաթիլ մը արցունք սահեցաւ անոր վրայ:

Իմ պաշտօնս լմընցաւ. երջանիկ կեանքը չպատմուիր: Ա՛լ անկէ ետքը Մաւրիտիոս ազատ էր վտանգէ, և ոչ իսկ քաջալերութեան կարօտ էր: Թէպէտ կարօտութիւն չունի աշխատելու, սակայն դատարկ

չկենար . բարերարութիւն ընելու և իր
հարստութիւնն ուրիշներուն ալ ամուլու
կը դբաղի : Մագդաղինէի ինչուան այն ա-
տեն ցուցուցած անձին նուիրումը՝ տոկո-
սեօք հատուցումն ունեցաւ . որովհետեւ
ոչ երբէք ամալ մը մթազնեց անոնց փոխա-
դարձ սիրոյն պայծառութիւնը : Իսկ Որ-
սուլայի գալով, ինչ որ ալ ըսաւ իրեն Մագ-
դաղինէ , անիկայ միտքը հաստատ դրած
է թէ իր երիտասարդ տիրուհին իրօք դա-
տաստանը կորսնցուցեր էր , և թէ Մաւ-
րիտիոս փայտի քանդակագործութեամբ
կրցեր է իր հարց կալուածը գնել : Մաւրի-
տիոս վառ ու անշէջ երախտագիտութիւն
մը կը սնուցանէ սրտին մէջ իր երիտա-
սարդ ընկերոջը վրայ . և շատ անգամ ալ
սրտաւիր խօսքերով կ'օրհնէ զանիկայ :
— « Ո՛վ բարեկամս , կը դառնայ ան ատեն
կ'ըսէ անիկայ իրեն , ինծի շնորհակալ մի
ըլլար . ես ուրիշ բան չըրի՝ բայց եթէ ցու-
ցընել քեզի այն ճամբան որ պէտք էիր
բռնել : Պէտք է աշխատութիւնն օրհնեա .
որովհետեւ անով նորէն ձեռք ձգեցիր ե-
րիտասարդութիւնը , սէրն ու երջանկու-
թիւնը » :

